

Viața Românească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

Jean Bart	<i>Prințesa Bibița.</i>
Dragoș Protopopescu	<i>Studii engleze (Un părinte al criticismului englez: John Dryden).</i>
Otilia Cazimir	<i>Lumini și Umbre.</i>
Radu Rosetti	<i>Un boier mare și o casă boierească dela începutul veacului trecut.</i>
G. T. Pallade	<i>Efectele votului universal în România.</i>
Demostene Botez	<i>Primăvară, Presimțiri, Religie.</i>
Mihail Sadoveanu	<i>Grădina Morții.</i>
G. Bărgăuanu	<i>Stogurile de fin.</i>
Gh. Savul	<i>Note pe marginea cărților (Dr. Gavril I. Kararow: „Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker“).</i>
Al. O. Teodoreanu	<i>Cortina (Banalități paradoxale).</i>
Alexandru N. Nanu	<i>Inserare.</i>
C. S.	<i>Din carnetul unui solitar (Suveranitatea națională și Constituanta).</i>
Eugen Crăciun	<i>Scrișori bucureștene („...Mutăm Capitala?...“.—Bucureștenii și gazetele, etc. etc.).</i>
Mihai D. Ralea	<i>Scrișori din Germania.</i>
Eugen Filofii	<i>Cronica externă (Crisa germană).</i>
P. Nicanor & Co.	<i>Miscellanea (Moartea lui Andreiu Birseanu.—† Mihai Lupescu.—„Aur Sterp“).</i>

Recenzii: J. L. Caragiale: Versuri. G. Ibrăileanu.—*Mariu Theodorian-Carada:* Eugeniu Carada. G. I.—*P. Cancel:* Despre „Rumin“ și despre unele probleme lexicale vechi slavo-romine. I. Șiadbei.—*Georges Z. Strat:* Le rôle du Consommateur dans l'économie moderne. Octav Botez.—*Angel Marțana:* I. Espagne au XX-e siècle. M. Jacotă.—*Prof. Dr. N. Leon:* Amintiri. G. I.

Revista Revistelor: „Catastihul vâmlor Moldovei (1765)“ (Gh. Ghîbanescu, Ion Neculce).—„Prețuri de atâdată“ (Gh. Ghîbanescu și M. Costăchescu, Ion Neculce).—„Un nobil francez despre rașii din 1807“ (Sever Z. Ița, Ion Neculce).—„Tradiții“ (Ion Neculce).—„Influența germană în Franța“ (André Beaumier, *Revue des Deux Mondes*).—„Germanismul și Franța“ (Albert Thibaudet *Nouveau Revue roum. Sci.*).—„Intelctualii și Revoluția rusă“ (Maxim Gorki, *La Reconstruction de l'Europe*).—„Chestia parilor în timpul marelui război. Misiunea lui Albert Thomas“ (Maurice Paléologue, *Revue des Deux Mondes*).—„Rusia“ (John Maynard Keynes, *La Reconstruction de l'Europe*).—„Statele-Unite și Pacificul“ (*Revue Economique Internationale*).—„Împrumutul internațional și datorile interaliate“ (C. I. Gignoux *Mercur de France*).—„Problema bavareză“ (Franz Wetzel, *Deutsche Rundschau*).—„Centenarul lui Shelley“ (*The London Mercury*).

Mișcarea intelectuală în străinătate: (Literatură.—Filologie.—Psihologie.—Istorie.—Chestiuni sociale.—Politică.—Știință).

Bibliografie.

Revista Caricaturii.

Tabla Materiei.

I A Ș I

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 12.

1922

VIATA ROMINEASCA apare lunar cu cel puțin 16) pagini.—Abonamentul în țară un an 150 lei jumătate an 75 lei. Numărul 15 lei. — Pentru străinătate: un an 300 lei; jumătate de an 150 lei. Numărul 25 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Reproducerea 6părită

22 OCT. 2016

Printesa Bibița

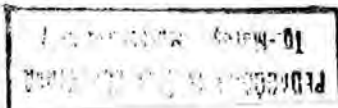
În micul port cosmopolit dela gura Dunării se obișnuște, cași în marile centre americane, să se numească străzile cu numere. Patru străzi nestîrșite tae în lung îngusta limbă de nisip care desparte fluviul de baltă. O fâșie de pămînt între două mări. Deoparte oglinda argintie a Mării-Negre, din care soarele se ridică, de altă parte pinza aurie a mării stufului din deltă, în care soarele se culcă — împărăția largă a singeroșilor țințari statornici și leagănul strimt al lacomelor lăcuste călătoare.

Așazarea asta în pustietatea deltei, percută la capătul țării, mozaicul acesta de rase, alcătuit de nevoi și întimplare pe drumul mișcător de apă, are o viață aparte, rară: numai cu viața unora dintre colonii se poate compara.

Strada întâia, cheul, adesea pustiu și adormit, ca prin farmec se deșteaptă de citeori vre-un vas de războiu își aruncă aci ancora, improșcînd stropii de apă pe fațadele consulatelor ce se țin lanț, fluturînd semețe în bataia vîntului flamurile colorate. Ofițerii sînt foarte căutați; prețul se menține încă ridicat, în lumea asta care imită, cu ceremonii învechite, anumite forme de protocol consular, c'o orientală mîndrie.

Trei luni avea să stea Divizia de mare aci, la gura Dunării, pentru exercițiile de tir. Pe lîngă ofițerii vechi, care aveau cunoștinți și trainice legături în lumea portului, era și un grup de ofițerași proaspeți, abia descătușați de pe băncile școalei. La început, străini și stingaci, umblau cu toții în cîrd, ca niște copii de pension scoși la plimbare, fără să știe că ochii îndrăzneți îi spionau la fiecare pas din penumbra perdelelor dela ferestrele caselor stradei întâia.

Din prima zi, o doamnă consuleasă, *măreța ruină*—cum îi spuneau ofițerii vechi—o fostă frumuseță c'un trecut glorios de romantică diplomatie în culisele chestiei Dunării, la vederea grupului de imberbi în uniforme nouă, exclamase făcînd ochii mici: „Vai, mă chère, ce mai de crevete a adus escadra anul acesta“.

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

35 676

Crevete — mici raci de mare — așa le-a rămas numele tinerilor din ultima promoție, cunoscuți până atunci sub numele de boboci.

Grupul se micșora pe măsura noilor cunoștinți și a legăturilor ce se înodau zilnic. Mulți începură a simți nevoia să ia lecții de limbi străine. Unii englezește, alții italienește sau grecește, cîțiva chiar armeneste; dar nici unul nuse încumetase încă să înceapă a învăța turcește, deși mulți cătau lung în urma cadinelor, care se duceau în grup la bae, învelite, ca niște mumi, din creștet până în tălpi în iașmacuri vișinii. Nici unul nu îndrăznise să răspundă, deși simțeau fiorii privirilor ascuțite, care împungeau străbătînd prin ochiurile gratarelor de lemn dela cerdacele vechilor case din jurul gîmiei.

Vasul-școală curat, lustruit, cu puntea albă și alătururile sclipind în bataia soarelui, își prăjea coastele vechi la cheu, întotdeauna în același loc; în dreptul unei case cu două etaje: fostul consulat grecesc. De pe puntea vasului te uitai drept în casă; orice mișcare se vedea până în fundul camerelor. Bieții oameni trebuiau să fie mereu cu grija stolurilor dela ferestrele dinspre cheu. Comunicația dintre vasul-școală și etajul de jos al casei din față s'a stabilit din prima sară. După ultimele note grave, prelungite, ale semnalului de stingere de pe puntea vasului ce părea adormit, niște acorduri vesele, ca o jerbă de raze sonore, izbucniră prin fereastra deschisă a casei de peste drum. Note limpezi și sigure vibrau armonios în liniștea de sară a portului, pierzîndu-se departe în pustietatea mării. Un ropot de aplauze tună pe puntea vasului și, după cîteva minute, un cor bărbătesc răspundea însoțit de note picurate de mandolină. Dintre toți cîntăreții, Emil Vrînceanu, trubadurul bordului, începu cu îndrăzneală de a doua sară serenadele chiar la fereastra de sub balcon, lăsată de obicei deschisă, dar totdeauna cu stolul coborît.

C'o ușoară gelozie era privit de toți la bord băiatul acesta slăbuț dar viu — negricios, cu ochii albi — care izbutea să cucerească inimile numai cu îndrăcita lui fire de artist. În copilărie fugise de două ori dela școală, măturase scena unui teatru de provincie, bătut de părinți fu adus cu forța din nou la școală. Eșit ofițer și imbarcat, în locul sextantului de care avea nevoie la calcule nautice, își cumpăraseră o mandolină pe care-o scărpină cu voluptate toată ziua.

Muzicanta de peste drum, domnișoara Luluca Luludî, o levantină măruntică, rotundă și săltăreață ca o minge de cauciuc, cu ochii negri ca niște măslina mici, — pentrucă era foarte mioapă și purta ochelari, ofițerii o numise *Oarba din Sorrento*. Și ea, ca răzbunare, cu'n mîndru dispref, le spunea: cerșetorii în haine albe.

Pe cînd între vapor și etajul întăiu al casei din față, legăturile să stringeau din zi în zi, între vapor și etajul al doilea nici nu se putuse stabili vre-o comunicație. Toate încercările au fost de prisos.

În balconul turcesc modernizat, cu geamuri în loc de gratare de lemn după care altădată cadinele vedeau fără a fi văzute, ședea întotdeauna, în același colț, domnișoara Bibița Garoflide, verișoara Oarbei din Sorrento. Fiică de consul, rămasă orfană, locuia c'o mătușă bătrână și bigotă. O soră mai mare, măritată c'un consul, plecase în Orient, și ea se ofilea în balcon, așteptînd cu resemnare de-atîțea ani pe alesul inimii, care nu putea fi decît tot vre-un membru al corpului consular. Bibița se vestejise ca o floare fără putere de viață; o figură de medalion vechiu, cu trăsături regulate dar acrite, cu părul negru pe tîmple, c'un nas grecesc și-o umbră de musteață în colțul buzelor subțiate. Acum, fără vrîstă, subțire și uscată, avea un aer de martiră, umblînd c'o gravitate monastică. Învățase la o școală de călugărițe catolice în Constantinopoli, îi plăcea literatura sentimentală mulțată în apă de roză; citea mult căci ea, care nu trăise, căuta să trăiască cel puțin viața altora. Singură nu eșea din casă niciodată și nimeni n'o văzuse vorbind cu vre-un bărbat. Prietinele o părăseau cînd le venea vremea să se mărite, Bibița rămînea aceeași, veșnic rece, închisă în candida ei onestitate, mîndră și pură în mijlocul unei lumi ușoare și svăpăiate. Fetele răutăcioase țideau de ea spunînd că așteaptă să se mărite cu *Diadochul*. Iar oșterii tineri îi scornise fiecare altă poreclă: Prințesa, Enigma, Sfinxul, Mironosița, Moaca, Muta din Portici, Vestala, Rezerva de tandreță.

În balconul cu vederea spre mare, ca o pasăre captivă într'o colivie de sticlă, Prințesa Bibița sta veșnic, stîngeră și tăcută, cu ochii pe cartea sau pe broderia care-o ținea c'un fel de delicatete în minile ei subțiri, diafane. Jos la picioarele ei, se frămînta continuu pe sub balcon lumea amestecată și zgomotoasă a portului. Treceau părechi tinere, voloase, marinari cheștii, femei spoite, rîzînd și cîntînd în gura mare. Duminica toată mahalaua înunda cheul, că te mirai unde cuprinde orașul atîta lume în cursul săptămînii. Strigăte sălbatice, rîsete în hohot, chifotele cîntecelor pescărești, notele țipătoare de armonică scăpate din circiumele pline, toate zgomotele vieții unei mulțimi de port în sbucium, se ridicau ajungînd la înălțimea balconului amestecate într'un vuet confuz de stup care roește.

Serenadele, plimbările la plajă și cu barcă în sările cu lună, se țineau lanț. Prințesa nu lua parte la ele, nu făcea cunoștință cu nimeni. Singură, mută, rămînea departe și la înălțime în balconul ei, în care se amesteca roșeața florilor de olandri cu verdeața palidă a unui lămii stingher. Și totuși, pe nesimțite, o undă de răceală se furișea între cele două verișoare nedespărțite altădată. Se întîlneau mai rar, își vorbeau puțin și încetase cu totul plimbările obișnuite pe cheul dinspre far. Un ochiu bănuitor ar fi surprins o umbră de invidie în privirea rece a Prințesei, de citeori sub balconul ei acosta barca gata de plimbare.

Întotdeauna Oarba din Sorrento, cu risul ei argintiu, s'a-

runca de pe cheul inalt în barca prea joasă ca s'o prindă în brațe Emil Trubaduru. Într'o sară, când cerul cu stelele lui toată tremura tainic în oglinda apei mișcătoare, el, dînd drumul lopoșilor în voe, lăsa barca singură să lunece călcînd peste lumini ca pe o diră de pulbere fosforică. O adiere rece sufla din largul mării. Pe cînd se alipea de trupu-i cald ca s'o învelească în pelerina lui, ea, făcînd ochii mai mici decît erau, c'o gingașă viclenie îi șopti gîdilindu-l în ureche: „Vrei să-i facem o farsă Prințesei?”

— Cum?

— Să combinăm niște scrisori de amor ca din partea unuia dintre ofițerii voștri.

Trubadurul stătu o clipă pe gînduri, apoi izbucni triumfător.

— Stai, c'am găsit soluția problemei... s'o încurcăm cu Radu Solitaru... el singur a rămas stingher.

Radu, poreclit Solitaru, era cel mai cuminte dintre ofițerii tineri. Băiat sărac și muncitor, eșise din școală șeful promoției; puternic și tăcut, fugea de lume, stăpînit de două pasiuni: matematica și barca lui cu pînze.

Până noaptea tîrziu, pe cînd toți ceilalți hoinăreau prin oraș, Radu Solitaru, afară pe punte, la lumina unui felinar de bord, sta singur lucrînd calcule nautice și astronomice; în zilele cu vînt prielnic se pierdea în largul mării manevrînd cu artă, în volte agere, pînzele bărcii lui albe care zbura lucind ca o lebădă în zare.

De farsa ce i se pregătea cu scrisorile amoroase către Prințesa Bibița, la început nu șiau decît vre-o cîțiva ofițeri. Trei zile s'a chinuit Emil ca să combine prima scrisoare. Înainte de a fi copiată și închisă într'un plic *mov*, o ceti cu glas tremurător Oarbei din Sorrento, seara pe cînd ședeau lungiți, ca niște copii ștregari, pe nisipul cald al plajei. Atîta foc pusesse în rîndurile acele încît ea, veselă și zglobie, ascultînd din ce în ce mai atentă, se simți mișcată subt farmecul frazelor înflăcărâte. Iși mușca ușor buza de jos și lacrimile îi jucau în ochi; cînd nu se mai putu stăpîni, izbucni muștrîndu-l ca un copil supărat:

— Vezi, Emil, mie nîciodată nu mi-ai scris așa scrisoare.

— Pentrucă n'a fost nevoie. Amorul nostru a fost fulgerător, dela prima vedere. Și ca s'o împace începutu să declame c'o voce teatrală: „Inimă de piatră fie și 'ncă s'ar zdrobi de-amorul ce-l aștern eu pe hîrtie“.

Factorul poștal n'a dat scrisoarea decît în mîna Bibiței, cînd a văzut-o singură pe sală. Ea s'a uitat întăiu surprinsă la adresa c'un scris necunoscut. C'un ac de cap a desfăcut frumos plicul și, deodată, a tresărit oprîndu-se la primele cuvinte. A întors foaia răpede cătînd iscălitura: *Solitaru*. Un fel de spaimă a cuprins-o; tremurînd, ascunse scrisoarea la piept

apăsînd-o pentru a-și stăpîni bătăile răpezi ale inimii. I se părea c'o urmărește cineva, c'o spionează sute de ochi. Palidă intră cu grabă în camera ei de culcare și închise ușa cu cheia. Lingă fereastra cu stolul coborît ceti pe nerăsufiate întreaga scrisoare. Rămase în picioare, așa incremenită ; nu-i venea să creadă. Privi din nou plicul. Era numele ei scris corect. Scrisoarea asta de amor era adresată ei. Ii vorbea de marea, de vapor, de balconul misterios, de olendri și de lămilul ei. Desigur, un ofițer dela vaporul din față s'a înamorat de ea. Dar cine îi scria fără s'o cunoască ? Și prin minte, c'o repegiune uimitoare, îi treceau toate tipurile văzute zilnic la vaporul din față balconului. Și deodată gîndul i se opri cu îndărătnicie numai la unul singur. El era... desigur... ofițerul acela înalt, frumos și tăcut, care umbla singur cu barca. Iși amintea bine că auzise de atîtea ori pe ceilalți ofițeri strigîndu-l: Radu Solitaru. El era... cu siguranță... nu putea să fie altul...

Începu din nou scrisoarea, cetînd rar, savurînd fiecare vorbă sonoră care vibra repetată în minte, căutînd să prindă înțelesul fiecărei fraze înflăcărâte de-o patimă adîncă. Cu scrisoarea în mînă se întinse pe pat simțîndu-se biruită de-un val de căldură dulce care-i cuprinsese toată ființa. Era iubită... ea care a stat totdeauna deoparte, nu s'a amestecat în lume, n'a vorbit cu nimeni... n'a făcut nici o cunoștință... fără să știe era iubită în taină de un ofițer... tînăr... frumos...

Jumătatea de soare, eșită din simul mării, arunca razele oblice ca niște săgeți aurite în perdelele ferestrelor, poleind c'un roșu-auriu părății camerei de culcare. Bibița, întînsă în pat, cu ochii pe jumătate închiși, prelungînd dulceața amorțirii, căta printre gene la singurul tovarăș de care dragostea o legase pînă atunci. Un pisoiu bătrîn, cu blana tigrată, torcea somnoros, împletit ca o reptilă între pernele unei sofale vechi. Semnalele de trompetă dela vapor o făceau să tresară c'un fel de bucurie copilărească. Sunetele acelea metalice îi produceau bătăi de inimă ; la fiecare comandă ce auzea pe vas își ascutea auzul să poată prinde și recunoaște vocile ce răsuna pe apă. Furtuna stîrnită în sufletu-i fecioresc îi ațîța o dorință de mișcare și de viață. Fereastra o ispitea continuu. O neînfrînată curiozitate o atrăgea să vadă, să spioneze orice mișcare de-afară. Cu picioarele goale în pantofi, pe jumătate desbracată cum se scula din căldura patului, se apropia încet, înfiorată ca la o întîlnire, ținîndu-și răsufarea, uitîndu-se împrejur cu teama de a nu fi surprinsă. Ridica discret colțul perdelei și rămînea acolo cătînd afară cu priviri ascuțite.

Dimineața, pe vasul inundat pentru spalarea punții, marinarii goi pînă la brîu, cu pantalonii suflecați pînă la genunchi, alergau nebunește aruncînd cu lovituri de ciocan gălețile cu apă rece. Era un amestec voios de brațe și picioare goale, vinjoase, cu mușchi încordați într'un avînt de mișcare, de viață

tină ră și sburdalnică. Din port plecau pescarii, chiuind în lot-cile lor negre, alunecând pe luciul apei care, la ora aceea a deșteptării, își schimba culoarea și își încinta ochii: albastrul cerului senin, oglinda apei mișcătoare, portul întreg trezit din nou la viață, apăreau scînteind în culori ca într'o prizmă minunată, în faptul dimineții, pe cînd marea își repeta eternul ritm lovindu-se de cheuri.

Tîrziu, cînd se simțea pătrunsă de fiori reci și un tremur îi cuprîndea tot trupul, Bibița se așeza pe margina patului, desfăcut încă, și respira adînc, întretăiat, urmărită parcă de-o amenințare nevăzută. Uneori, în bețlia dulce a parfumului acestei tîzii iubiri nevinovate, un fel de vanitate o cuprîndea, răscolind dulapurile și lăzile vechi până la fund. Își alegea bluzele în culori vii și gulerașele cele mai fine și complicat lucrate în măestrite broderii. Singură, cu stolul tras, se așeza în fața oglinzii, își potrivea părul negru lucios, ridică sprîncenele îmbinate și, dînd capul pe spate, se retrăgea ușor pentru a-și admira talia sveltă, mlădioasă. Așezată în colțul favorit, în balconul misterios, ținea cartea în mîni dar ochii îi lunecau pe rînduri și gîndurile îi rătăceau departe. Din cînd, în cînd, pe sub frunzele olendrilor, arunca priviri furioșate spre puntea vaporului din față. În orele de exercițiu al bărcilor cu pînze, ea, ascunsă după perdea, urmărea cu binoclul zigzagurile voltelor schițate de pînzele întinse în zare, ca niște fluturi albi purtați de vînt la suprafața mării. Și cînd bărcile se întorceau în port, întotdeauna ea urmărea țintă numai pe cea din cap, care se oprea brusc la cheu printr'o măiastră mișcare de cîrmă, pe cînd pînza cădea deodată ca o aripă rănită. Din fundul bărcii se ridică, înalt, puternic și calm omul pe care-l visa și de care se credea iubită. Il urmărea, c'o scînteere în ochi, până ce intra la bord, călcînd rar și apasat, cu șapca albă lăsată pe ochi,—numai după mers l-ar fi cunoscut dintr'o mie.

După cîteva zile urmă o altă scrisoare mai înflăcărată. Bibița cetea în taină frazele acele care îi dau fiori de voluptate, le savura îndelung, repetînd cu deliciu unele vorbe sonore și arzătoare, anume alese ca să tulbure un suflet slab. Trezită la o nouă viață, plutind fericită în visul dulce și neînțeles al inimii, își retrăia în minte viața trecută, așa de tristă și de egală între balcon și camera de culcare. Uneori o chinua așteptarea aceasta misterioasă. C'un fel de necaz se gîndea la timiditatea lui. L-ar fi vrut mai îndrăzneț, s'o privească în ochi, să-i vorbească deschis. Și adesea se înspăimînta singură de gîndurile care-i treceau prin minte.

Simțea nevoie de mărturisiri. Se apropiase din nou de verișoara ei. Nu îndrăznise să-i vorbească despre scrisori, dar o ruga s'o însoțească la plimbare pe cheu, la plajă și duminica la biserică. Prin întrebări timide cerea lămuriri, trădîndu-se la fiecare pas. Oarba din Sorrento, c'o bucurie copilă-

rească, abia stăpinită, urmărea efectele scrisorilor la care și ea colaborase cu Trubadurul ei. În curînd reușise s'o convingă că oamenii de mare, cei mai îndrăzneți, sînt pe uscat cei mai timizi oameni. Și Bibița, resemnată, aștepta ora care trebuia să sosească odată.

La a treia scrisoare i se cerea o întîlnire. El avea s'o aștepte cu barca la capătul digului, lîngă farul de Nord, la ora 11 noaptea. „Avea să se încredințeze dacă ea îl iubește sau nu“ termină scrisoarea. Bibița fu cuprinsă de o spaimă cumplită. Scrisoarea asta o lovise ca un trăsnet. Sta paralizată, neputînd lua vre-o hotărîre. Nu se aștepta la asta. I se cerea prea mult. Cum să plece ea la miezul nopții pe ascuns din casă la o întîlnire. Ce-ar zice lumea? Dacă o vede cineva?... Nu... imposibil să se compromită, era peste puterile ei ce i se cerea... Sbătîndu-se în chinurile șovăleii, o prînze un tremur nervos. Se abătu pe pat cu capul în perne pe cînd suspinele o năvăleau. Nevoia iubirii, care se trezise deodată în toată ființa ei, o chinuia ca o durere trupească și, ca într'o beție, se simțea biruită parcă de-un abur ce i se ridica la crieri dîndu-i felurite inchipiri. I se părea că stă pe marginea unei prăpăstii și cineva o îndeamnă să se arunce cu ochii închiși în fundul abisului. După ce se potolî din prima criză, rămase așa, întinsă, într'un fel de amortire, pe cînd gîndurile i se depănau în mînte.

Se vedea departe, în largul mării; portul în urmă nu se mai zărea; ochiul roș al farului mai clipea în ceață; barca se legăna purtată în voia valurilor... și ea, culcată, cu capul pe umărul lui... cele mai romantice tablouri din cărțile citite îi defilau prin mîntea înfierbîntată. O clipă de întremare o făcu să se ridice drept în picioare, hotărîtă, tare. Va merge... sigur... va merge la far, la miezul nopții să-l întîlnească. Ce-i pasă de lume; poate să afle oricine; nu-i o copilă. Ce, nu-i stăpîină pe viața, pe trupul ei? Cine poate s'o oprească?

Hotărîtă, eși din camera ei după ce își șterse ochii în fața oglinzii, potrivindu-și părul la tîmple cu'n gest nervos. Până la ora mesei se agită într'una fără să-și găsească astîmpăr. Eși în balcon, udă florile, intră din nou în casă mutînd scaunele dela un loc la altul, își perie haina, bău cîteva pahare de apă căci îi ardeau buzele cumplit. Cînd se așeză la masă, printr'o privire aruncată în oglindă, își surprinse figura crispată și ochii scînteind. Se forță luînd o expresie de liniște sfîșietoare. Simțea că începe din nou a șovăi în fața bătrînei mătușe care o întreba îngrijată ce are, de ce-i așa de tulburată. —„O migrenă care mă chinuește teribil“—și'n modularea glasului recunoștea bine cum i se trădează tot sbuciumul sufletesc. Simțînd că nu se mai poate stăpîni și lacrimile îi dau în ochi, se sculă brusc dela masă intrînd în camera ei cu pumnii strînși.

..Nu, nu putea să meargă... i se cerea prea mult... și pe cînd se frămînta cu minile la tîmple, deodată un gînd subit îi apărură ca o punte de salvare. Ii va scrie o scrisoare lungă, își va vîrși tot focul care o mistue, își va așterne tot sufletul în ea. Incue ușa. Se așeză la masă. Reciti scrisoarea pe care o făcuse cîteva zile înainte și pe care nu se hotărîse s'o trimită. O rupse și începu alta. Toată comoara de sentimente adunată din literatura romantică pe care-o cetise, o risipi într'o noapte întregă, în rîndurile inflăcărute care cuprindeau o patimă pînă atunci înăbușită.

La bordul vasului-școală, deși nu erau toți în curent cu farsa scrisorilor, se petrecea de minune pe socoteala Prințesei din balconul misterios. Fiecare recunoștea că farsa reușise; acum rămînea rămășagul asupra întîlnirii. Va merge ea pînă la capăt? Va veni sau nu? Va vorbi Sfinxul?

Radu Solitaru știa mai puțin decît toți ceilalți de farsa care se făcea în numele lui. Preocupat de calculele lui favorite, nu mai punea piciorul pe uscat, nu făcea nici o cunoștință și nu petrecea decît cu barca în orele de repauz. Un ofițer mai vechiu, care făcea haz de nebuniile crevetelor, începea mai totdeauna la masă atacul, zîmbind pe sub musteață:

— Domnilor, să știți, că numai sondînd marea poți găsi un adăpost bun de ancorat. E rușinos pentru un ofițer tînăr, debarcat, nou, într'o garnizoană să nu-și poată găsi singur cuartir din prima zi, sau din prima noapte, dacă vrei. Dar să stai în *pană* două luni; asta înșamnă că n'ai ochiu format de marinar de lungă cursă.

— Nu știți că sînt marinari care au groază să navige cu remorcă, adăuga un altul.

— Depinde ce fel de remorcă ai.

— În stîrșit, din atîta tinereță a bordului trebuie să se găsească unul care să deslege *enigma*, să moae inima de piatră a *sfinxului*, să facă să vorbească odată și *Muta din Portici*.

Un ofițer tînăr, ghiduș, c'o mutră serioasă, se ridică vorbind sentențios:

— Domnilor, pot să vă aduc la cunoștință că, grație muncii neobosite a unuia dintre camarazii noștri, s'a ajuns, după nesfîrșite calcule savante de navigație și astronomie, cu ajutorul logarîtmelor, să soluționeze problema. Vă pot asigura că *enigma* s'a deslegat, inima de piatră a *sfinxului* s'a făcut deja moale ca ceara, și că *muta* va vorbi domnilor, va vorbi în cîrînd, revărsîndu-și toată *rezerva de tandrețe*.

— Bravo! bravo! ... strigară mai mulți, aplaudînd zgomotos.

Un alt ofițer se sculă cu paharul în mînă.

— Nu uitați însă cît datorăm și concursului dat, dintre culise, de concertul Trubadurului și a Oarbei din Sorrento, care cu privirea ei pătrunzătoare... și vorbele se pierdeau în risul zgomotos, pe cînd își aruncau unul altuia glume, înțepături și

crude ironii, în jurul mesei, care se prelungea până târziu afară, pe puntea vasului-școală.

Dar... o întâmplare nenorocită veni să curme, pentru multă vreme, voioșia tineretii bordului.

Intr'o duminică, pe timp frumos, fără nici o grijă plecase la larg, cu barca lui cea albă, Radu Solitaru, singur, cum îi era obiceiul. De dimineață, marea ipocrită părea că doarme calmă, netedă, scînteind în bătaia soarelui de vară. Pinzele moi abia prindeau slabele adieri de vînt care destramau un petec de nor pribegind pe albastrul cerului. Înainte ca soarele să se înalțe la amiază, se ivi la orizont, spre Nord, o creastă cenușie de nour. Deodată începu vîntul să sufle c'un șuerat ascuțit, prevestind vijelia care se apropia. În cîteva minute șuerăturile s'au prefăcut în mugete năpraznice, și creasta de nour într'o spinare de balaur, care creștea învinețind fața apei înspumate de turbare. În port toate vapoarele își întăreau legăturile la mal. Iar corăbiile își strîngeau velaturile în grabă, descrușișind sburătorii din înălțimea catargelor clătinate cu scîrțituri ca niște vaețe omenеști. De pe cheu, de pe puntea vaselor, priviri pătrunzătoare cercetau orizontul închis, de culoarea aramei înroșite în foc. Vre-o cîtiva fulgi albi mijau în zare, apărînd și dispărînd în sbuciumul valurilor. Erau bărci de pescari. Prinse de furtună în larg se luptau să ajungă în port. Ca niște păsări cuprinse de groază sburau sperate, cu aripele întinse, cătînd scaparea în gura Dunării. Numai șase au izbutit să intre la adăpost în port. Barca cea albă nu era printre ele. Tocmai sub sară o pilotină reuși să iasă în larg. La cîteva mile depărtare de fărîm înfrînt plufînd barca răsturnată, cu catargul rupt și pinza sfîșiată. Cu mare greutate o luă pilotina la remorcă. Pe drum, aproape de port, pescui o șapcă albă c'o singură tresă. Tocmai a treia zi căpitănia portului fu înștiințată de un pescar că valurile au aruncat pe plajă un cadavru.

A fost o jale în tot portul cînd s'a aflat de moartea lui Radu Solitaru. Cosciugul, învelit într'un pavilion tricolor de războiu, a fost dus de marinari până la cimitirul de pe malul mării. Bușuîtul unei salve de pluton, trasă spre mare, închee trista ceremonie. Vasul-școală avea pavilionul coborît în bernă, în semn de doliu și, dintr'un respect pios, nu se mai auzi nici o serenadă în tot portul.

Pe mormînt trebuia să se pună o colonă ruptă, de piatră, și la colțuri patru ancoraturi legate între ele cu lanțuri. Emil Trubaduru avea să compună un epitaf pentru Solitarul, care se odihnea în nisipul amestecat cu scoici, pe plaja mării ipocrite.

A doua zi, pe neașteptate, vasul-școală ridică ancora și întinse pinzele. Un ordin telegrafic îl chemase în grabă la Ga-

lați. Se faceau pregătiri pentru o lungă călătorie împrejurul Europei, cu prilejul deschiderii canalului dela Kiel.

După câteva zile, Emil Trubaduru primi din partea Oarbel din Sorento o scrisoare pe cinci coale, scrisă mărunt și pătată cu urme de lacrimi. După ce îi arăta propriile ei dureri și muștrări de cuget, descria pe larg disperarea și chinurile Bibiței. A leșinat de două ori. Doctorul stă la patul ei. E teamă să nu se omoare, căci spune că nu mai are de ce trăi după ce ea l-a omorât pe Radu. E convinsă că bietul băiat s'a aruncat în valuri din cauză că ea n'a venit la întâlnirea ce i-o ceruse el. Ideia asta fixă i s'a pironit în crier și nimeni nu i-o poate scoate. N'a putut să-i spună toată farsa cu scrisorile, dar s'a încercat să-i arăte că tot amorul ei e o iluzie, că nici nu l-a cunoscut personal pe Radu. Ea nu vrea să audă de nimic. Plînge, își smulge părul și zice că ea știe bine că din cauza ei s'a omorât. Și Oarba din Sorento, ca un copil vinovat care a făcut o poznă și nu știe cum s'o îndrepte, cere sfaturi lui Emil de cum trebuie să procedeze cu Bibița. La urmă îl muștră și pe el, care s'a luat după capul ei și a combinat scrisorile acele de amor așa de înfocate pe care Bibița le-a luat în serios.

După alte câteva zile, o scrisoare scurtă îl anunță pe Emil că Bibița s'a aruncat în mare, de pe cheu, de lângă farul de Nord. Niște pescari din apropiere au salvat-o. E bolnavă în pat și aiurează. Deși la toată lumea s'a spus că a căzut din întâmplare, alunecînd pe cheu, orașul tot știe adevărul și nu se vorbește decît de asta. Ce e de făcut?

Cu o zi înainte de a pleca vasul-școală spre Kiel, primi Emil a treia scrisoare. După o serie de aspre muștrări, Oarba din Sorento îi face cunoscut că Bibița s'a îndreptat, dar e slabă de nerecunoscut. A căzut într'un fel de împietrire. Nu vorbește nimic. Pe fața ei citești un fel de liniște sfășuitoare. În fiecare seară se duce la mormîntul lui Radu. Ii schimbă florile, i-a pus răsaduri și are să planteze doi plopi argintii și două sălcii plîngătoare în dreptul fiecărui ancorat; în sfîrșit a făcut foarte drăguț acolo. Peste câteva zile ele amîndouă vor pleca la Constantinopoli c'un vapor al Loydului. Pe Bibița o cheamă niște rude la Corfu, ca să-și caute sănătatea căci, „fie zis între noi, mi s'a pare că e deja atinsă la plămîni“. Iar ea o să rămînă la unchiul ei, Xenofon, care are o vilă adorabilă pe Bosfor, la Terapia, în cartierul diplomatic. Comtează pe sentimentele Trubadurului că n'o s'o dea uitării, că are să vie s'o vadă la vila *Mon Caprice*. O casă mare, cu terasa imbrăcată în ederă, și doi migdali la poartă, în fața ambasadei rusești.

Numai după ce s'a întors dela Kiel, a găsit Emil acasă invitația la nuntă. Oarba din Sorento se măritase c'un secretar dela legația rusă din Constantinopol. De Bibița nimic n'a mai auzit.

Anii treceau. Alte promoții de crevete se perindau pe vasul-școală, care din cînd în cînd se oprea la gura Dunărei și arunca ancora tot în acelaș loc, prăjindu-și coastele vechi la cheu, în fața fostului consulat grecesc.

Casa se vînduse unui cafegiu levantin, îmbogățit ca ceauș de hamali în port. În etajul de jos avea cîrciumă și coloniale, debarcate din vapoare pentru a fi trimise prin contrabandă în porturile dunărene. În etajul de sus făcuse o cafenea-*varieteu*. Pe-o firmă uriașă, așezată la balcon, erau zugrăvite două steaguri încrucișate, grecesc și românesc; iar sub ele stă scris cu litere mari :

VARIETEU CU ȘAMBRURI

Unicul local familiar

SOCRATE FARDULIS

— Furnisorul Marinei Regale —

Dela feseastra de unde altădată se auzeau serenadele dulci ale Trubadurului și acordurile sonore ale Oarbei din Sorento, acum scăpau notele țipătoare de armonică și ghiotele sălbatice ale cîntecelor ce pescarii ruși le scoteau din gîtlejele lor înăsprite de băutură și de umezeala mării. Iar sus, în balconul închis ca o colivie de sticlă, în care altă dată Prințesa Bibița tînjea visătoare, cu zîmbu-i de sfinx, între olendri și lămîi, se vedeau adesea femei spoite și desmățate, care-și făceau vînt cu șăpcile marinarilor, pentru a se răcori din năbușeala acră a sălii unde se cînta toată noaptea cînd portul lucra bine și aur curgea la chetă.

Rar se întimpla cîte un ofițer din promoția Solitarului, plîmbindu-se seara pe plajă, să ajungă până în dreptul cimitirului. Plopii argintii creșteau drepti, de-opotrivă, ca doi frați gemeni, șopotind veșnic în limba lor la cea mai slabă adiere de vînt dinspre uscat sau din largul mării. Sălciile creșteau aplecate; și'n plînsul lor se lăsau așa de jos că acopereau cu totul movilița aceia de trei metri lungime sub care Solitarul dormea uitat de-al lui. În anii cu apele mari, cînd Dunărea se revărsa în bălțile Deltei și se unea cu marea, mormîntul acela, tocmai la marginea cimitirului, era amenințat. Păzitorul, un moșneag schiop, fost pescar, spunea rîzînd: „Pe ăsta îl cere înapoi apa... are să-l desgroape... c'ășa-i scris la unii care se înecă, să nu-i îngroape în pămînt, că el nu-i vrea, îi cere înapoi apa“...

Trecuse multă vreme la mijloc. „Dacia“, mărețul vapor postal, acostat la cheul Galata din Constantinopol, își flutura nerăbdător în virful catargului semnalul de chemarea pilotului. Gata de plecare. Lume multă. O varietate de tipuri și culori se încrucișă pe scara vaporului în forfotul sgomotos al orei de îmbarcare.

Comandantul, cu fața bronzată, cu părul alb înainte de vreme, se plimba singur fumînd liniștit, pe puntea care trepida în respirația mașinei gata sub presiune. Pe lîngă el trecu un grup de călători spre cabinele de pe punte. O doamnă înaltă și uscată, în negru, cu bucle argintii; o alta scurtă și grosă, trei fetițe și un lanț de hamali cu geamandane.

Comandantul nici n'a observat privirea lungă aruncată de una din doamnele care trecuse pe lîngă el. Cînd comanzi mai mulți ani un vapor de pasageri, pe care se perindează zilnic atîtea tipuri de călători, ajungi să nu mai poți deosibi figurile și îți se pare că toată lumea întîlnită îți este de mult cunoscută.

Tîrziu, după eșirea din Bosfor, pe cînd vasul, cu pieptul lui de fier, își tăia drumul obișnuit prin largul mării, comandantul coborî scările dela comandă pentru a-și face, ca întotdeauna, inspecția pe punte. Cele trei fetițe, care se plimbau înlănțuite la braț una de alta, trecură pe lîngă el măsurîndu-l cu priviri furișate. De pe banca de sub comandă se ridică o doamnă scurtă, grosă și rotundă, cu părul sur și niște ochi mici care îi surideau prin sticla ochelarilor. Se opri drept în fața comandantului.

— Așa-i că nu mă cunoști? și obrajii i se înroșiră deodată. — Vezi cît m'am schimbat? Iată eu am recunoscut imediat pe Emil—și într'un ris sănătos complectă—Trubadurul de altădată. El, surprîns și tulburat, cu singele în obraz, zîmbea cu toate că își strîngea sprîncelele chinîndu-și mintea. Și deodată își scoase șapca din cap, trecînd mîinile prin păr:

—A l... da... D-na... și se opri negăsînd numele.

— D-na Savici... dar spune-mi ca altă dată cum ți-am spus și eu, Luluca, Oarba din Sorento.

Zăpăcit, înduioșat, cu capul gol, se aplecă sărutîndu-i mîna moale și grasă. Se așezară alături pe bancă. O apăsare parcă îi ținu pe amîndoi tăcuți cîteva clipe. Năvălită de-o bucurie neînțeleasă ea, începu întăiu:

— Mergem la Constanța. Avem un proces de moștenire. Uite, cele trei fetițe de colo sînt ale mele. Vezi ce mari sînt? Cît am îmbătrînit... Stai să văd cîți ani sînt de-atunci... și începu o socoteală răpede cu datele de naștere a fiecărui copil, mărișul, plecarea din țară...

El tăcea și asculta c'un surîs pierdut. Se simțea moale, tulburat de suvenirul vieții de mult trecute, de întreaga tinerețe, într'o singură clipă răscolită de-odată.

— Știi că sînt și cu Bibița aici. Săraca a rămas singură. Stă la mine. Mi-i milă de ea. O viață pierdută. Inchipue-ți, că a rămas aceiași, cum o știi.

— Cum, nu s'a măritat? Biata Prințesă l...

— Nu, deși a avut partide admirabile. Și azi îl plînge pe ofițerul acela care s'a înecat. Păstrează cu sfințenie și citește

scrisorile acele combinate de noi. A rămas până acum convinsă că el a iubit-o și că s'a omorât din cauza ei. N'a fost chip să-i scoatem din cap ideia asta fixă. Umblă totdeauna în doliu și-i face rău să vadă o îmbrăcăminte de marinar.

Dintr'o cabină de pe punte eși o femeie înaltă, uscată, îmbrăcată în negru. Vântul îi flutura crepul de sub care scăpau șuvițele de păr alb ca zăpada. Pășea ușor cătînd drept înainte. Cînd ajunse în dreptul băncii, se făcu deodată tăcere. Emil tresări și, instinctiv, se ridică salutînd respectos. Ea abea își înclină capul și, c'un fior trecător, își strînsese șalul negru la piept, călcînd lîn, cu pași măsurați până la capătul punții; se înapoie trecînd ușor, ca o umbră, până se perdu în penumbra cabinei. Ușa se închise încet și o mîină diafană, fină, ca de ceară, apăru trăgînd discret perdeleța de matase, care masca ochiul rotund de geam al cabinei inundate de magia lumină argintie a lunii pline.

Jean Bart

Studii engleze

Un părinte al criticismului englez: John Dryden*

Ocupându-se cu diferiți poeți ai antichității, Dryden a avut uneori de confruntat „istorie” cu „poezie”.

„Am numit poemul meu istoric și nu epic, deși atât acțiunile cât și eroii sînt tot atât de eroici cît în orice poem. Dar deoarece propriu zis acțiune nu e, am judecat termenul prea îndrăzneț pentru cîteva strofe care în număr întrec cu puțin un singur cînt din Iliada, sau pe cel mai lung din Eneida. Pentru această rațiune (adică nu pentru lungime, ci pentru acțiunea fărîmițată, legată prea mult de legile istoriei) găsesc cu cale să fiu de partea aceluia care așează pe Lucan printre istoricii în vers, mai de grabă, decît printre poeții epici” (Prefață la „Annus Mirabilis”).

În „Apologia Poeziei Eroice”:

„Nu ești (în poezia eroică) obligat, ca în istorie, la o literală încredere în ce spune poetul; dar ești mulțumit cu imaginea fără să fii înșelat de ficțiune. Totuși chiar în materie de istorie, Longinus citează pe Herodot cu prilejul hiperbolelor”.

Prefața piesei „Don Sebastian”:

„Acest argument poetic istoria mi l-a oferit... Căci acolo unde săvîrșirea unei mari acțiuni e rămasă îndoelnică, acolo poetul e stăpîn”.²

Izvorul tuturor acestor aluzii la „istorie și poezie” este fraza lui Petronius³ care a inspirat deasemenea pe Davenant în prefața poemului pomenit.

„Non enim res gestae versibus comprehendae sunt, quod longe melius historici faciunt: sed, per ambages, deorumque misteria, precipitandus est liber spiritus ut potius iuventus animi vaticinatio appareat, quam religiosae orationis, sub testibus, fides”.

* Vezi No. 8 din V. R.

¹ *Annus Mirabilis*.

² Numai acolo?

³ *Satyr. c. 118*.

Ceface în stilul lui Dryden produce următoarele :

„Lucan nu s'a folosit mult de ajutorul divinităților lui păgâne ; nu sînt nici uneltiri ale zeilor, nici exaltări de suflet, nici închipuire de profet în „*Pharsalia*“...

Și prin urmare :

„Cît despre mine, sînt de părere că nici Homer, Virgil, Statius, Ariosto, Tasso, nici Spenser al nostru n'ar fi putut zămisli poemele lor așa frumoase fără zei și duhuri și fără acele entuziaste pasagi poetice care alcătuiesc cele mai nobile părți ale scrierilor lor“.

Din toate aceste fragmente îmbinate și adaptate unele la altele, ideea lui Dryden apare limpede. Poetul e un „vates“. Și istoria nu poate fi poezie mai ales din cauză că ea nu conține supranatural, ci numai realitate. Confuzia e iarăși evidentă. Diferența cantitativă e la Dryden din nou o diferență calitativă. Istoria e poezie cu mai multă memorie. Nu fiindcă istoria n'are zei, dar fiindcă are prea multă realitate (și Dryden s'ar fi putut opri aci) este ea mai puțin poezie.

Dar Dryden trebuia să facă onoare concepției lui idealiste despre artă și atunci recunoaște cu un „totuși“ hiperbolele lui Herodot, încearcă să scuze pe Lucan și în cele din urmă dă același mîna generoasă lui Virgil și Statius, Homer și Ariosto, de dragul zeilor și duhurilor.

Subt această prejudecată, e pe punctul să admonesteze pe Shakespeare cu privire la piesele lui istorice care îi par condamnate de aceasta (greșala a lui Lucan) fiind „mai degrabă cronici reprezentate decît tragedii (Pr. la Troilus și Cressida)—fără să spună un cuvînt de caracter ca Richard III și Richard II, Falstaff, King John, nu mai puțin istorice dar cu atît mai melancolic adevărate și mai tragic omenești cu cît omeneșul lor are pretenția să se deghizeze în purpură.

Caracterele istorice ale lui Shakespeare sînt viziuni. Dryden a văzut în ele fabule ...și încă profane.

În strînsă legătură cu cele două chestiuni discutate până acum este aceia a imaginației. Ar fi trebuit, poate, să fi început cu ea. Dar concepția lui Dryden apare mai clar acuma.

Criticul englez își dă samă de marea valoare a imaginației în poezie cînd afirmă că „a imagina e în sine adevărata înălțime și viață a poeziei“. (Prefața la *starea de nevinovăție*).

Dar nimic decît să cităm pe Saintsbury care, cu privire la numita prefață, găsește „insuficient sensul în care imaginația e socotită de Dryden“ și pe Frye care se simte satisfăcut cu concepția lui despre poezie ca „ceva aproape identic cu proprietate de gîndire și vorbire“, și înțelegem că ideea drydeniană e cel puțin nu tocmai clară. Apoi „distincția lui Richter între fantezie și imaginație își găsește în Dryden o aluzie în condamnarea farsei pe motiv că ea ne face cunoștință cu monstruosul, himericul și, de aci, face apel numai la fantezie nu și la judecată“.

Ce e atunci după Dryden imaginația ?

„Cea dintău fericire în materie de imaginație e propriu zis invenția, adică născocirea ideii ; a doua este fantezia, sau variația, derivarea sau ticluirea ideii în felul în care judecata îl arată potrivit subiectului ; a treia este elocuția sau arta de a îmbrăca și *impodobi* acea idee, așa găsită și potrivită, în convenabile, semnificative și *sunătoare* cuvinte : violciunea de imaginație se vede în invenție, fertilitatea ei în fantezie, și acuratețea în expresie“.

Dacă Dryden „n'a ajuns niciodată mai aproape de analiza filozofică decit în această distincție între invenție, fantezie și elocuție, cele trei moduri ale imaginației“ nu e mai puțin adevărat că dînsul își tulbură înțelegerea făcînd imaginația să fie prea mult dusă din urmă de judecată, și își strică această înțelegere cînd crede, cu alt prilej, că „a imagina propriu zis (această adevărată înălțime și viață a poeziei!) este—după cum o descrie Longinus—un *discurs* care printr'un fel de entuziasm și extraordinară emoție a sufletului ne face să ni se pară lucrurile pe care poetul ni le zugrăvește așa ca să fim *încințați* de ele și să le admirăm“.

Dela această aserțiune la cea dintău e tot atîta distanță ca între hedonismul evreului Leone și estetismul lui Vico. Citația din Longinus a fost fatală lui Dryden. Și nimic nu arată mai bine cum vechea școală îl alterează judecata, ca aceste trei pasagii, în care el e așa de aproape just cînd se încrede propriei înțelegeri și așa de greșit cînd face orbește apel la o autoritate din afară.

Greșelile sistemului apar așa de vădite aici că nu merită să mai insistăm. Să ne mulțumim numai să spunem că, oricît de dreaptă a părut Profesorului Ker distincția între invenție, fantezie și elocuție nu putem să nu ne gîndim că ea lărgeste parcă prea mult distanța între ele.

În bună estetică invenție, fantezie și elocuție sînt același lucru. Și ca să spunem totul, nu vedem cum „pentru primele două, Ovid e renumit printre poeți și, pentru cea din urmă, Virgil“. Ovid e mai puțin poet decît Virgil, pur și simplu, fiindcă are mai puțină „imaginație“. Dacă ar avea mai multă „invenție și fantezie“ nu pricepem de ce nu ar avea și mai multă elocuție decît Virgil ? Vorbește în poezie cineva în măsura în care imaginează.

Confuzia pe care școala o pune în mintea lui Dryden atacă, în oarecare grad și percepțiile lui clare în materie de literatură modernă. Cu greu am putea înțelege unele din distincțiile pe care el le face între Shakespeare, Fletcher și Ben Jonson, și meritele cu care el înalță pe cel din urmă.

„Shakespeare, care de multe ori a scris mai bine decit oricare poet, în oricare limbă, e încă așa departe de a scrie

totdeauna cu spirit¹ sau a exprima acest spirit cu demnitatea datorită subiectului, încît el scrie adesea dedesuptul celui mai greoiu scriitor al epocii noastre sau vre-una precedentă. Nicio dată nu s'a rostogolit un autor dela o așa înălțime de gîndire la așa de joase expresii ca el... Cît despre Ben Jonson, cel mai judicios dintre poeți, el totdeauna scria curat și după cum cerea caracterul. Și că e fantezie pe cît e și judecată în el..." (*Apărarea Epilogului la Essay-ul asupra pieselor eroice*).

Aiurea, confuz, deși mai bine îndrumat:

"Dacă ar fi să-l compar (pe B. J.) cu Shakespeare ar trebui să-l recunosc ca cel mai corect poet, dar pe Shakespeare ca cel mai vast spirit. Il admir pe B. Jonson dar îl iubesc pe Shakespeare. Shakespeare fu Omerul, tatăl poezilor noștri dramatici, Jonson fu Virgil, modelul scrisului elaborat" (*Essay, asupra poeziei dramatice*).

Un singur cuvînt, că Jonson era proză și Shakespeare poezia însăși, că adică unul avea judecată, celălalt toată imaginația posibilă, ar fi înlăturat tot acest scolasticism critic stingaciu și superficial, datorit unui analism de benedictin în cadrul cuvîntului imaginație.

Am urmărit până acum neizbinzile criticismului de școală drydenian cu privire la poezie și artă în general. Neînțelegere a expresiei în artă, abis între calitatea artei și a altor forme de expresie (istoria, de pildă) și confuzie în concepția imaginației în artă erau cele trei faze care urmăreau judecări și aprecieri literare dintre cele mai sănătoase, dar subtile auspicii... zămislite.

Dacă dela artă în general trecem acum la artă în particular, constatăm și confirmăm și se adaugă la cele vechi. Rezumăm:

Prejudecată contra comediei, tragi-comediei și farsei.

"Socotesc (comedia) în propria ei natură inferioară oricăror feluri de scris dramatic" (*Prefața Astrologului caraghios*).

"Comedia joasă cere în deosebi, din partea scriitorului, mult din conversația cu vulgul și multă natură rea în observarea nebuniilor lor" (*ibid*).

"Și detestez farsa care nu-i în fond decît strîmbătură" (*ibid*).

"Comedia ne face cunoștință cu imperfecțiile naturii omenesci. Farsa ne întreține cu monstruosul și himericul" (*ibid*).

Iartă favoritul său, Ben Jonson, că „a făcut oameni să apară plăcut caraghioși pe scenă“, deoarece: „acesta era, am spus, talentu-i“. Dar „în aceasta el nu avea nevoie de culmea artei, ci de a judecării. Căci caracterele și înfățișarea nebuniei sînt numai efecte ale observației...; dar acel plăcut nu era pro-

¹ În englezește *wit*, franjuzește *esprit*, italienește *Ingegno*, famosul cuvînt care constituia cheia de boltă a criticismului Renașterii, cu multe de altfel și contradicții uneori nuanțate, esența rămînd în accepțiunea dată de criticii francezi ai sec. XVII.

priu zis spirit ori ascuțime de temperament ci naturală imitație a naturii" (ibid).

Cît despre tragi-comedie: „trebuie mărturisit că ea e pe deantregul gotică, lăsînd la o parte succesul ei pe scenă...; căci bucurie și gravitate se distrug una pe alta și nu pot fi socotite mai decente ca o văduvă veselă rîzînd în haină de doliu"... (Poezie și Pictură. Vezi de asemenea: *Essay asupra Poeziei Dramatice*).

Despre toate aceste aserțiuni nu merită să mai spunem decît că: atunci cînd ele sînt juste, sînt pentru toate artele în general, cînd sînt greșite, sînt în special pentru artele în chestiune. „Și oricît de diletant ar fi în critică Sir Robert Howard, autorul „Ducelui de Lerma" și preopinentul lui Dryden în chestiune, preferăm, cu toate că informă, părerea lui cînd: „diferența dintre Tragedie și Comedie nu poate fi decît o chestie de gust, nu de fel de a compune“.

Cît despre farsă nu e nimic mai pitoresc în criticismul drydenian decît mirarea sa: „cum se face acum că o aventură imposibilă e în stare să producă bucurie, nu pot ușor să-mi explic" (Pr. la „Astrologul caraghios").

E tocmai fiindcă această „imposibilă aventură" e în înțelesul ei foarte posibilă. Dacă „farsă nu ne face cunoștință cu imperfecțiile naturii umane", ea ne face cunoștință ceva mai mult cu imperfecțiile vieții umane. În o urmare comică de întimplări și incidente, farsa ne sugerează partea mare de hasard pe care viața o implică. E nu mai puțin o voce a destinului, pe care poetul trebuie să fie în stare să ne-o trezească,—a destinului care, dacă se căsnește adesea să ne facă nenorociți, nu mai puțin se recrează uneori, ironizîndu-ne. Jocul e în fond același, și de multe ori mai dureros. Ceiace ne face chiar să credem că tragi-comedia e singurul mod desăvîrșit de a scrie. Nu în zădar Shakespeare e cel care a realizat genul.

Aceiași falsă concepție hedonic-idealistică în clișeu pozitiv mină criticul nostru să exalte poezia eroică și tragedia „ca o asemănare în mai bine nu în mai rău". Timpul, care a înmormîntat atîtea miniaturi ale vieții umane" (tragedii) și „trăsături ale ei în lungime" (poeme eroice), care formau evlavia celor de altădată, arată că arta e aiurea decît în genuri.

Și ca despre ris, așa și despre plîsul tragi-epic, nu e nimic mai pitoresc în Dryden, ca lungă dezbatere în jurul lacrărilor lui Ahile și Enea, care deși nu de... sexul slab au, cert, drept să plîngă în epopee,—ca oameni simțitori și pioși... („Dedicația Eneidei"). Nu cu aceeași gentilețe e servit însă Milton al cărui „Paradis pierdut" nu e un așa de mare poem, e-roul lui nefiind victorios (ibid).

Nu e însă, în toate literaturile poate, o apariție mai epică decît Satan al inspiratului Englez, superior mult, și mult mai

1 Vezi și Bergson, op. cit..

simpatic prin aceasta, însuși Dumnezeuul miltonian,—ceface e maximul de virtuozitate poetică.

...Dar poate, cași Spenser, „cărui nu-i lipsea decît să fi știut regulele lui Bossu“, Milton putea să fi ceit mai atent pe Aristot...

Dar că acum întoarcem pagina și căutăm să surprindem pe Dryden privind înainte-i decît în urmă, obținem un cu desăvîrșire alt aspect.

Shakespeare e, după dînsul, Ianus al poeziei. Dar poetul ar fi putut tot așa de bine să-l numească Ianus al criticei.

E sigur că criticul englez are o judecată și un instinct propriu. Și dacă nu și-a dat sama de valoarea teoretică a artei și n'a fost în stare, cași alți alți superstițioși, să se sugesioneze de vaga presimțire a lui Aristot că „imitația artistică place, fiindcă oferă rațiunii prilej să se informeze asupra adevărului și falșității“,—Dryden nu mai puțin intră în secretul artei cînd se întîmplă să discute cestiunea originalității și invenției artistice.

Se poate spune, dela început, că lungă dezbateră ce dînsul îi consacră în Dedicăția Eneidei, e ultimul cuvînt ce s'a putut rosti.

„Dacă invenția este să se ia într'un sens așa de strict încît materia unui poem să trebuiască a fi complet nouă... e Versailles mai puțin o clădire nouă fiindcă arhitectu-i a imitat altele clădite înainte-i? Păreți, uși, ferestre, apartamente, oficii, camere de conveniență și magnificență, sînt în toate casele mari. Așa descrieri, figuri, fabule sînt de găsit în orice poem. Ele sînt materialul comun al poeziei, furnizat de magazinul naturii; orice poet are tot afit de mult drept la ele cît orice om la aer sau apă. Dar, argumentul lucrării, adică acțiunea principală, *economia* și *dispoziția* ei, acestea sînt lucrurile ce disting copiile de original“.

În ciuda lipsei de adîncime și prolixității de gîndire, înțelegerea de mai sus închide în ea tot adevărul în materie de artă. Arta e formă. Anatole France ar fi spus, cu conciziunea geniului francez și fantezia poetului: „poetii mari nu sînt cei care nu au plagiat, ci acei care nu pot fi plagiați...“

Iar cînd Dryden adaogă dela Salomon că „nu-i nimic nou sub soare“ și că „generalele caractere rămîn mereu în umanitate și chiar în Anglia, deși (ă propos de Chaucer) ele sînt numite cu alte nume decît cele de călugări, ermiți, cănonici, coconițe starițe și surori; căci omenirea este veșnic aceeași și nimic nu se pierde din ea deși totul se transformă“—ne găsim la înseși izvoarele artei ca formă supremă a cunoașterii, „ars sub specie aeterni“.

Dela aceste izvoare autorul își va împropăta estetica prăfuită de tradiție și extenuată de scolasticism.

În chipul acesta nu ne vom mira că așa de curînd Dry-

den a descoperit întreaga universalitate a geniului lui Chaucer și a consacrat pe vecie câteva nume de scriitorii englezi cu totuși necunoscute până la dînsul („*Mr. Waller* și *Sir John Denham*„, acești doi părinți ai poeziei engleze“).

Tot aici găsim rădăcinile credinței nețărnutre—în ciuda oricăror restricții și idiosincrasii—în geniul lui Shakespeare și Milton, credință și apologie care au deslănțuit un întreg curent în critica engleză.

Dar estetismul drydenian e încă mai distinct adevărat și modern.

„Proprietate de gîndire și de termeni“ este leit-motivul essay-urilor sale. Nu e în el o obsesie a ideii că vorbele sînt în artă ceva mai mult decît ornamente? De aici contrazicerea lui asupra rimei care, deși îl satisface „pricinuind plăcere“ (vechea concepție: „aut delectare aut prodesse volunt poetae“), „adesea silește și mai adesea corupe sensul întregului“ (naturaletă în artă: adecuața). De aici întoarcerea sa la „termenii generali“ în artă după ce a avut mult zădăf cu chestiunea „termenilor tehnici“ (Pr. Annus Mirabilis).

În legătură cu acestea o mai bună înțelegere a naturii în artă trebuia să se trădeze odată.

Alături de „cea mai bună natură“ și de „natura cum ar trebui să fie“, și care nu e decît natura morală, Dryden schițează o idee mai estetică atunci cînd înțelege prin ea „ce face autorul gîndește drept...“ „realitatea copiată de artist“—caracteristicul naturii, adică:

Atunci Chaucer îi place fiindcă „el scria cu mai multă simplitate și urma Natura mai degrabă, decît să se folosească de acele mici ornamente care sînt întorsăturile de idei și cuvinte... și care sînt uneori în Ovid o greșală“.

Se corectează pe sineși atunci cînd, în Prefața lui „Don Sebastian“, se grăbește să adauge:

„(Poetul) poate clădi orice îi place pe acest fundament, numai să o facă dintr'o bucată și după regulile probabilității“ și că: „(eroii) în poezii sînt poeticește buni dacă sînt dintr'o bucată“, afirmări ce vor fi făcut plăcerea lui Schiller în justificarea-i estetică a crimelor și monstrilor morali în artă.²

Negreșit atunci va explica pe Caliban și va simpatiza cu Falstaff. Ba încă de dragul acestei noi Naturi va deveni excesiv și va cenzura necruțător pe Hippolyte al lui Racine—(care nu ni se pare atît de nenatural cît îl vrea criticul englez: eroul grec nu dă cu conștiință buzna la moarte, nici nu are timp să se gîndească la răzbunare, într'atît de repede arta poetului

¹ Care satisface poate prea repede pe Saintsbury, criticul drydenian.

² V. comentariul teoriei lui Schiller în *Paul Stapfer*: „Shakespeare et les tragiques grecs“.

precipită puterea zeului asupra nevinovăției sale, dându-ne prin aceasta o mai puternică senzație a implacabilității destinului).

Tot de dragul acestei naturi nu va mai trata și pe „Henric IV“ drept „simplă cronică“, ci va opune vivacitatea și naturalul piesei—sterilității și convenționalismului tragediei franceze. Va vedea marea distanță ce separă pe marii clasici de cei decadenti și se va abține dela olfactisme de salon până a îmbrățișa urfienia în artă, găsind „tot atât de multă artă în Lazăr cași în Venus“.

Iată dar, în lineajii de circumstanță, teoria literară a lui Dryden: Un estetism de tranziție, cu contradicții și șovăeli cuprinse în cuvântul acesta și din care autorul nostru a putut eși afară numai datorită unui admirabil bun simț literar, clădit cu o vastă erudiție—opera lui e a unui humanist și controlat cu o inteligență critică dintre cele mai sigure.

Nu, prin urmare, inconsistență de caracter, nici superficialitate de cugetare și grabă de a afirma, ci luptă intelectuală dintre cele mai nobile spre a eși la limanul unui adevăr zăbreșit de prejudecăți și potmolit în faima autorităților consacrate.

Cît despre practica lui literară—piese care, prin genul și factura lor contraziceau unitățile și zdruncinau principiile, poeme și traduceri frumoase în plină libertate de a compune—ea dovedește că accesul lui Dryden la lumina nouă estetică, nu era o dibuire nici un joc al întâmplării, ci însăși afirmarea, în ciuda tuturor, în ciuda lui însuși, a unui instinct creator.

Dar dacă cele spuse până acum nu ar veni—cu mai multă sau mai puțină dreptate—decît să se adauge la un proces literar dintre cele mai interesante, străduința lor ar fi încă puțin justificată. Estetica lui Dryden este, e drept, estetica cea mai avansată a timpului său și anunțînd crezul altor veacuri; dar cazul lui în literatura critică engleză—și prin aceasta, universală—e nu numai de natură de a da calificative. El e prea efectiv pentru aceasta și dacă deține un loc onorabil în încăperea—poate.. arbitrară—a gândului, ținutul lui adevărat se întinde peste tot scrisul unor vremi din care s'a mărit inundîndu-le.

Criticismul englez—nu ca activități răzlețe, ci ca aspect statornic de literatură începe în jurul marelui Shakespeare. Omul acesta, cum sugerează Emerson,¹ a dat prilej citorva științe; el a creat psihologie, patologie, antropologie; a deslănțuit istorie, istorie literară, estetică, biografie și a zămislit deabinelea arta aceia care constă în „transformarea obiectelor din jur în cîntec“ și se numește: poezie.

Dar mai presus de toate Shakespeare a născut pe lume:

¹ Shakespeare sau poetul: „a dat o nouă problemă metafizicel“.

criticismul, și-l revendică Germanii, cu Lessing și traducerea lui Wieland și Schlegel, punct de altfel promotor al întregii literaturi a Rinului. Aceasta a aruncat chiar asupra Angliei ponusul că a fost cea din urmă—în sec. 19—în a-și recunoaște și înțelege fiul genial. În fond, e o prejudecată, și veacul 18 englez stă de față. Veacul lui Pope și Addison și al doctorului Johnson cel mai fecund, poate, dintre veacurile literare, e și un veac de criticism shakespearian.

Ori, aceasta se datorește lui Dryden.

Până la dînsul Shakespeare e un anonim. Bacon nu-l pomeniște, Ben Jonson o face numai cu multe rezerve—cum am văzut, Hobbes și alții nici atîta. Edmund Bolton și Henry Peacham îl omit în pomelnicele de scriitori engleji din *Hypercritica* (1618) și *Despre poezie* (1622), iar Michael Drayton în *Epistola către Reynolds* (1627) îi consacră minimul de versuri (patru). O aureolă nu s'a strîns încă în jurul acestui nume, nici atmosfera operei sale nu s'a cules.

Dryden e cel dintîiu care pronunță cu insistență numele de Shakespeare. E o evidență shakespeariană în mintea lui oricît de inrudită cu cea a lui Ben Jonson sau prietînă cu petulanța lui Beaumont și Fletcher, atunci cînd, în încheagatul *Essay* asupra poeziei dramatice, spune că: „dintre toți poeții moderni, și poate și cei vechi, el avea sufletul cel mai larg și mai cuprinzător. Toate imaginile Naturii erau încă prezente în el și el le așternu nu în mod laborios, ci fericit”.

Proeminența lui Shakespeare, în aceste cuvînte de postulat, era cîștigată.

Mai rămînea o critică cu aer, cel puțin, științific spre a se înălătura bănuiala unui retoricism de apologist diletant. E lăturea negativă pe care am văzut-o a criticismului drydenian despre Shakespeare. Într'un fel și într'altul Dryden pune într'adevăr aproape toate problemele genialității lui William.

Cea a „trivialului“, cum știm, moștenită de veacul 18 prin Pope—directul descendent al lui Dryden, în critică,—și a terminologiei lui nealese, încărcate și obscure, cum o mărturisește și în sec. 19 marele istoric-critic Hallam și după dînsul Matthew Arnold,—superstiție care a întreținut numele lui Shakespeare, cum focul—desigur nu... sacru—întreține lemnul, carbonizîndu-l...

Chestiunea libertății, apoi, de creație și factură dramatică a poetului,—libertate și desfrîu genial care făceau pe criticii vremii să murmure ca de o impietate. Dryden, în *essay*-ul citat, le gustă, și le așază în opoziție cu sterilitatea corectă a școlii franceze. Lucrul era prea complicat ca să nu ridice lumea. Contemporanul său, epigonul lui Rapin, autoritatea necontestată pe atunci Rymer, ia opinia adversă. În *Scurtă privire asupra Tragediei*, „cel mai prost critic englez“, cum îl numește azi Saintsbury, cum îl dădea Macaulay, se revoltă că Othello e negru la față cînd o tragedie nu poate avea decît eroi albi (sic); de

aci deduce că Shakespeare avea cel mult talent de comedie, și îl pune la carantină în portul cu linii drepte și reguli de acurateță al tragediei franceze. Discipolii urmează. Încă din 1694 *Gildon* în *Cîteva reflexii asupra vederii scurte despre tragedia a lui Rymer și o încercare de a apăra pe Shakespeare*, susține ca „pată nobilă iregularitatea lui Shakespeare” contra „gravilor pedanți ai vremii”. *John Dennis*, deși elev al lui Rymer, în *Imparțială critică* îi urmează. În schimb *Lewis Theobald* crede în reguli. *Abil, Pope*, deși clasicist fervent, crede prea mult în zeu ca să nu-și uite o clipă idolul, la fel *Addison*, în *Spectatorul* său: „criticii noștri rămîn nesimțitori faptului că e mai multă frumuseță în opera unui mare geniu necunoscător de reguli, decît în aceia a unui geniu mic ce le știe pe dinafară... Inimitabilul Shakespeare...” — E vocea lui *Dryden* după cîteva decenii. *Dr. Johnson*, autoritatea vremii, îi dă ultimul accent și punctul pus de el e așa de definitiv că închide discuția. Nu vom face decît să amintim „controversa de 60 de ani” a sec. 18 în jurul științei de carte a lui Shakespeare. Principiul de afirmarea lui *Ben Jonson*, tot *Dryden* dă în ea nota justă: „aceia ce-l acuză că i-a lipsit învățătura îi fac cel mai mare compliment: el era învățat în mod natural; nu avea nevoie de ochelarii cărților ca să cetească Natura”.

Dar criticul englez pune la cale o dezbateră mai interesantă: nucleul creației shakespeareane, caracterele sale. Nici o aluzie la ele pînă la dînsul. *Caliban*, *Falstaff*, *King Richard*, *Henry IV*, răsar din paginile sale în uimitoră lor arhitectură. E rindul ultimelor pătrări din sec. 18 și al întăului din sec. 19 să recolteze. *Joseph Warton* în *Aventurierea* (1753—4) consacră 5 *essay-uri* *Furtunei* și *Regelui Lear*. *Lord Rames* în *Elemente de criticism* (1762) discută — reluînd pe *Pope* din prefața *Iliadei* — adevărul naturii în Shakespeare. *William Richardson* în *Analiză filozofică și ilustrație a cîtorva caractere de samă ale lui Shakespeare* îi închină prima carte de critică la 1774. Iar *Observații asupra cîtorva caractere ale lui Shakespeare* de *Thomas Wately* apar în 1785.

Coleridge cu idealismul mistic al lui *Schelling* în *Urme literare* închină lui Shakespeare, în a cărui operă „ca în sămînța plantei, e o vitalitate care crește și se desfășură dinăuntru”, și *Hazlitt* cu ale sale *Caractere shakespeareane* apar. Cu dînsii secolul 19, dela *Charles Lamb* și *Pater*, la *Bagehot* și *Bradley*.

„Profetul unei noi stări de suflet, maestrul mărturisit al poezilor și oamenilor de litere celor mai caracteristici ai veacului 18, *Dryden* a contribuit mai mult ca oricare scriitor englez, prin urmare, la a da exemplu și ton criticismului acestui veac”.

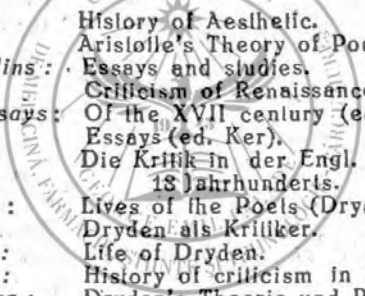
1 Vezi notele la traducerea *Iliadei*.

Meritul lui—nu vină, nu contradicție—este că : fiind fixat deabinelea, cu un geniu adinc și o vastă erudiție, pe tărîmul unui lung și clasic trecut literar, el arată nu mai puțin și cheamă vremile ce au să vină.

In vechea Eladă se găseau la răs-pîntii statui ale divinu-lui Mercur : soclul odihnea bine pe pămîntul vechiu al țării gre-cești ; dar mîna zeului, îndreptată înainte, arăta calea trecă-torilor...

Dragoș Protopopescu

INDEX BIBLIOGRAFIC

-
- Bosanquet* : History of Aesthetic.
Butcher : Aristotle's Theory of Poetry and Fine Art.
G. Ch. Collins : Essays and studies.
Spingarn : Criticism of Renaissance.
Critical Essays : Of the XVII century (ed. Spingarn).
Dryden : Essays (ed. Ker).
Hamelius : Die Kritik in der Engl. Literatur des 17 und 18 Jahrhunderts.
Dr. Johnson : Lives of the Poets (Dryden).
Weselman : Dryden als Kritiker.
Sainsbury : Life of Dryden.
 History of criticism in Europe.
G. S. Collins : Dryden's Theorie und Praxis.
Sherwood : Dryden's Dr. Theorie and Practice.
Bohn : The Development of Dryden's criticism.
Fry : Dryden and the canons of 18 century.
Gayley-Scott : Methods and materials of lit. criticism.
W. Knight : The Philosophy of Beautiful.
Ward : Cambridge History of Engl. Literatur.
D. Nichol Smilh : XVIII century Shakespeare criticism.
 * Essays of the 19 century.

D. P.

Lumini și Umbre

Am închinat iubirii trecătoare
Frânturi de suflet și sclutei de rimă, —
Însîngerate jerbe funerare
Pe un mormânt în care nu e nime...

*

Ades vorbești de lună și de stele,
Ți-i glasul blînd și ochii de ispită, --
Dar porți în suflet pururi încolțită
Sămînța aspră-a suferinții mele.

*

Surîsul tău fugar ca o scîntee
Ades mă face să tresar de frică :
Te știu capricios ca o femeie,
Perfid și alintat, — ca o pisică.

*

Iubirea ta nu crește și nu moare,
 Ci totdeauna-i rece și egală, —
 E ca o floare artificială
 Pe-o pajiște cu maci arzînd în soare.

*

Nu-mi strînge mîna, — mîna mea e rece ;
 Surisu-mi, e surîsul resemnării ;
 Azi fiecare clipă care trece
 Se pierde 'n apa turbure-a uitării.

Pe zi ce trece 'ți s'amăn tot mai mult..
 Așa, izvorul ce s'aruncă 'n baltă :
 Se-amestecă cu mîlul laolaltă
 Și 'n loc să spele apele verzui, —
 Iși tulbură izvorul apa lui.

Mă urmărești ca pasărea de pradă,
 Mă iscodești cu ochii reci și răi, —
 Și uiți că, dacă 's urme pe zăpadă,
 Noroiul e lăsat de pașii tăi...

*

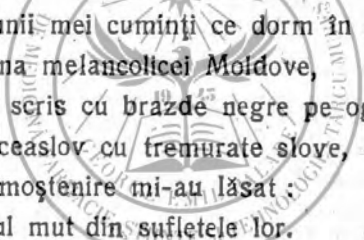
Te văd mereu ca 'n clipa de pe urmă :
 Increment în capul scării,
 C 'un zîmbet încrustat în colțul gurii,
 Și 'n ochi, — tăișul crud al nepăsării.

*

Azi m'a privit mai lung un trecător
Și m'am uitat în fața lui cu ură :
Mi se părea că, din grădina ta,
Pe-ascuns, o floare cu privirea fură...

*

Pleci ochii și te uiți în altă parte,
Privesc în lături ca o vinovată :
Acelaș gând ce ne 'nfrăța odată
Ne 'ndușmănește-acum, și ne desparte.

Străbunii mei cuminți ce dorm în sat,
În țărna melancolicei Moldove,
Ce-au scris cu brazde negre pe ogor
Și în ceaslov cu tremurate slove, —
Atîta moștenire mi-au lăsat :
Amarul mut din sufletele lor.

Otilia Cazimir

Un hoier mare și o casă hoierească dela începutul veacului trecut*

Bunul meu se căsătorise cu bunica din dragoste și nu încapă îndoială că, în întâii ani ai căsătoriei, a stat cu desăvârșire sub îndoitul farmec al frumuseții și al spiritului ei. Dar cu încetul, neasamănarea firilor și a creșterilor nu a putut decît să-și producă efectul, căci atât firile cit și creșterile lor erau cu totul deosebite.

El era un copil al naturii, cu prea puțină cultură, crescut în copilărie și în prima tinereță la țară, fără friu, stăpinit de instinctele și aplecările lui firești. Din fericire aceste instincte și aplecări erau cinstite: era de o fire deschisă, incapabilă de disimulare sau de intrigă, urînd și disprețuind minciuna, iubind numai calea cea dreaptă, bun la inimă și milos, deși iute și grabnic la mînie, dar nepismatareț și, încă din tinereță, de o evlavie sinceră. Inteligența lui nu trecea peste mijlocie, dar era plin de bun simț. Era indulgent cătră pacatele altora, dar și cătră patimile lui, căci, din cele auzite, sînt în drept s'încheiu că era iubitor mare al sexului frumos. Nelacom de bani, dar gospodăr bun și harnic al averii sale, diregător drept și incoruptibil, de o bărbăție recunoscută de toți, prieten bun și credincios. Părinte deosebit de afectuos, iubitor de țară și de neam, vorbea adesa copiilor lui de soarta jalnică a neamului nostru, rupt în trei cîmpie deosebite; dorea ca ei să poată ajunge a vedea cel puțin zorii reintregirii lui.

În schimb, bunica fusese crescută în Fanar, adică într'unul din centrele cele mai rafinate din lume, unde copilului, ca întâiu învățămînt, i se întipărea în minte două axiome: întâiul că el trebuie să se ferească cu strășnicie a-și da gîndul în vileag, ci dinpoțrivă să-l ascundă cu cea mai mare îngrijire, al doilea că numai pe căi plezișe se ajunge cu siguranță la scop; un centru

* Din volumul „Amintiri” care se află sub presă. Vezi și No. 8.

în care, de mic, era deprins să întrebuițeze minciuna ca armă de căpetenie, atât în apărare cât și în agresiune, un centru în sfârșit care alcătua cea mai adevărată și mai neîntrecută *academie a intrigii*.

Trebuie însă să declar că bunica nu era nici falșă, nici intrigantă, nici minciunoasă. Dar nu-i plăcea să „zică lucrurile pe șleau“, cum obișnuia hatmanul, ci bucuros lasa ceva de gicit interlocutorului ei. La caz de nevoie știa să croiască o minciună, nu moldovenească, necioplită, cusută cu ață albă ci una elegantă, plină de artă, grecească, lustruită, poleită. De loc nu a lasat reputația unei intrigante, ca alte cucoane de pe atunci, nu numai fanariote, dar și *getbeget* moldovence, însă când era vorba să-și zdemenească soțul la împlinirea vre unei dorinți a ei, pe care o știa potrivitnică principilor, obiceiurilor și aplecărilor lui, se pricepea, spre a-și atinge scopul, să întoarcă feliu de feliu de șuruburi minunate.

Bunica era o cucoană mare (*une grande dame*) în toată accepțiunea cuvântului: amabilă, cu desăvârșire stăpînă pe toate formele politeței celei mai rafinate, avînd simțul înăscut al „cuvînturilor“ și inzestrată cu un tact deosebit. Unul din dictoanele ei favorite era: *On n'est jamais assez poli*. (Niciodată nu ești destul de politicos).

Dar era cam sacă la inimă, egoistă, dominatoare până la tiranie, necruțătoare față de cei ce-i erau supuși și, în momentele de minie, capabilă de acte de o asprime exagerată. Apoi, lucru-straniu, cu toată neîngăduita-i și strălucitoarea-i inteligență, prea adesa lipsită de simț practic și chiar de bun simț.

Apoi iarăși lucru-straniu, acea ființă hiperinteligentă, care, pe deasupra, mai fusese crescută în casa unui părinte renumit pentru vasta-i învățătură și care mai poseda și un frate, Neculai Manu, privit pretutindeni ca un învățat în toată puterea cuvîntului, era cu totul lipsită de cultură: deabia știa să cetească și să scrie grecește și vai de scrisul și de ortografia ei! Vorbea curgător franțuzește, dar cu oareșicari grecisme. Spre exemplu, baga cite un *en* înaintea tuturor verbelor active sau pasive. Nu zicea: *il a dit, je vois, tu te trompes*, ci *il en a dit, j'en vois, tu l'en trompes* și alte asemenea particularități comune multor persoane din epoca ei care fusese crescute în medii grecești. Pe urmă învățase a ceti franțuzește și a vorbi romînește foarte curgător și nu prea incorect, dar cu un accent foarte pronunțat și amestecînd pe ici și colea cuvinte grecești. Enigma este cu atât mai stranie cu cît această femeie atât de incultă avea aplecări intelectuale și-i plăcea mult societatea barbaților culți dela care putea să învețe ceva. Ateistă convinsă, discuta bucuros despre religie și, dacă zicea lucruri crude despre popi și despre ceremonile religioase, din gura ei nu ieșiau niciodată absurdități.

Cîtiva ani după așazarea ei în Moldova, bunica făcuse cunoștința unui jezuit lepadat de călugărie, ajuns în leși nu știu în urma căror împrejurări și pe care îl numea: *le père Daniel*. În

atribuia tot ce știa (cumplit de puțin lucru era acel tot!) și-l descria ca pe un barbat deosebit de învățat. Povestea cum petrecea cu dînsul ceasuri întregi, ascultînd cite i le spunea despre diversele religii și sisteme de filozofie, despre legile naturii și trecutul omenirii, bineînțeles că și fostul jezuit era un ateu convins. „Dela dînsul“, zicea ea, „învățat-am să privesc forța universului ca dumnezeul meu“. „*Mozozoiul* creștinilor și al popilor este dumnezeul lui Franculica!“ (Acest de pe urmă era un argat malorus al ei, foarte credincios, dar bețiv și prost la culme). Mai adăugia, ca dovadă a interesului ce-l avea pentru știință, că părintele Daniel era nu numai scîrnăv și nespălat, dar veșnic mirosea a usturoiu și că, dacă nu ar fi fost atît de doritoare de a se instrui, nu l-ar fi suferit niciodată în proximitatea ei. 1

Bunica era o epicuriană în toată puterea cuvîntului: proclama că viața este dată omului pentruca el să tragă cit mai multe bucurii dintr'însa. Nimica nu era prea bun, nimica prea frumos, nimica prea delicat pentru ea. Nici o casă în leși nu era ținută ca a ei și mai ales nicăiure nu se mîncea ca la dînsa. Se lăuda că ea a învățat pe moldovenii cum să mînce și a transformat bucătăria moldovenească, din bucătărie de sabbateci în bucătărie de oameni civilizați. Și, în privința asta, toți contemporanii erau unanimi pentru a declara că masa ei era fără păreche în întreaga țară: proclamau pe bunica drept unică în toate privințele gospodărești: la dînsa s'au văzut în leși cele dintâi slugi îmbrăcate europenește și servind cu mânuși albe, ca în apus.

Bunica avea cultul frumuseții: un barbat și mai ales o femele nu putea comite păcat mai mare decît acel de a fi neplăcut sau mai ales neplăcută la priviți. Nu suferea împrejurul ei decît slugi frumoase. Dela început nu a primit să fie slujită de țigance, din cauza pielii lor smolite care-i jigneau simțimîntul estetic: era totdeauna încunjurată de un adevărat stol de fete moldovence frumoase, nelepădîndu-se de acest obicei pînă la moarte. Soarta acestor fete nu prea era de invidiat, căci dacă era dărnica cătră cele care erau supuse, o slujeau bine și mai ales știau să i se vire pe sub piele, palmele, bătăile cu papucul și cuvintele usturătoare curgeau pentru cea mai mică greșală.

Foarte *mondenă*, foarte cheltuitoare, mai iubea și jocul de cărți. Averele *hatmanului* fiind atunci foarte mare și el, la începutul căsătoriei, foarte robît de frumuseța ei, era lasată liberă să cheltuiască cît îi plăcea. Dar, cu vremea, prea abuzînd de această libertate, mai ales în privința jocului de cărți, el se văzuse silit să strîngă baierile pungii, fixîndu-i pentru toaletă și

* Am dat de urmele acestui jezuit lepadat de rasă în Basarabia. Acuma patrusprezeci ani, aflîndu-mă împreună cu fiică-mea la Cobilăne, în Basarabia, în vizită, la doamna Olga Catargiu, născută tot Catargiu și eu vorbind de bunica și de părintele Daniel, amabila mea gazdă mi-a spus că el este înmormîntat la Bălți și fusese profesorul părintelui său.

plăceri o sumă hotărîtă pe fiecare lună. Deși această sumă, mai ales pentru împrejurările vremii, era foarte ridicată, nu ajungea niciodată cheltuitoarei și neordonatei hătmănese. Din această pricină se iscau neconținute certe între soți, în urma cărora de obicei hatmanul plătea, iar cînd nu plătea, cucoana Frosinița făcea datorii care, la moartea bunicului, se suiau la respectabila sumă de 32.000 de galbeni sau 375.000 de franci în aur.

Chestiunea bănească era departe de a fi singura asupra căreia soții nu se înțelegeau. Pe cînd hatmanul era cît se poate de evlavios, mergea la toate slujbele bisericești, ținea toate posturile, se spovăduia nesmintit de două ori pe an, am văzut că bunica nici nu credea în Dumnezeu și chiar își bătea joc de numele lui. Și de oarece pe acest capitol hatmanul nu șugula și pretindea cu tot dinadinsul ca toată casa să-i urmeze pilda, se isca mare gilceavă între cei doi soți și bunica era silită să se supue, deși cu cea mai mare și mai vădită rea voință.

După o noapte petrecută la vr'o adunare, la ea sau aiurea, după vr'o partidă de *préférence* sau de alt joc, mai puțin inocent, care ținuse până tîrziu după miezul nopții, trebuia, duminica și în zilele de sărbători, să se scoale înainte de ziuă, iarna pe ger sau pe vifor, spre a se afla la biserica Sfîntului Spiridon chiar la începutul slujbei.

Hatmanul trimetea soli peste soli la ușa camerei de toaletă a hătmănesei, până cînd aceasta se hotăra să iasă spre a intra în careta de mult trasă la scară. Dumnezeu știe cîte palme, cîte lovituri de papuc și cîte cuvinte de ocară aveau, în asemenea ocaziuni, să înghită, în fiecare dimineață de duminică sau de zi mare, bieteile fete frumoase care o ajutau să se îmbrace!

O scenă asemănătoare se petrecea în acelaș timp în odala băieților, pe care moș Porușnic, un bătrîn boieranaș care, în vremea cînd bunicul era hatman, îndeplinea slujba de *porușnic* (locotenent) al hătmăniei (un felu de adjutant), avea acuma datoria neplăcută să-i trezască. Moș Porușnic, ieșit de mult din slujbă, era om de încredere al hatmanului, ținut în casă și primit la masă. Se ducea pe rînd la patul fiecăruia din băieții fostului său șef, îl scutura și, cu un glas sfirnit, ieșind dintr'o gură lipsită de dinți, rostea cuvintele: „Cucoane Răducane (sau Alecule sau Lascarache sau Mitică), scoală! Cuconu-i gata, trăsurile sînt trase la scară, îi tîrziu, acuș începe slujba“. Dar băieții, plini de somn, răspundeau fără respect pentru persoana veteranului: „Fugi, moș Porușnic! Du-te la Alecu (sau la Lascarache, etc.)“, mai gratificîndu-l uneori și cîte cu un picior. Și scena se repeta de mai multe ori, până ce ușa se deschidea și se auzea glasul răstît al hatmanului strigînd: „Cînilor! Nu vă este rușine?“ intervenție care avea darul să facă ca fiecare din ei să sară imediat din pat.

Aproape tot atît de neplăcute erau bunicii aghiazmele și rugăciunile pe care preutul venea să le facă acasă la hatman, la fiecare zîntăiu, ajun sau alte prilejuri obișnuite la noi. Popa, în

timp de vreme rea, mai ales în cursul posturilor celor mari, venea cu ciuboite unse cu untură de pește și după ce mîncase usturoi, două miresme deosebit de antipatice odoratului îpersensibil al bunicii. Deoarece hatmanul n'ar fi tolerat ca vre unul din membrii familiei să lipsască dela rugăciunile sau dela aghiazmele făcute în casă, bunica era silită să asiste și ea, dar își lua precauțiunile. Punea în dreapta și în stînga ei pe cîte una din fețele de serviciu, care ținea în mînă cîte o farfurioară pe care ardea un *călugăraș* sau lemn de *odogaciu* (aloes) și, din cînd în cînd, cucoana Frosinița aducea cu mîna fumul mirositor spre nasul ei clasic, strîmbînd dintr'însul și scăpînd cu jumatate de glas cîte un: „*Kako kronona!*”¹

Și popa venit cu aghiazma nu ieșea curînd din casă, căci cu toată curățenia exagerată a bunicii și cu toate precauțiunile luate, greu scapai de insecte în acele vremuri în care zacherlina și celelalte arme moderne împotriva lor erau necunoscute. Hatmanul primbla pe preut prin toate ungherele infectate, recomandîndu-i să stropească cu deosebit de multă aghiazmă cutare sau cutare loc. „Aici, părinte, aici sînt multe!” Vă puteți închipui disprețul și scirba cu care eleva părintelui Daniel urma această procesiune!

Hatmanul mai silea toată casa, dealmintrelea cum era obiceiul obștesc, să ție cu cea mai mare rigoare toate posturile anului și dumnezeu știe dacă ele erau dese, lungi și aspre așa cum se țineau atunci! Grozav era mai cu samă cumplitul *post mare* de șapte săptămîni. Și până și copiii deabia întarcați erau puși la post; de aceia mureau în primăvară ca muștele. Bunica, silită să le ție și ea, avea recurs la toate mesteșugurile gastronomiei celei mai rafinate spre a le face suportabile, dacă nu sănătății, cel puțin gustului.

Cu tot egoismul ei, bunica era foarte generoasă și binefăcătoare; această generositate era adesea rău plasată, obiectul dărniceii sale fiind de multe ori nu acel care era în nevoie ci acel care, prin măgulire, îi cîștigase favoarea. Și de loc nu asculta în această privință sfaturile altora; la observațiile cele mai drepte răspundea: „*Etsi thêlo, etsi kamol!* (Așa vreau, așa fac), un principiu dealtfeliu destul de general pentru ea. Dar fapt este că nimica nu-i plăcea mai mult decît a da. Hrănea o mulțime de saraci și căuta cu cheltuiala ei orice bolnav îi cerea ajutor. A înzestrat o mulțime de fete, înlesnindu-li astfel facerea de căsătorii bune. Una din acele făcînd pe lingă ea serviciul de cameristă, o nemțoaică din leși numită Iulia, deosebit de frumoasă și foarte cuminte, a fost, cu ajutorul ei, căsătorită cu un barbat care încă sub Mihailu Sturdza avea o situație onorabilă, iar după Unire a ajuns primar al orașului leși și chiar ministru.

Hătămăneasa numai blindă nu era; accese de minie vădită ca soțul ei nu avea, dar era fără milă pentru acei pe care îi du-

1 Injurătură grecească inocentă, de salon, pentru uzul damelor.

sese pacatul s'o nemulțamească. Trata cu batae atît pe slugi, robi sau oameni slobozi, cit și pe copiii ei; aceste execuții se întîmplau zilnic în casă și erau îndeplinite fără cruțare. Atît tata și moșii mei cit și foștii robi precum și alți servitori și servitoare pas-trase în această privință o amintire de ea cit se poate de puțin plăcută, pe cînd cu toții își aduceau aminte de hatman cu cel mai mare drag. Bucatarii casei erau vestiți, dar vai de ei cînd aveau nenorocirea să greșască vr'un feliu de bucate, macar cit de puțin!

Iu lume, cu toată amabilitatea și politeța ei, era mai mult temută decît iubită, căci avea o limbă din cele mai ascuțite. Unele din cuvintele sale au trăit multă vreme în amintirea societății ieșene ca, spre exemplu, complimentul făcut unei doamne, nu tocmai frumoase dar negricioase, care venise să-i facă vizită îmbrăcată în alb dela cap pînă la picioare: „*Quelle délicieuse toilette vous en avez aujourd'hui, ma chère, on dirait tout-à-fait une mouche dans du lait!*”¹

Bine înțales că avea grijă să facă asemenea complimente străvezii numai unor persoane mai slabe în toate privințele. Nu cruța însă nici pe cele de o samă cu dînsa, dar atunci răutatea era așa de bine ascunsă în laudă în cit era greu s'o alegi și nu aveai cum să te superi.

Astfelu, mamei mele, care avea reputația să fie o fire rece și mindră, îi zicea la un bal, la palatul domnesc, după ce privise lung, și din dreapta și din stînga, pe noră-sa ramasă nemîșcată pe fotoliul ei: „*Quel beau marbre!*”²

Era cu bună samă critica cea mai răutăcioasă ce se putea face frumuseții fără greș și firii concentrate, nu lipsite de mindrie a mamei; dar cum să te superi, fiindcă ești asamanată cu o statuie frumoasă?

*

Bunicul petrecea iarna în casa părințască din leși, în strada Goliei, vara și toamna la Bohotin, care atunci ținea de ținutul leșului, iar pe urmă a trecut la acel al Fălciului. De cea dintâi îmi aduc foarte bine aminte: avea din față un cerdac destul de lat, cu stîlpi de lemn, încăperi număroase și mari; avea bunica unde să primească. Iar în dosul casei, se afla una din cele mai frumoase grădini boierești ale leșului. Pe urmă a fost acolo așa zisul „*Château aux fleurs*”.

Precum am aratat mai sus, la întoarcerea bunicilor dela Viena, în toamna anului 1806, rușii au intrat în țară și au ținut-o ocupată, împreună cu Țara Romînească, pînă la 1812, cînd ne-au părăsit luîndu-ni Basarabia.

¹ Ce delicioasă loale! porți aslăzi, scumpa mea, s'ar zice că ești o muscă în lepte.

² Ce marmură frumoasă!

Se poate zice că, sub acea ocupație rusească, s'a întemeiet în leși ceiace se chiamă *vioțã mondenã*, inflorind însă odatã cu ea adulterul, despărțeniile și jocul de cărți. Boierimea cea mare a adoptat atunci, pe cît i-a fost cu putință, modul și formele obișnuite de traiu în lumea mare din statele apusene, schimbare în parte pregătitã de emigrații și emigratele din Franța, opoșiți în țările noastre în urma revoluțiunii franceze în calitate de profesori, de guvernante, de frizori și de bucatari. Armatele rusești au contribuit și ele la această evoluție în traiul boierimii, ajutînd nu puțin la depravarea moravurilor și... întroducînd în leși dansurile apusene. În arhiva ocîrmuirii rusești în Principate în cursul acelei nenorocite ocupații, arhivã care se aflã la Chișinău, se găsește un mic dosar, cuprinzînd numai cîteva file, din care rezultã cã octogenarul mareșal cneaz Prozorovski, un barbat dealtmîntrelea absolut cinstit și foarte religios, a scris la Peterburg meșterului de curte Narișkin, pentru a-i cere sã trimatã la leși un dansator al Curții care sã dea boierimii lecții de dans. Narișkin i-a și trimis de dansatorul Ivanov, cu invoire sã stee un an întreg în leși. Iar boierii se vede cã au fost atît de încintați de el în cît, la expirarea anului, au ademenit pe Prozorovski sã scrie din nou lui Narișkin, cerîndu-i sã prelungeascã invoirea datã lui Ivanov, lucru ce i-a fost refuzat.

Toți boierii purtau atunci costumul oriental: anteriu, briu de șal, șalvari (care nu se vedeau sub anteriu), conțeș și giubea; în picioare mești și papuci, iar pe cap ișlic. La baluri însă, unde nu jucau decît cei tineri, aceștia purtau ciubote de piele finã, roșie sau galbãnã. Dacă acest port putea sã șadã bine acelor bãtrîni și mături, cadînd cu bãrbele lor cele lungi, ni putem inchipui cã era departe de a avantața pe cei tineri, poalele giubelelor fluturînd în vînt cînd valsau, învîrteau o polcã sau bãteau o mazurcã, astfeliu cã comparația cu uniformele strãlucitoare ale ofițerilor ruși, ce vrînd-nevrînd erau ademenite cucoanele s'o facã, nu putea decît sã fie în defavorul tinerilor pãmînteni și ni dã cheia multor cãlcãri de credință de care cronica scandaloasã a acelei vremi povestește cã unele din ele s'ar fi fãcut vinovate.

Bunica deci, dela începutul cãsătoriei sale, a avut pe cine sã ospãteze și sã întreție la masã și la adunãri, unde sã facã sã strãluceascã frumuseța și spiritul ei, mai cu samã cu cine sã joace partide de cărți, lungi și pãgubitoare pentru punga hatmanului.

Ofițerii ruși, gãzduiți prin curțile boierești, erau primiți pe picior de prietenie, în curînd chiar de familiaritate în familiile pãmîntene. Toți boierii erau departe de a fi rusofili, mai ales dupã un contact mai prelungit cu oștirea împãrãteascã, dar teama de puterea împãrãției era mare și, apoi, erau creștini pravoslavnici. Prezența acelor ofițeri în casele boierești a ajutat mai cu samã la încetarea recluziunii femeilor și a înlesnit mult libertatea raporturilor din toate zilele între cele douã sexe. Vizitele fã-

cute de barbați femeilor în cursul zilei, mesele la care luau parte și boieri și cucoane, obiceiul de a primi musafiri sara, după masă, balurile, scrisorile dintre barbați și femei pentru a face, a primi sau a refuza invitații, spre a se scuza pentru nevenirea la vr'o una primită și cîte altele,—toate contribuise la desființarea barierelor adunate în Moldova de atîtea secole între barbați și femei. Tot atunci s'a operat și europenizarea desăvîrșită a îmbrăcămîntei femeiești și a traiului de toate zilele, astfel că forma exterioară a vieții a început să se schimbe cu totul, aducînd însă din pacate cu dînsa și o necontestabilă stricare a moravurilor, nedespărțită de o atît de lungă ocupație a țării de cătră o armată aparținînd unei țări corupte și însăși semi-barbare. Slăbirea legăturilor căsniciei și lățirea patimii cărților n'au fost decît urmările firești și inevitabile ale acelei nenorocite ocupațiuni.

Cînd hatmanul s'a căsătorit pentru a doua oară, exista la Bohotin numai curtea cea veche, clădită în veacul precedent de băneasa Maria Roset, adică un șir de patru odăi dînd pe un cerdac foarte strîmt, cele două dela mijloc fiind despărțite de cele dela extremități prin cîte o săliță. Ele există și astăzi, au ferești mici, cu gratii de fier și uși într'un canat. Ograda era încununată cu un zid de bolovani destul de înalt, avînd și meterezuri care, în față, trăește și astăzi. Dealungul zidului se aflau și se află încă acuma, dar sporite și mărite, atenansele. Atunci ca și astăzi bucătăria era așazătă lîngă zid, astfel că, pe orice vreme, bucatele înainte de a ajunge pe masa stăpînilor trebuiau să străbată curtea întreagă.

Cînd bunica a văzut această curte săracăcioasă și tristă, fără de verdeață împrejurul ei, ea a declarat hatmanului că nu va sta o zi la Bohotin pînă ce nu-l va clădi o casă în care să poată trăi așa cum este deprinsă să trăiască și va fi sădit o grădînă pentru înveselirea privellștii. Și el, cu totul sub farmecul ei, a și început clădirea curții celei nouă, cu două rînduri, avînd două odăi jos și patru sus, la care moșu-meu Mitică a mai adăugit mai tirziu alte trei camere, tot sus, pămîntul pe care a fost ridicată clădirea înfățișînd un suiș pronunțat, dela față spre dosul ei.

Totodată s'a angajat un grădinar neamț care a plănuit și a sădit, în cuprînsul ogrăzii, în partea despre miazăzi, o mică, dar prea frumoasă grădînă à la française, cuprinzînd un frumos havuz cu țîșnitoare. Această grădînă a părut însă în curînd prea mică bunicii. Cînd, după 1630, împrejurările au devenit mai liniștite, s'a dat jos partea zidului despre apus, s'au pus bazele unei grădini engleze și s'a clădit o florărie mare pentru adăpostirea numărōșilor copaci de alămii și alte plante aduse de bunica din străinătate.

În curtea cea nouă șădeau bunicii și musafirii aproape totdeauna nelipsiți, în acea veche copiii cu Leonte, didascalul grec și guvernanta fetelor. Doctorul Roth, profesorul german, fiind căsătorit, locuia într'o casă boierească afară din curte.

Musafirii erau totdeauna număroși, atrași mai ales de patina vînatului : bunicul era un trăgător fără păreche în toată țara. Vîna și cu ogarii și cu prepelicarii și cu copoii, făcea hăituleli la iepuri, la sitari și la capre, căci Bohotinul avea trei mii de fâlci de pădure într'o întinsoare, mărginindu-se cu alte multe mii de fâlci, mai ales mănăstirești, iar vînatul de tot soiul mișuna în codri, în cîmpli, în luncile Jijiei și ale Prutului, în stufăriile iazurilor. Și bunicul a vînat până la sfîrșitul vieții.

Cetitorul se va întreba fără îndoială cum, în așa de puține încăperi, se putea primi un număr mai mare de musafiri. Însă bunicii noștri aveau despre *comfort* idei mult mai simpliste decît noi. Era lucru stabilit ca boierii să fie adăpostiți mai mulți într'o odaie, ceiace era înlesnit prin faptul că mobilarea odăilor era alcătuită aproape exclusiv din *așternuturi*, adică din paturi de scinduri pe care se așazău saltele de lînă acoperite cu macaturi de cit. La părete se puneau perine de paie, acoperite cu cit la feliu, pe care se razamau perine mai mici, îmbracate ca cele dela părete, dar umplute cu lînă. O masă sau două, obișnuit de lemn de brad vopsit sau lustruit, acoperită cu covor de țară și cîteva scaune complectau, la începutul veacului trecut, mobilierul unei odăi de musafiri din oricare curte din Moldova.

Paturile erau așazate dealungul păreților celor din fața ușii și mărginași cu aceasta, altădată de jur împrejurul odăii, rămînînd liberă numai lumina ușii. În acest chip, într'o odaie, să zicem de cinci metri pe fiecare lature, se puteau culca, pe paturi, dela șase până la opt persoane, iar dacă se mai așterneau saltele pe jos, ceiace se făcea totdeauna în caz de gloată, mai încăpeau încă cîteva. Și pentru cucoane se proceda la feliu. Odăile de culcare ale stăpînilor casei aveau pe atunci *crivaturi*, adică paturi de lemn indigen, lustruit și lucrat după modelul paturilor din străinătate de stoleri nemți, unguri sau poloni. Mobiliele de lemn de peste mare, mahon și altele, erau extrem de rare, ele se aduceau din străinătate numai cu mare greutate și cu mare cheltuială. Bunica, cu prilejul călătoriei sale de nuntă la Viena, cumparase cîteva bucăți pentru letacul, salonul și sofrageria din leși. Cu prilejul *bejeniei*, între 1821 și 1828, a mai cumparat puține mobile și la Cernăuți, dar tata și moșii mi-au spus totdeauna că, înainte de plecarea lor în Germania, la 1830, își aduc aminte de foarte puține mobile lucrute în străinătate, la leși sau la Bohotin. Dar cu sistemul descris mai sus, spre a putea găzdui musafiri mulți, ajungea să dispui din bielșug de perine, de saltele, de oghealuri și de albituri de pat. Și aceste erau, se vede, mai abundente decît albiturile de corp ale hatmanului; căci după o catagrafie ce o posed a lucrurilor din casă, făcută la 1807, constat că garderoba bunicului, cu toată bogăția lui, era din cele mai răstrînse și, amărunt tipic între altele : el nu posedea decît șapte cămeși ! Una din ele o posed și astăzi ; ce rău îmi pare că nu mi-a ramas nici un anteriu, nici un conțeș, nici o giubea, nici o păreche de mești !

Toaleta de dimineață a boierilor musafiri era necomplicată. Mai întâiu fiecare din ei aducea cu dînsul feciorul său particular; un boier, chiar un boierănaș mai cu dare de mină, s'ar fi privit ca desconsiderat dacă ar fi venit în casă străină fără de fecior. Dimineața veneau, rînd pe rînd, feciorii boierilor găzduiți, urmați de cîte un țigan sau de cîte o țigancă a casei, care aducea o cofă cu apă și feciorul aducea un lighean de alamă galbănă și un ibric de același metal cu gîtul îngust, iar de umărul lui era atîrnat un prosop cît o prostire. Ligheanul se așaza pe un scaun, ibricul se umplea cu apă din cofă, feciorul dădea în mîna boierului o bucată rotundă de sapon turcesc mirosînd a mosc, ce-i fusese încredințată de cămărășița curții, și boierul venea ca să-l toarne feciorul apă, pe mîni, pe care le spala, apoi își spala cu ele obrazul. Cei mai civilizați din ei mai scoteau dintr'o cutie o perie de dinți și un instrument alcătuit dintr'o fălioară, largă de mai puțin de un deget și lungă cam de-o șchioapă, de argint sau de balenă, cu minere mici de aceeași materie, cu care își rădea limba. Această toaletă ni se pare astăzi sumară, dar boierii de atunci nu se credeau de loc mai puțin curați decît ne credem noi astăzi.

Data fiind prezența unor anumite utensilii, de formă arhaică, însă cu totul caracteristică, de ființa cărora îmi aduc aminte în ietacurile și în odăile de toaletă ale cucoanelor din generația bunicii, am temeliu a crede că toaleta lor era simțitor mai complicată.

Se vede că generalii și ofițerii superiori ruși nu erau mai exigenți, în ceiace privea confortul, decît boierii moldoveni, căci am auzit adesea pe bunică povestind cum, după clădirea curții celei nouă dela Bohotin, a primit în vizită numărăoși generali și ofițeri superiori ruși.

Marele lux dela țară consista atunci în cai, trăsuri și mai ales în masă bogată și,—în această de pe urmă privință, precum am zis, Bohotinul ocupa locul de frunte în Moldova,—în slugi multe și, la Bohotin, erau și multe și bine stilate; în sfîrșit luxul mai consista în lăutari buni și taratul dela Bohotin era vestit.

Mulți din numărăoșii vechili și vataji ai bunicului erau, de altmîntrelea cași acei ai altor mari case boierești, oameni de neam bun, feciori de boieranași sau de răzăși sau oameni boierii în urma stăruinții hatmanului, cu boierii mici: pitari, medelniceri, jîtniceri, șatrari, chiar sardari și banii, etc.. Din urmașii lor s'au ridicat, unii prin mijloace cinstite, prin muncă încordată, cinste, destoinicie și economie, la stări frumoase și au jucat oareșcare rol politic în vremea domniilor regulamentare. Alții au ajuns și ei la situații și stări la felu prin mijloace necurate, prin furt, prin fraudă, prin înșălăciune și slugărnicie. Din nepoții lor nu puțini ocupat-au, ocupă și astăzi situații însamnate, ajungînd chiar unii sfetnici ai tronului.

Nu trebuie să uit mulțimea clienților care mișunau în curtea bunicului cași în acele ale tuturor boierilor mari de atunci și mai de apoi. O ocupație care absorbea o bună parte a timpului

unui boier mare, era primirea în fiecare zi și ascultarea doleanțelor, a sfezilor și a nevolilor *oamenilor de casă*, dictarea cătră gramatici a scrisorilor de intervenție în favorul lor, sfăturile cu ei în cutare sau cutare interes al casei. Căci dacă boierul cel mare trebuia să îngrijască de interesele omului său de casă, acesta privea și el ca o datorie *să sară în ajutorul stăpînului și ocrotitorului său* de cîte ori acesta putea să aibă nevoie de asemenea ajutor. Aceasta fie că era numai vorba de un sfat, fie că era trebuință de îndeplinirea unei misiuni cerînd, cînd deosebită istețime de minte, cînd îndrăzneală mare și desăvîrșit dispreț de moarte. Printre acești oameni de casă se găseau unii foarte subțiri la minte și foarte de bun sfat, alții erau barbați neînfricați, în stare să treacă prin apă și prin foc. Dacă recunoștința și credința cătră stăpîn nu era apanajul tuturor, mulți din ei au dat frumoase pilde de devotament și chiar de jertfă în interesul casei de care se țineau.

Acei boieranași în serviciul marilor boieri erau tratați cu cinste și, spre exemplu, cînd erau în vîrstă matură, copiii boierilor li ziceau, nu pe nume: Neculai, Gheorghe, Iancule, Costache, Marghioală, Ileană, etc., ci *moșu* Neculai, *moșu* Gheorghe, *moșu* Iancule, *moșu* Costache, *mamă* Marghioală, *mamă* Ileană, etc.. Acelaș obicei mai exista și în tot timpul copilăriei mele.

Și, după toate cîte le-am văzut în copilăria mea și le-am auzit dela bătrîni din toate stările, dela țigan pînă la logofăt mare, nu era nimica sămănînd a fudulie, a *hauteur*, în raporturile dintre boierul cel mare și omul lui de casă. Acesta era tratat cu o familiaritate binevoitoare, adesea chiar afectuoasă. Boleriul sau soția lui erau, în majoritatea cazurilor, numi de căsătorie ai protejatului sau nași de botez ai vr'unuia sau ai mai multora din copiii lui. Am cunoscut chiar cazuri în care ocrotitorul era naș de botez al protejatului, nuncul său de căsătorie și naș de botez ai mai multor din copiii lui. Se stabilea astfel, între ocrotitor și ocrotit, o rudenie spirituală, înființînd legături de o natură cu totul specială. Bine înțales că nu am intențiunea să susțin că nu se găseau și boieri mari, de viță veche, cu apucături fudule de parvenit, care ar sta bine și unui puternic aparținînd păturilor nouă de astăzi, dar aceste erau numai rari excepții. Mulți din ei însă erau barbați foarte accesibili măgulirii și acei din oamenii lor de casă cărora nimica nu li costa cînd era vorba să tragă vr'un folos, întrebunțau cu succes măgulirea pentru a intra mai adînc în favoarea stăpînului.

Am întrebat adesea pe bunica cum își petrecea vremea la Bohotin cînd copiii ei erau încă mici și, din răspunsurile date de ea, mi-am făcut următoarea idee de viața ce se ducea atunci la țară, în Moldova, într'o casă mare boierească:

Mai niciodată nu erau fără musafiri. Toată lumea se scula relativ de dimineață. Vinătorii, cînd era vreme de vinătoare, adică după ideile de atunci, aproape în tot cursul anului, plecau în zori de ziuă, luîndu-și cu dînșii un dejun copios.

Ceilalți boieri se trezeau mai târziu, iar îndată ce făceau ochi, înainte de a se spala și de a se îmbraca, se așazău turcește pe pat și li se aduceau dulceți și apă, urmate îndată de cafe turcească. Apoi veneau ciubucele, aduse de ciubucciuul curții sau de feciorii lor particulari, aprinse gata, cu „căimac cît un stog de fin“ pe deasupra bucății de iască aprinsă. Mulți din ei preferau *narghileaua*, cu tigala plină de *tumbekiu* aromatic, cumpnit de tare, al cărui fum, după ce trecea prin apa din vasul de sub tigae, era dusă la gura fumătorului printr'un conduct flexibil alcătuit dintr'o spirală, lungă de 3—4 metri, de sîrmă subțire, învîlită în piele foarte subțire și ea. Toaleta boierilor, care urma îndată după dulceți, cafe și ciubuc sau narghile, am descris-o mai sus.

Dejunul, zacusca cum i se zicea până pe la 1860, se lua pe la zece ore în sufragerie, iar după dejun se puneau la taifas, obișnuit cucoanele într'o odaie, boierii într'alta. Și unii și alții se așazău de preferință pe divanuri, mulți din ei, mai cu samă cei mai în vîrstă, turcește. Fiecare boier sau cucoană era nedespărțit de mătaniile sale ce necîntenit, în chip aproape mecanic, le făcea să-i alunece printre degete, uneori vreme de ceasuri. Acele mătani erau făcute din materiile cele mai diverse: lemn de odogaciu, chiparos, fildes, sidet, chialambar, cornalină, abanos, etc., adesea din două materii deosebite și combinate, unele cu canaf, altele fără canaf, alcătuit din aceeași materie ca mătaniile, dar avînd boabe cu mult mai mici.

Boierii fumau ciubuc după ciubuc, un ciubucciu stînd necîntenit în odaia de alături pentru a aduce un ciubuc aprins îndată ce auzea bătînd în palme, procedeu adoptat atunci la noi obiștește pentru a chema slugile, pe care l-am mai apucat și eu, clopotele în copilăria mea fiind, mai ales la țară, o raritate. Fumau și cucoanele, dar mai rar. Slujba de ciubucciu, avînd a ținea curate și a umplea ciubucele într'o curte primind mulți musafiri, era departe de a fi o sinecură și, cînd numărul musafirilor era deosebit de mare, ciubucciuul casei mai era ajutat de băieți ciubuccii și de feciorii musafirilor.

Boierii discutau mai ales asupra politicii, dar erau departe de a fi excluse și alte subiecte: gospodărie, afaceri, amintiri, vînătoare, povestiri de tot soiul și cancanurile zilei. Erau în stare să rămie ceasuri întregi în acelaș poziție pe divan, în mești, cu papucii așazați pe jos dinaintea lor.

Cucoanele adoptase în timpul ocupației dela 1806—1812 aproape toate costumul european, numai cele în vîrstă și alte puține excepțiuni mai rămăsese credincioase anterului, șalvarilor, cațavecii și giubelei din trecut. Dela 1806 încoace aceste piese vechi de îmbrăcăminte încep a dispărea cu totul din foile de zestre cari nu mai vorbesc decît de *haine de modă*. După spusele bunicii, își procurau de pe atunci publicații de modă franceze sau vieneze. Ele bine înțales vorbeau despre toalete, copii, gospodărie, cancanuri, discutau intrigile galante în curs și sfar-

mau fără milă zahar pe spinarea cunoscuților. Din cînd în cînd stăpîna casei bătea în palme pentruca sofragiul să aducă dulceți și apă sau cafele turcești (În odaia unde se țineau boerii, bățile în palmă pentru aducere de cafe erau neasamanat mai dese).

Citeodată se arata, la ușa salonului unde stăteau cucoanele, cămărășita casei și făcea sămn unei cucoane care se scula numai decît și dispărea cu dînsa spre camară, situată sub curtea cea veche și care ocupa aproape jumătate din lungimea ei. Înaintea ușii cămării se găseau soba de fier pentru facerea dulcetiilor și materiile prime, mai speciale Bohotinului, pentru felii de dulceți ce voia să-l facă, pregătite de mai înainte. Aceste materii, după cit îmi aduc aminte, erau nufărul, cireșile amare, nucile și trandafirii. Pentru acești de pe urmă bunica a intrat mai pe urmă în mare concurență cu cucoana Săftica Paladi, întâia soție a lui Mihaiu Sturdza care, după cum însăș mărturisea cucoana Frosinița, a învins-o cu trandafirii de pe moșia ei Jijia, de lîngă Ieși unde, vreme de patruzeci și mai bine de ani, mai toate cucoanele din capitala Moldovei își făceau *rodzaharul*, șerbetul și apa de trandafir.

Ape felii de felii și după cele mai minunate rețete țărăgrădene se făceau și la Bohotin; erau vestite în toată Moldova și șpițerii din Ieși s'au rugat de bunica să-i învețe a le face. În întinsa camară se găseau bunătăți pe cit de minunate pe cit de deosebite și în citimi urieșe.

Limba de conversație era aceea grecească care, în relativ scurtă vreme, a fost înlocuită cu cea franceză. Mai multe din cucoane vorbeau de pe atunci francezește în chip curgător, căci profesori și guvernante franceze se găseau în țară încă înainte de începutul secolului trecut, gonîți pînă aici de revoluția franceză. Mulți din acei profesori erau sau barbați de meserie, clerici și laici, sau barbați de neam bun cu cultură, dar nu lipseau nici aventurierii cu numele de profesori, ce și-l dăduse numai ei înșiși, iar în țara lor fusese coafori, actori, bucatari sau simpli cavaleri de industrie. Printre guvernante erau dame aparținînd și celei mai bune nobilimi franceze, pe care o lipsă totală le silise să ceară mijloace de traiu unei creșteri îngrijite și unor cunoștinți deosebit de întinse și de serioase pentru vremea de atunci.

Între două și trei ceasuri după amiază se întorceau de obicei vînătorii și lumea se punea la masă. Aceasta era din cele mai variate și din cele mai copioase. Bunul-meu stăpînea moșiile Bohotinul cu Colțul Cornei și Hilița la Fălcui, Căiuțul la Bacău, Tureatca, Mireni, Dragoslovenii și Hudăștii Mici la Dorohoiu, Plopenii la Suceava, Mihalașa, Horbova, Stodolna și Frăsineștii în Basarabia, adică peste tot 14 moșii. Și bunica ținea morțiș să aibă, la mesele ei, cite un felu de bucate, sau cite un mezelic sau macar un desert pentru fiecare moșie. Vedeți deci că o masă la Bohotin nu era lucru de glumă.

Bunicul avea în pivnițele lui vînături minunate, căci posedă vii în podgoriile cele mai vestite din țară: la Panciu, la Odobești,

la Cruce, la Spărieți și la Copou ; chiar via dela Marmora, pe Bohotin, dădea un vin al cărui buchet era minunat. Dar boierii din vremea de care vorbesc făceau prea puțin caz de vin, nu puțini din ei beau de obicei la masă numai apă, ceilalți numai cite un păhăruș de vin, mult două. Iar cucoanele nu beau vin aproape de loc. Pe lângă multele răutăți ce ni le-a adus regimul fanariot, el a făcut ca boierii moldoveni, buni bețivi înainte de începutul veacului al optsprezecelea, să iee în privința băuturii minunatele obiceiuri de sobrietate ale țărigrădenilor.

Bine înțales că, în alcătuirea acelor mese date de bunica, atît la leși cît și la Bohotin, își dădeau întîlnire toate bucătăriile din lume (afară de acea nemțască pentru care ea avea un dispreț desăvîrșit). În cinste erau, afară de feliurile obișnuite în țară și de multe excursiuni în bucătăria franceză, bucatele grecești și turcești: nenumarate felii cu unt de lemn, cataifurile, baclavalele și caplamalele care mai trăiesc și astăzi, precum și altele din nenorocire defuncte de care îmi aduc aminte cu jînd: kușkebak, țingrikebak, kafasaki, friptură tocată la frigare și alte multe felii gustoase dacă nu tocmai ușoare de mistuit, ale căror nume chiar l-am uitat. Dealtmîntrelea Bohotînul era în condițiuni gastronomice cu totul excepționale, înlesnind mult ținerea unei mese bogate, căci vînatul de toate soiurile, dela căprioară până la prepeliță, mișuna în păduri, în cîmpii și stufării, iar Prutul da cigă, viză, crap și mihals în abundență.

La masă serveau cel puțin trei feciori și, dacă numărul musafirilor era mare, serveau mai mulți. Erau doară destui băieți de țigan bine dresați de sofragiul moldovan care, virțiți în haine curate, ținute înadins spre acest sfîrșit, slujeau cu mare îndămîinare. Vara, cînd muștele erau supărătoare, doi până la patru asemenea băieți, curat îmbracați, aparau pe meseni de muște cu un feliu de apărători speciale făcute din pene de păun.

După masă, după ce ligheanul și ibricul, de astădată de argint, trecuse pe la toți mesenii dearîndul, după ce se luase cafeaua și vutca (*liqueurul* foarte gustos, dar foarte slab), cucoanele, de cite ori era vreme frumoasă, ieșeau la primblare în mai multe trăsuri, puțini din boieri le însoțeau. La întoarcere, mergeau să stee în grădină, unde rămîneau până la căderea nopții și unde le întovărășeau și boierii.

Îndată ce înopta, se întindeau mesele de cărți, la care se așazău și boieri și cucoane, iar acei care nu jucau cărți, se puneau din nou la taifas. Bunicul lua, arareori, parte la vr'o préférence, bunica nu se da în lături nici dela ștos nici dela ghiordum.

Pe la zece sara se servea cina, nu cu mult mai puțin copioasă decît masa, apoi unii mergeau să se culce, alții stăteau de vorbă până tîrzlu sau urmau să joace cărți.

Partea slabă a acestei ospătări era cu bună samă lumina-tul, dar nicăture nu era mai bun. Lămpi de oloiu nu se vedeau încă decît foarte rar, luminările de său alcătuiiau aproape uncul mijloc de luminat, atît la țară cît și în oraș. Acele luminări de

său, făcute în fiecare casă, pe lângă că dădeau o lumină din cele mai păcătoase, aveau un miros cât se poate de neplăcut, apoi trebuia să ai neconținut grijă să tai, cu un felu de foarfeci numit mucări, mucul carbonizat. Luminările de stearină erau încă departe de a fi fost inventate, iar cele de ceară erau prea scumpe, dădeau și ele o lumină destul de slabă și rămăneau rezervate aproape exclusiv pentru ceremoniile religioase care absorbeau cantități enorme. Bunica, pe masa ei de toaletă, de altmintețea foarte elegantă, cu accesorii numai de baga și de argint, nu ardea decît luminări de său, însă în sfeșnice de argint. Mai mulți bătrîni aducîndu-și aminte de viața de înainte de Regulamentul Organic, mi-au povestit de balurile dela curtea lui Ioniță Sturdza, la care se ardea, în candelabre, tot luminări de său.

Am zis că, în taifasurile lor, boierii discutau politică. Această politică, în timpul ocupațiunii rusești dela 1806—1812, nu mai era, ca de obicei, redusă la discutarea chestiunilor interne și a celor izvorînd din legăturile de vasalitate cu Turcia: intrigi pentru înlocuirea sau menținerea domnului în scaun sau sfaturi pentru a încerca să ferească țara de vr'un jaf nou al turcilor. Revoluția franceză și epopeia napoleoniană stîrnise și la noi interesul obștesc. Voiu arata mai departe cum o parte numică din boieri se hotărîse să se îndrepte cătră Napoleon pentru a-i inchina țara, spre a-l ademini s'o scape de ruși, care din zi în zi se făceau mai asupritori și mai jacași. Dar, din nenorocire, lumea la noi era redusă la noutățile ce le capata dela armata de ocupație și ni putem închipui cât de adevarate puteau să fie asemenea vești, cînd aveau să aducă la cunoștința țării ocupate noutăți ca aceea a bătăliei dela Iena sau a acelei dela Friedland.

Corespondență regulată cu străinatatea nu exista înainte de începutul veacului. Dela a doua domnie a lui Moruz s'a înființat *poșta austriacă*, menită a deservi trebuințele Aghenției (consulatului) dela Iași. Guvernul Moldovei asigurase transportul corespondenței, de care se folosea și el, prin *țimirași*. Iar cheltuiala privea Aghenția. Prin acel canal pătrundeau în Iași și cîteva ziare germane, primite de funcționarii consulatului și de unii supuși austriaci stabiliți în capitala Moldovei: medici, spițeri și negustori mai de samă. Aceștia comunicau boierilor veștile aduse de acele ziare, așteptate totdeauna cu cel mai viu interes. Spițerul bunicăi, al cărui nume l-am uitat, era acel care, îndată ce-și cetise pachetul de ziare, venea să-i facă un rezumat al evenimentelor petrecute în Europa. Mare fost-a jalea ei și a multor boieri și cucoane cînd, în urma stării de războiu care a domnit, de altmintețea puțină vreme, în 1812—1813, între Rusia și Austria, aliata silită a lui Napoleon în nebuna expediție în Rusia, consulatul austriac din Iași n'a funcționat cîteva luni și, prin urmare, n'a umblat nici poșta.

Tot bunica mi-a spus de repețite ori că, afară de prea puțini boieri rusofili, ca spre exemplu Roznovanu, boierimea, a-

proape întregă, făcea urări pentru Napoleon, dar în ascuns, căci frica de ruși era mare.

Tata și moșii mei, precum și oamenii vechi ai curții bunicului, mi-au povestit cum, cînd pleca curtea dela Ieși la Bohotin sau dela Bohotin la Ieși, pornea din ogradă o tabără întregă de trăsuri, de brașovențe și de harabale. În trăsuri erau hatmanul, hătămăneasa, copiii, profesorii, guvernanta, dadacele și fetele de serviciu ale bunicăi, precum și mai adesa cămărășița. În brașovențe se așazău celelalte slugi de sus, apoi spălătorițele, fetele din casă, *băieții dela bufet* și cîtiva rîndași indispensabili din cauza specialităților lor. În harabale se încarca *calabalcul*, adică bagajele personale ale călătorilor și mulțime de unelte privite ca indispensabile, care se posedau într'un singur *tacîm*, cum erau soba portativă de fier și tingirile speciale pentru facerea dulceților. Bucatarii și rîndașii la bucătărie, cu uneltele ei, plecau totdeauna cu un ceas sau două înainte spre a se opri în păduricea dela Mocra, pe moșta Costulenii a Mitropoliei, adică cam la jumătate din cale, pentru a aprinde focul și a pregăti bucatele hotărîte din ajun, afară de friptură care, făcîndu-se totdeauna la frigare, de cătră un bucatar special, nu se punea la foc decît în clipa sosirii boierilor. Stăpînii dîndu-se jos, se așazău pe saltelele și perinele puse de slugi pe niște covoare întinse pe iarbă, la umbră. Pentruca așteptarea să nu pară lungă boierilor, taraful de lăutari al curții, care totdeauna urma tabăra într'o căruță specială, executa arile favorite ale stăpînilor, urmînd să cînte, din instrumente (scripce și cobze) și din gură, în tot cursul mesei. Iar după ce boierii își isprăveau masa, după ce ligheanul, ibricul, prosopul și bucata de șopon turcesc trecuse, rînd pe rînd, pe la toți mesenii, după ce se servise cafeaua și hatmanul își luase din mîna ciubuciiului ciubucul aprins, de sub *căimacul* căruia ieșea un nour de fum, începeau să mînințe și slugile, bineînțăles formînd cel puțin trei grupuri: cele boierite, cele de sus neboierite și cele de jos.

Observ că taraful de lăutari urma pe hatman în toate călătoriile lui, celace era de altmîntrelea obiceiul tuturor boierilor, nu numai de mîna întăia, dar chiar și de mîna a doua, al boierilor burlaci ca și al celor căsătoriți. Cunoscut este doară faptul că boierii noștri dădeau și ei serenade obiectelor dragostei lor, dar totdeauna executanții muzicii erau lăutari ai boierului, sau alții, împrumutați sau tocmiți într'adins. N'am auzit ca un boier să fi luat el vr'odată scripca în mînă sau să se fi încercat să moaie inima iubitei prin accentele glasului său. Suspinurile jucau un rol foarte însemnat în aceste *cîntece de inimă albastră*, dar totdeauna ieșeau din piepturile arămii ale țiganilor. Cînd boierului i se părea că un suspin ar da mai multă putere cîntecului zis de lăutar, el șoptea acestuia: „Oftează, cioară!“, iar dacă i se părea că suspinul nu este destul de adînc, porncea, cu glas tot supus, dar mai aspru: „Oftează mai tare, cioară!“.

Acel lux cumplit în slugi și în mese costa pe boier foarte

puțin. Slugile cele multe erau doară țigani robi, cărora nu li se plătea nici o simbrie și care, afară de prea puțini, erau îmbracați foarte sumar, cu haine confecționate de alți robi care, de mici, învățase croitoria. Un număr relativ foarte răstrîns de *slugi de sus*; vataș de ogradă, sofragiu, camardiner, cămărășiță, dadaca la copii erau adesea, în casele mai mari, moldoveni și chiar uneori moldoveni boieriți, dar plătiți cu niște salarii ce, nouă, astăzi, ni se par derizorii, valoarea banului fiind atunci, din pricina rarității sale, foarte mare; apoi mulți din sofragii, camardineri, dadaci, slujeau numai în nădejdea că vor ajunge mai tirziu, barbații la situația de vataș de ogradă, iar femeile la aceea de cămărășiță, aceste fiind privite ca cele mai cinsteșe, cea dintăiu trăgînd mai totdeauna după ea boierirea și dînd prilej de mai mare favoare și, prin urmare, de mai mare folos dela dărnicia stăpînilor.

Iaca cîteva din lefile ce le primeau pe lună slugile moldovenești libere, în timpul *bejeniei* (1821—1824): un sofragiu 25 lei (16 franci), un fecior tot atîta, o dadacă 30 lei (20 franci), o mancă (doică) 30 lei (20 franci), fetele care slujeau pe bunica 25 lei (16 franci), o cameristă peste ele (un feliu de *camarera mayor*) 30 lei (20 franci), o cămărășiță 30 lei (20 franci), un întăiu vezeteu 25 lei (16 franci), un al doilea vezeteu 20 lei (13-14 franci) bine întăles franci în aur.

Productele alimentare erau puțin căutate, exportul celor mai principale fiind permis numai pentru Tarigrad, spre a îndestula trebuințele „hrănitóruí Devlet”, iar producerea lor fără cheltuală fiind asigurată prin clacă și prin dijma de o parte, de alta de nenumaratele turme de vite crescute de boieri și de țarani pe întinsele cîmpii nerupte încă de plug pe atunci. Nu se scotea deci pentru acea mulțime de robi nici un ban din pungă. Alimentele se vindeau pe preț de nimica. Bunica și alți bătrîni mi-au povestit cum țin mînte de vremuri în care carnea de vacă se vindea cu o para oca, adică trei și trei sferturi de bani (centime) pentru un kilogram și un șfert!

Bunicul administra însuș moșia Bohotinul, cuprinzînd șase mii de fâlcii de cîmp și trei mii de fâlcii de pădure. Dacă pe această uriașă întindere creștea turme destul de mari de vite, în schimb însă, cu toate brațele număroase de care dispunea, nu făcea decît prea puțină agricultură. Moșu-meu Lascar își aducea foarte bine amînte să-l fi auzit enunțînd, ca un *pium desiderium*, pe la 1830: „Dacă m'ar învrednici Dumnezeu și Maica Precurată să pun în anul ista o sută de fâlcii de grîu!” În anii dela începutul veacului de față se samana pe întinderea vechiului Bohotin cam de douăzeci de ori întinderea enunțată de hatman la 1830 ca un *pium desiderium*! Dar grîul, păpușoi și malaiul produși chiar atunci de sămănaturile hatmanului și de dijma dată de locuitori, împreună cu fructul și prăsila cirezilor și a turmelor sale ar fi ajuns pentru hrana îmbielșugată a unei case chiar de douăzeci de ori mai grea decît a lui.

Celelalte moșii erau căutate prin vechilli, mai toți boieranași sau mazilli, cei mulți din ei oameni vechi în casă și de desăvârșită credință.

Pretutîndeni se făcea agricultură prea puțină, pe multe moșii chiar se încasa claca în bani. Totuș suma totală a veniturilor acelor moșii alcătuia, mai ales pentru vremea de atunci, un total cît se poate de respectabil. Apoi nu trebuie scapat din vedere că acei bani erau întrebuițați aproape exclusiv numai pentru cheltueli de lux.

Bunicul posedea peste cinci sute de suflete de țigani, parte *vatrași*, parte *șatrași*. Cel dintîi trăiau în bordeie și case mici, la marginea dela vale a satului Bohotin și erau mai cu samă întrebuițați pentru toate serviciile curții ca: feciori mai de rînd, lăutari, bucatari de tot soiul, pitari, plăcîntari, vezetei, surugii, grădinari, fete în casă, băieți la bufet, rîndași la curte, la grajduri, la pitărie. Alții erau întrebuițați la feliu de feliu de meserii: fierari, potcovari, lăcătuși, lemnari, stoleri, rotari, mindirigii, plapomari, sfeldecari, ciubotari, croitori (pentru slugi), pietrari, zidari, varari, cărămidari și cîte altele.

Astfeliu că o lucrare ca spre exemplu clădirea curții celei nouă nu costa pe hatman decît o sumă minimă care-i ieșea din pungă, deoarece avea pietrari, zidari, cărămidari, salahori, lemnari și fierari din bielsug, care nu-i costau nici macar un ban, varul îl scotea din gropile lui de pe moșie, iar lemnul din pădurile dintre Bazga și Cozia.

Restul vatrașilor se întrebuița la diverse slujbe ale moșiei, la tamazlicuri, turme și herghelii, numai prin excepțiune la munca cîmpului.

Slugile curții erau bine îmbracate și bine hrănite, restul vatrașilor era îmbracat destul de sumăr și primea o hrană care nu s'ar putea numi decît frugală.

Vatrașii meseriași însă, fiind învoiți să lucreze, cînd nu aveau de lucru pentru stăpîn, pentru socoteala lor, o ducău mai bine.

Femeile vatrașilor neîntrebuițate în slujba curții, erau puse la țesutul inului și a cînepei din fuioarele ce țaranii de pe deosebitele moșii ale hatmanului erau dator să i le dea din recolta acelor plante.

Șatrașii, simțitor mai număroși decît vatrași, erau mult mai fericiți. Împărțiți în caldarari, ursari, fierari și lingurari, erau învoiți, în schimbul unei plăți anuale, să cutiere țara spre a-și agonisi viața după cum erau deprinși din moși și strămoși. Erau însă dator să se înființeze în fiecare toamnă la Bohotin, cu cîteva zile înainte de Sfîntul Dumitru, pentru plata dărilor, al cărei nume l-am uitat, numararea și împărechierea flăcăilor cu fetele, căci țiganul nu trebuia nici el să rămle stărp; era doară, ca orice vită, dator să dea stăpînului prăsilă dintr'însul. Tot atunci se alegeau și se confirmau bulubașii cetelor și se rînduia, de cătră stăpîn, peste toate cetele, un bașbulubașă.

Cu prilejul acestor două de pe urmă operații se iveau uneori certe și nemulțămiri mari între țigani și din partea țiganilor. Uneori se luau la sfadă pentru alegerea bulubașei cetei și la bătăie între dinșii, spărgându-și capetele cu ciomege, pari sau bolovani sau se înjunghiau cu cuțitele, de era silit vechilul să intervie și să-l liniștească vrîndu-se în mijlocul lor cu harapnicul în mînă. Citeodată curtea nu voia să aprobe alegerea cutărui bulubașă împotriva căruia avea temeiri de bănuială, îndreptățită sau nu, pretinzîndu-se că el cedase, altei cete sau altui stăpîn, cutare fată sau cutare flăcău, bine înțales în schimbul unei sumi bănești de care se împărțășise toată ceata și pretinzînd că flăcăul sau fata în chestiune murise de boală, înfățișînd chiar măturii minciunoase, capatate cu bani sau alte fapte de asemenea natură. Altă dată țiganii erau nemulțămîți cu rînduirea bașbulubașei alese de curte, pretinzînd că este aspru sau jacaș. Așa mi-a istorisit bătrînul Anton Skeletti, un mare credincios al hatmanului, că într'un an, nu-și aducea aminte în care, în neștiința hatmanului, țiganii s'au răscolat împotriva bașbulubașei reîntărite din ordinul stăpînului, neputîndu-l suferi, pe drept sau pe nedrept. Au declarat în gura mare că nu-l primesc, iar vechilul vîzîndu-i că s'îndreaptă spre curte, unde se afla bunica cu copiii, a pus să închidă porțile și a postat pe ziduri pe la metereze, pușcași cu poroncă să tragă în țigani dacă vor cuteza să încerce a intra cu deasila în ogradă. Țiganii s'au strîns buluc la poartă, dar n'au îndrăznit să încerce a intra cu sila, mîrgînîndu-se a striga: *"Nu primim pã hãst bulubașã! Nu ne supunem! Sã vie chiar coconu Readucãnu batrinu, cu barba halunga și lata și tot nu ne supunem!"* Hatmanul, vestit de un fecior boieresc înadins trimis de Skeletti, a și sosit a doua zi; dar venirea lui numai spre bucuria țiganilor n'a fost. Satele, strînse înainte de sosirea stăpînului, au încunjurat tabăra șatrașilor, apoi s'a procedat după obiceiul țării și mulți șatrași n'au mai putut dormi, o bucată bună de vreme, decît pe brînci.

Radu Rosetti

Efectele votului universal în România

Avem credința—se spunea acum cîțiva ani în toate părțile și ocaziunile, prin presă și întruniri—că reforma electorală nu mai poate întîrzia. Dacă din împrejurările cunoscute votul universal,—care a fost unul din punctele de program și ale partidului Național-Liberal,—nu a putut lua ființă în 1907, din toate părțile s'a continuat lupta și propaganda până în timpul războiului mondial, cînd parlamentul dela Iași modificînd Constituția a hotărît că *toți* cetățenii romîni, majori, pentru viitor vor alege prin vot obștesc, obligator, egal, direct și secret, pe baza reprezentării proporționale, pe deputații țării, proporțional cu populația fiecărui județ.

Se cerea demult votul obștesc, căci numai astfel „persoanele vor pierde importanța ce o au azi și deci corupția va scădea”. 1 „Trebue să ridicăm pe țaran până la noi și noi să ne coborîm până la dînsul, căci nu vom avea pace temeinică în țară, nici progres real, nici omogenitate națională, până ce nu vom ajunge ca fiecare din partidele politice existente și viitoare să-și aibă partizanii și dintre țărani, până ce țărani, pătrunși de ideile moderne, nu se vor despărți și ei și grupă după partide politice”. 2

Cînd votul obștesc s'a propus, nici o opunere, nici o protestare din partea nimănui; se părea așa de prielnic momentul și poporul pregătit pentru această reformă, încît nu se aștepta decît aplicarea ei: acordarea egalității politice pentru toți cetățenii.

Prima manifestare a votului universal a avut loc în luna Noembrie 1919, în alegerile pentru Cameră și Senat, pe baza

1 G. Danielopol, „Votul Universal”.

2 I. Teodorescu în „Viața Romînească”, 1908, IX, pag. 409.

reprezentării proporționale numai pentru adunarea deputaților.

Voiu căuta în rîndurile de mai jos, să arăt care a fost rezultatul acestor alegeri, pentru Cameră, atît în 1919 cit și în ceilalți doi ani 1920 și 1922, urmînd ca cetitorii acestei reviste, din cifrele și calculele ce voiu expune, să tragă concluziile de care vor avea nevoie.

Mă voiu mîrgini la rezultatele alegerilor din vechiul regat și din Basarabia, unde s'a aplicat în totul modificările constituționale.

În alegerile din 1919, au apărut în luptă fâțișă numai partidul Național-Liberal și cel Conservator-Progresist. Evenimentele politice din ultimul timp au făcut să apară Liga Poporului de sub șefia d-lui General Averescu care, împreună cu partidul Conservator-Democrat de sub șefia lui Take Ionescu, s'au abținut dela alegerile din 1919. Abținerea acestor partide, în special a Ligei Poporului (care avea aparența că ar reprezinta mai mult decît alte partide masele noi electorale, formate în majoritate din țărani), a dat loc apariției de noi grupări politice dintre care unele s'au afișat în alegeri ca adevărate partide politice. Astfel avem Gruparea Țărănească, Socialistă și cea Naționalistă. Gruparea Naționalistă sub șefia d-lui Iorga s'a manifestat și sub vechiul regim electoral; acum însă apare ca partid politic, candidînd în 12 județe din România veche, sub forma de „Uniunea Democrației Naționale” în două județe și de partidul Naționalist în celelalte județe. Mai apar grupările denumite: Dezidența Liberală, Conservator-Independentă, Cetățenească, Țărănească-Muncitoare, Țărănească și Armoniei Sociale, Dezidența Progresistă, Conservator-Unionistă, Social-Național-Muncitorească, Conservator-Naționalistă, Blocul Evreesc, Liga Sindicalistă, Liga Ligistă, Gruparea Independentă-Populară...

Chemarea maselor populare la exprimarea directă a dreptului de vot a dat loc la interesante surprize cu ocazia despoerii scrutinului. Se știe că pînă la proclamarea votului universal, partidul politic care reușea în alegeri, era totdeauna cel care era *la putere*; garantarea mai mult sau mai puțin a secretului votului în ultimele timpuri, a mai scăzut pe unele locuri această siguranță, dar reușita a rămas tot a guvernului. Votul universal chemînd la luptă politică masele, părea să aducă o schimbare în această privință; experiența a dovedit însă că, *cel puțin pentru moment*, alegătorul rămîne tot sub vechea educație de a fi în genere guvernamental.

Lăsînd la o parte orice considerațiuni teoretice, voiu cerca să arăt care au fost rezultatele date în alegerile ce ne interesează:

Alegerile din 1919

În Monitorul Oficial se dă următorul rezultat al alegerilor pentru Camera Deputaților din 1919: (am urmărit numai aceste

alegeri interesându-mă efectele votului universal și reprezentarea minorităților)

JUDEȚUL	Alegători în- scriși	Alegători vo- tanți	Voturi nule	Proporția în sută a votan- ților față de numărul celor înscriși	Cota la sută a voturilor nule față de votanți
Argeș	44534	30604	8513	68,6	27
Bacău	41776	26313	8266	62,9	31
Botoșani	32114	22890	13685	71,2	59
Brăila	24737	18093	3836	73,2	21
Buzău	45920	28751	10335	62,5	35
Caliacra	22328	17310	1379	77,5	8
Constanța	30671	20287	10870	67,8	53
Covurlui	31473	18175	8179	57,7	45
Dimbovița	52121	32724	5333	62,7	10
Dolj	75315	53199	19061	67,8	35
Dorohoi	30745	20021	3783	65,1	18
Durostor	25438	20830	2169	78,8	10
Fălciu	18524	13161	2024	71,0	15
Gorj	38582	26005	11150	76,9	42
Ialomița	41250	28254	19438	68,4	68
Iași	35262	22686	6670	64,3	29
Ilfov	11772	74083	26873	63,0	36
Mehedinți	50818	38525	6932	75,8	17
Muscel	24427	17323	1608	70,1	8
Neamț	30951	21021	8174	67,8	38
Olt	28738	20459	3751	71,1	18
Prahova	67090	36663	8208	54,6	22
Putna	28740	20321	5364	70,7	26
Râmnicu-Sărat	28624	18491	4503	64,5	24
Roman	23340	15913	10865	68,1	67
Romanați	46592	31152	14941	66,8	47
Suceava	27185	18476	3763	67,9	20
Tecuci	23386	16982	3453	72,6	20
Teleorman	55353	36135	12512	65,2	34
Tulcea	19713	15062	5324	76,4	35
Tutova	24890	16495	5998	66,2	36
Vaslui	22401	15776	4370	70,4	27
Vilcea	37100	29692	4363	80,0	14
Vlașca	44585	31097	10771	69,7	34
	1294295	872979	276404	67,4	31

Din acest tablou reesă că din totalul de 1,294,295 alegători înscriși, s'au prezintat la vot 872,979 alegători, ceiace vine că au votat în total 67,4 la sută alegători din numărul total al celor înscriși.

Proporția pe județe a votanților variază între 80 și 54%.
Astfel avem:

1	Vilcea	80 %	18	Roman	68,10%
2	Durostor	78,8	19	Suceava	67,9
3	Caliacra	77,5	20	Dolj	67,8
4	Gorj	76,9	21	Neamțu	67,8
5	Tulcea	76,4	22	Constanța	67,8
6	Mehedinți	75,8	23	Romanați	66,8
7	Brăila	73,2	24	Tutova	66,2
8	Tecuciu	72,6	25	Teleorman	65,2
9	Botoșani	71,2	26	Dorohoi	65,1
10	Olt	71,1	27	R.-Sărat	64,5
11	Fălciu	71,0	28	Iași	64,3
12	Putna	70,7	29	Ilfov	63,0
13	Vaslui	70,4	30	Bacău	62,9
14	Muscel	70,1	31	Dimbovița	62,7
15	Viașca	69,7	32	Buzău	62,5
16	Argeș	68,6	33	Covurlui	57,7
17	Ialomița	68,4	34	Prahova	54,6

Din cei 872 979 alegători votanți, 276 404—adică mai mult de 31 la sută din totalul votanților—au dat voturi nule. Dacă ținem samă că din totalul celor înscrși abia 67,4 la sută s'au prezentat la vot, sub noul regim electoral care prescrie votul obligator, și dacă vom ținea samă de marele număr al celor ce și-au anulat votul, rămâne abea 605.575 alegători care s'au exprimat în mod valabil, adică 46,7 la sută din totalul alegătorilor înscrși.

Proporția pe județe a numărului voturilor nule este următoarea față de numărul alegătorilor votanți:

1	Caliacra	7,0%	18	Iași	29%
2	Muscel	8,0	19	Bacău	31
3	Durostor	10,0	20	Teleorman	34
4	Dimbovița	10	21	Viașca	34
5	Vilcea	14	22	Dolj	35
6	Fălciu	15	23	Buzău	35
7	Mehedinți	17	24	Tulcea	35
8	Dorohoi	18	25	Ilfov	36
9	Olt	18	26	Tutova	36
10	Suceava	20	27	Neamț	38
11	Tecuci	20	28	Gorj	42
12	Brăila	21	29	Covurlui	45
13	Prahova	22	30	Romanați	47
14	R.-Sărat	24	31	Constanța	53
15	Putna	26	32	Botoșani	59
16	Argeș	27	33	Roman	67
17	Vaslui	27	34	Ialomița	68

Existența voturilor nule a avut întotdeauna rostul ei în luptele electorale din trecut. Subt vechiul regim electoral nu s'ar fi putut evidenția cota voturilor anulate sau nule, dat fiind pluralitatea buletinelor de vot, întrucît fiecare candidat avea un buletin, iar alegătorul era obligat să prezinte președintelui biroului electoral toate buletinele de vot; o asemenea cotă s'ar fi putut calcula pentru fiecare candidat ceiace era mai mult un interes personal.

După noua procedură electorală ca efect al votului universal, apărînd scrutinul de listă și mai mult încă al buletinului comun, neexprimarea voită sau inconștientă a dreptului de vot este ușor de controlat.

În alegerile din Noembrie 1919, marele număr de voturi nule se datorește: lipsei de experiență din partea alegătorilor, apariției de noi grupări politice, cum și abținerii unor partide politice de a candida, în special a partidului Conservator-Democrat și Ligii Poporului.

Cum am spus mai sus, în alegerile din 1919, au luptat vechile partide politice Liberal-Național și Conservator-Progresist, cum și grupările Naționalistă și Socialistă și a apărut gruparea Țărănistă și alte nuanțe politice.

Tabloul No. 1 arată pe județe numărul de voturi obținut de fiecare listă propusă și totalul pentru întreaga Românie veche.

Din acest tablou, extras din "Monitorul Oficial se vede că în total au obținut:

Partidul Național-Liberal	1,668,094	voturi
" Țărănesc	1,271,279	"
" Naționalist	336,713	"
" Conservator-Progresist	302,369	"
" Socialist	271,727	"
Grupul Independent-Popular	181,344	"
" Liberal Dizident	199,966	"
Liga Poporului	113,227	"
Grupul Conservator-Independent	54,106	"
" Conservator-Unionist	14,681	"
" Cercul Comercial	7,006	"
" Dizidența Conservator-Progresistă	5,836	"
" Țărănesc și Armoniei Sociale	5,383	"
" Liga Ligistă	4,689	"
" Liberal-Independent	2,164	"
" Liga Sindicalistă	1,631	"
" Social-Muncitoresc	1,495	"
" Conservator-Democrat	1,158	"
" Evreesc	706	"
Diferite grupări fără nume	216,417	"

Datorită principiului reprezentării proporționale și deci al reprezentării minorităților, au trimis în Camera Deputaților:

Liberalii 100 deputați	reprezintă	812718	vol. din total. de	1668094
Conservatorii-Progr. 15 dep.	"	54718	"	502369
Țărăniștii 70 deputați	"	960865	"	1271279
Socialiștii 7 deputați	"	39003	"	271727
Liberalii-Dezid. 9 deputați	"	41599	"	199966
Liga Poporului 7 deputați	"	36970	"	113227
Naționaliștii 21 deputați	"	45645	"	536713
Independenți-Pop. 6 deputați	"	42835	"	181544
Conservatori-Indep. 5 dep.	"	33767	"	54106
Conservatorii-Union. 1 dep.	"	2102	"	14681
Independenții 8 deputați	"	22277	"	216417

Procedura nouă electorală din România Veche s'a aplicat numai în Basarabia în alegerile care au avut loc în 1919, tot în zilele de 2, 3 și 4 Noiembrie. Rezultatul a fost următorul:

JUDEȚUL	Alegători înscrși	Alegători votanți	Proporția la sută a votanților față de numărul celor înscrși	Voturi nule	Cota la sută a voturilor nule față de numărul votanților
Bălți	59190	44791	75,6	8832	19
Cahul	25561	20979	82,0	1303	6
Cetatea Albă	71344	53915	75,5	3628	6
Chișinău	62458	40215	64,3	2153	5
Hotin	70600	49175	69,6	5367	10
Ismail	46209	31764	68,7	2412	7
Orhei	52914	34238	64,7	5220	14
Soroca	57774	41591	71,9	2378	5
Tighina	54329	39920	73,4	2278	7
	500379	356588	71,2	33571	8

Tabloul de mai sus ne arată că din totalul de 500379 alegători înscrși, s'au prezentat la vot 356588 alegători, votând astfel 71,2 la sută din numărul alegătorilor înscrși în Basarabia. Proporția pe județe variază între 82 la sută (Cahul) și 64,3 la sută (Chișinău).

Din cei 356588 alegători votanți, 33571—adică ceva mai mult de 8 la sută din numărul votanților—au dat voturi nule;

prin urmare 323017 alegători din totalul de 500379 și-au exprimat votul în mod valabil, ceiace însumă 64,5 la sută din totalul alegătorilor înscrși; proporția voturilor nule față de numărul alegătorilor votați este de 8 la sută, variind între 5 la sută (Chișinău și Soroca) și 19 la sută (Bălți).

În Basarabia, unde pentru prima oară apare lupta electorală între cetățeni ca Români, nu s'au prezentat în alegeri decât Partidul Țărănesc-Basarabean, Liga Rominească, Partidul Democrat-Muncitor, gruparea d-lui Sergiu Niță și 3 grupări independente. Tabloul de mai jos arată, pe județe, rezultatul obținut de aceste Partide și Grupări:

JUDEȚUL	Țărănesc Basarabean	Liga Rominească	Democrat Muncitor	Conservatori Naționali și Liga Poporului Basarabean	Independent Grinoul Sergiu Niță	Democrat Independent	Independent	Independent
Bălți	423947	10972	61607					
Cahul	63321			74627				
Celalea Albă	540378				146072		12200	
Chișinău	224810		73844			60522	4139	42361
Holin								
Ismail								
Orhei	185409				99202			
Soroca	393918						2066	4660
Tighina	257715						32633	

Alegerile din 1920

Cîteva luni ne despărt de alegerile din 1919. Prefaceri necesitate de împrejurările politice, chemarea la cîrma Statului a d-lui general Al. Averescu, transformarea cu această ocazie a Ligii Poporului în partid politic, și atitudinea onora dintre oamenii politici dau loc la retragerea sau rezerva, cel puțin pentru moment, a unor oameni marcați cercați în luptele politice, trecerea altora în alte partide și mai cu samă în noul partid. Vom vedea în alegerile din Mai 1920, Liberali și Conservatori, Democrați ori Progresiști, deveniți Averescani, Țărăniști transformați în Conservatori și chiar Socialiști cadrîndu-se în rîndurile celor ale căror principii politice le dezaprobase o viață întreagă.

Alegerile pentru Adunarea Deputaților din Mai 1920' (e vorba tot de alegerile din Vechiul Regat și Basarabia unde s'a aplicat Decretul-Lege electoral No. 3402 din 918), ne-au dat următorul rezultat:

JUDETUL	Alegători în- scriși	Alegători vo- tanși	Voturi nule	Proporția în sută a votan- șilor față de numărul celor înscriși	Cota în sută a voturilor nule față de votanși
Argeș	44854	37880	3890	84,4	10,3
Bacău	43045	33922	3669	76,4	10,8
Botoșani	33093	28105	3452	84,9	12,3
Brăila	26142	21936	1758	83,9	8,0
Buzău	46409	37084	4780	79,7	12,9
Caliacra	28601	25291	2004	88,4	7,9
Constanța	51943	25451	1554	79,6	6,1
Covurlui	31562	23841	2237	75,5	9,3
Dâmbovița	51099	42907	4067	83,9	9,3
Dolj	78303	67478	5959	86,1	9,2
Dorohoi	30649	24815	2970	80,9	11,9
Durostor	27062	23543	1254	86,8	5,3
Fălciu	18400	16125	1307	87,6	8,1
Gorj	37463	32240	2226	86,1	6,9
Ialomița	41341	36144	3006	87,4	8,3
Iași	37046	29170	2760	78,7	9,4
Ilfov	126435	97146	10057	76,8	10,3
Mehedinți	51821	47762	4191	92,1	9,9
Muscel	24839	19911	1637	80,1	8,2
Neamț	30409	25185	1626	82,2	6,4
Olt	29214	24971	2060	85,5	8,2
Prahova	66963	51430	4370	75,8	8,5
Putna	28834	25191	2490	87,3	9,8
Rimnicu-Sarat	28022	24095	1601	85,9	6,6
Roman	23178	19568	1759	84,4	8,9
Romanați	45796	39452	2901	86,1	7,3
Suceava	28272	23089	2202	81,6	9,5
Tecuci	23975	20649	1165	86,1	5,6
Teleorman	53714	46095	2603	85,8	5,9
Tulcea	20096	17045	2674	84,8	15,6
Tutova	24763	19835	1438	80,1	7,2
Vaslui	21925	18828	1796	85,8	9,5
Vâlcea	40353	34532	2236	85,5	6,4
Vlașca	44449	39594	3862	89,0	8,2
	1310070	1100310	97555	83,9	8,8

Prin urmare în alegerile din 1920, din totalul de 1,310,070 alegători înscriși s'au prezentat la vot 1,100,310 alegători, ceiace vine că au votat în medie 83,9 la sută din numărul alegătorilor înscriși.

Proporția pe județe variază între 92,1 la sută și 75,5 la sută astfel:

1	Mehedinți	92,1%	18	Tulcea	84,8
2	Vlașca	89,0	19	Argeș	84,4
3	Caliacra	88,4	20	Roman	84,4
4	Fălciu	87,6	21	Brăila	83,9
5	Ialomița	87,4	22	Dimbovița	83,9
6	Putna	87,3	23	Neamț	82,8
7	Durostor	86,8	24	Suceava	81,6
8	Dolj	86,1	25	Dorohoi	80,9
9	Gorj	86,1	26	Muscel	80,1
10	Romanați	86,1	27	Tutova	80,1
11	Tecuci	86,1	28	Buzău	79,7
12	R.-Sarat	85,9	29	Constanța	79,6
13	Teleorman	85,8	30	Iași	78,7
14	Vaslui	85,8	31	Ilfov	76,8
15	Olt	85,5	32	Bacău	76,4
16	Vlașca	85,5	33	Prahova	75,8
17	Botoșani	84,9	34	Covurlui	75,5

Din numărul de 1,100,310 alegători votanți, 97555 alegători—adică 8,8 la sută—au anulat votul față de numărul celor înscrși în liste, numărul voturilor anulate este de 7,4 la sută cu 23,6 la sută mai puțin decît în 1919.

Proporția pe județe a numărului voturilor nule și anulate față de acel al alegătorilor votanți este următoarea :

1	Durostor	5,3	18	Prahova	8,5
2	Tecuci	5,6	19	Roman	8,9
3	Teleorman	5,9	20	Dolj	9,2
4	Constanța	6,1	21	Covurlui	9,3
5	Neamțu	6,4	22	Dimbovița	9,3
6	Vilcea	6,4	23	Iași	9,4
7	R.-Sarat	6,6	24	Suceava	9,5
8	Gorj	6,9	25	Vaslui	9,5
9	Tutova	7,2	26	Putna	9,8
10	Romanați	7,3	27	Mehedinți	9,9
11	Caliacra	7,9	28	Argeș	10,3
12	Brăila	8,0	29	Ilfov	10,3
13	Fălciu	8,1	30	Bacău	10,8
14	Muscel	8,2	31	Dorohoi	11,9
15	Olt	8,2	32	Botoșani	12,3
16	Vlașca	8,2	33	Buzău	12,9
17	Ialomița	8,3	34	Tulcea	15,6

Din tabloul No. 2 se pot vedea partidele politice și grupările care au candidat în alegerile din 1920 cum și voturile obținute de fiecare dintre ele în fiecare județ și în total :

Din acest tablou apare rezultatul următor obținut de partide și grupări la alegerile din 1920 în România Veche :

Partidul Poporului	3.622.715	voturi
Federația Națională Socială	975.000	"
Partidul socialist	613.867	"
" Național-Liberal	605.635	"
" Conservator-Democrat	137.894	"
" Evreiesc	116.403	"
" Conservator-Progresist	111.099	"
" Naționalist	63.246	"
Desidența Liberală	30.750	"
" Poporului	24.108	"
" Țărănistă	11.880	"
Gruparea Ziaristilor	10.184	"
" Național-Democrată	9.591	"
" Comercianților	8.326	"
" Ordinei sociale	6.188	"
" Armoniei sociale	5.253	"
" Petrolistilor	2.534	"
" Muncitorilor și Țăranilor	1.704	"
" Artiștilor	1.618	"
Diferite Grupări Independente	85.814	"

Partidul țărănesc a luptat alături de partidul naționalist de sub șefia d-lui N. Iorga, intitulându-se federația-națională-socială în 21 județe, afară de Dorohoi unde au candidat numai naționaliștii și afară de 12 județe în care partidul țărănesc a candidat independent de naționaliști. Cele 12 județe sînt : Argeș, Buzău, Constanța, Dolj, Durostor, Ialomița, Ilfov, Roman, Romanați, Teleorman, Tulcea și Vlașca. În numărul de 975.000 voturi, 491.140 sînt obținute de federație și restul de partidul țărănesc singur.

În alegerile din 1920 a intrat în Camera Deputaților :

Partidul Poporului cu 150 deputați reprez.	2.818.279	voturi din	3.622.715
Federația	29	"	302.936
"	"	"	975.000
Partidul Socialist	10	"	90.840
"	"	"	613.867
" Liberal	7	"	37.672
"	"	"	605.635
" Naționalist	3	"	35.595
"	"	"	63.246
" Democrat	1	"	6.475
"	"	"	15.789

În Basarabia au fost înscrși 504.498 alegători ; au votat 364.418, deci 72,2 la sută din numărul total al celor înscrși și

s'au anulat 48083 voturi, adică 12,6 la sută din totalul votanților.

Rezultatul obținut pe județe este următorul :

Județul	Alegători înscrși	Alegători votanți	Voturi anulate	Proporția la sută a votanților față de numărul celor înscrși	Cota la sută a voturilor nule față de votanți
Bălți	58181	42560	3513	72,6	8,2
Cahul	26186	20934	1461	79,1	6,9
Cealtea-Albă	69236	57837	10695	83,5	18,4
Chișinău	63722	38018	2049	59,6	5,3
Holin	67974	51374	8772	75,5	17,0
Ismail	47012	27494	4638	58,4	16,9
Orhei	49594	38078	5895	76,7	15,4
Soroca	67658	46655	4802	68,9	10,2
Tighina	54935	41545	6240	75,6	15,0
	504498	364492	48083	72,2	12,6

În 1920 s'au prezentat în alegeri partidele : Țărănesc-Basarabean, Poporul, Federația, Liberal-Național, Conservator-Progresist, Evreiesc, Conservator-Democrat (numai la Bălți), Democrat al Unirii și diferite Grupări Independente, cum se vede din Tabloul No. 3

Alegerile din 1922

În 1920 din alegeri a eșit cu o majoritate covârșitoare guvernul format de partidul Poporului și partidul Conservator-Democrat. Lupta dintre partide—pe bază de reforme, atitudine de guvern, sociale, politice, morale, etc., a dat ca rezultat căderea dela putere a guvernului de coaliție, formarea unui guvern Conservator-Democrat și speranța unui concurs al Parlamentului noului guvern. Un vot de neîncredere face a fi chemat la putere partidul Liberal-Național. Natural, se impunea a fi consultată Țara, guvernul neavind decît cîțiva partizani în Parlament. Ambele Adunări sînt dizolvate și noi alegeri sînt fixate în luna Martie 1922, care dau următorul rezultat :

Județul	Alegători înscriși	Alegători votanți	Voluri nule, etc.	Proporția la sută a vo- tanților față de numărul celor îns- criși	Cota la sută a voturilor nule față de numărul votanților
Argeș	45607	39352	520	86,2	1,4
Bacău	46183	37241	854	80,6	2,3
Botoșani	36302	31497	2094	86,7	6,6
Brăila	28539	26236	851	91,9	3,2
Buzău	49809	40887	952	82,0	2,3
Caliacra	21189	17486	297	82,5	1,7
Constanța	34727	28304	703	81,5	2,4
Covurlui	33943	28425	1369	83,7	3,8
Dimbovița	53555	45898	910	85,7	1,9
Dolj	83836	72654	2355	86,6	3,2
Dorohoi	31708	25782	1195	81,5	4,7
Durostor	34599	30524	701	88,2	2,3
Fălciu	20151	17882	376	88,4	2,1
Gorj	37953	33155	1034	87,4	3,1
Ialomița	43724	38869	842	88,8	2,1
Iași	40878	32562	41	80,6	0,1
Ifov	138425	108856	4115	78,0	3,0
Mehedinți	56879	51583	1706	90,6	3,3
Muscel	25955	22313	458	85,9	2,5
Neamț	32930	28207	1577	85,6	5,5
Olt	30470	26962	468	88,4	1,7
Prahova	72278	60771	2910	84,0	4,7
Putna	31264	28091	398	89,8	1,3
R.-Sarat	28626	25050	481	87,5	1,8
Roman	24454	21228	931	86,8	4,3
Romanați	47882	42144	797	88,0	1,8
Suceava	29512	25354	650	85,9	2,5
Tecuci	25768	21392	778	83,0	3,6
Teleorman	56208	48849	1438	86,9	2,9
Tulcea	23132	19186	467	82,9	2,4
Tutova	25749	21246	381	82,5	1,7
Vaslui	24927	22207	462	89,0	2,0
Vâlcea	44015	39097	773	83,8	1,9
Vlașca	46551	43439	1172	93,3	2,7
	1407228	1202769	25159	85,4	2,1

De această dată sînt înscriși pentru alegerile de deputați 1407228 alegători, votează 1202769, ceiace revine că au votat 85,4 la sută din numărul celor înscriși în listele electorale.

Pe județe proporția variază între 93,3 și 78,0 la sută după cum se vede mai jos :

1	Vlașca	93,3%	18	Argeș	86,2%
2	Brăila	91,9	19	Muscel	85,9
3	Mehedinți	90,5	20	Suceava	85,9
4	Putna	89,8	21	Dimbovița	85,7
5	Vaslui	89,0	22	Neamț	85,6
6	Vilcea	88,8	23	Prahova	84,0
7	Ialomița	88,8	24	Covurlui	83,7
8	Fălciu	88,4	25	Tecuci	83,0
9	Olt	88,4	26	Tulcea	82,9
10	Durostor	88,2	27	Caliacra	82,5
11	Romanai	88,0	28	Tutova	82,5
12	R.-Sarat	87,5	29	Buzău	82,0
13	Gorj	87,4	30	Constanța	81,5
14	Teleorman	86,9	31	Dorohoi	81,5
15	Roman	86,8	32	Bacău	80,6
16	Botoșani	86,7	33	Iași	80,6
17	Dolj	86,6	34	Ilfov	78,0

În 1922 au votat 1202769 alegători, dintre aceștia numai 25159 au dat voturi nule sau care au fost anulate; explicația este că de această dată alegătorii au fost mai conștienți de datoria lor și că s'au obișnuit să voteze în modul cerut de noua procedură electorală. Nu este de înlăturat și faptul că de această dată contra partidului de la guvern—Național-Liberal—s'a dus o luptă mai asiduă și de toate partidele, spre deosebire de alegerile din 1919 și chiar de cele din 1920. Aceasta explică întrucâtva și faptul că de această dată numărul voturilor nule și anulate este cu 28,9 la sută mai mic decât în 1919 și cu 5,3 la sută mai mic decât în 1920.

Proporția pe județe în 1922 a numărului voturilor nule și anulate față de acel al alegătorilor votați este următoarea :

1	Iași	0,1%	18	Tulcea	2,4%
2	Putna	1,3	19	Muscel	2,5
3	Argeș	1,4	20	Suceava	2,5
4	Caliacra	1,7	21	Vlașca	2,7
5	Olt	1,7	22	Teleorman	2,9
6	Tutova	1,7	23	Ilfov	3,0
7	R.-Sarat	1,8	24	Gorj	3,1
8	Romanai	1,8	25	Brăila	3,2
9	Dimbovița	1,9	26	Dolj	3,2
10	Vilcea	1,9	27	Mehedinți	3,3
11	Vaslui	2,0	28	Tecuci	3,6
12	Fălciu	2,1	29	Covurlui	3,8
13	Ialomița	2,1	30	Roman	4,3
14	Bacău	2,3	31	Dorohoi	4,7
15	Buzău	2,3	32	Prahova	4,7
16	Durostor	2,3	33	Neamț	5,5
17	Constanța	2,4	34	Botoșani	6,6

JUDEȚUL	Tărănesc Basarabean	Poporului	Conserv. Progres.	Evreiesc	Tărănesc Muncitor.	Pământean	Conserv. Democrat	Federația	Reformist	Uniunea Poporană	Național Liberal	Democr. al Unirii	Indepen- dent
Bălți	157622	2004		21986		4912	4480	4528					6566
Cahul	24428	40525							6173	1938			3900
Celateia Albă	35186	207054	14976							10986	31840		26505
Chișinău	60238	119703		19314								3845	76124
Holin	134668	53531										10060	11505
Ismail	14642	62445	2409	2152	3037								
Orhelu	64691	58500		18216	3331							3544	32689
Soroca	199612	16649						15231				8542	1735
Tighina	53846	53409		7120				34634					2748
	744931	637856	17385	68788	6368	4912	4480	54393	6173	12924	31840	25791	161772

Lupta electorală în 1922 se dă—cum am spus mai sus—contra partidului Național-Liberal, de toate celelalte partide politice în toate județele afară de Conservatorii Progresiști și de Socialiști care nu candidează decât în câteva județe; la Constanța Progresiștii luptă pe aceeași listă cu partidul Poporului. Și de această dată apar grupări independente ca: Lista Cetățenească, Național al Muncii (Olt), Desidență Liberală (Brăila, Neamț, Romanși, Tecuci), Democrat-Independent (Durostor) și alte diferite grupări independente fără nuanță politică determinată.

Din tabloul No. 4 se poate vedea numărul de voturi pe județe și total obținut de fiecare listă propusă în alegerile din Martie 1922:

Se vede din acest tablou următorul rezultat general din România Veche :

Partidul Național-Liberal	a obținut	4797294	voturi
" Țărănesc		1352380	"
" Poporului		699601	"
" Naționalist-Independent		289699	"
Desidența Țărănistă-Naționalistă		83002	"
Grupul Social-Comunist		82287	"
Partidul Conservator-Progresist		69888	"
" Social-Democrat		55664	"
" Conservator-Democrat		44656	"
Desidența Liberal-Democrată		23608	"
Lista Cetățenească		15659	"
Grupul Național al Muncii		3288	"
" Naționalist-Doctrinar		2161	"
Diferite Grupări Independente	"	"	total 20893

De notat este că în alegerile din 1922 partidul Naționalist al d-lui Iorga a luptat în cele mai multe județe alături de partidul Conservator-Democrat, că la Constanța partidul Poporului a luptat în cartel cu partidul Conservator-Progresist, că la Dolj partidul Naționalist a fost în cartel cu Desidența Țărănistă și la Dorohoi a fost cartel între partidul Țărănesc și cel Naționalist al d-lui Iorga.

Așa cum s'a dat lupta în alegerile din 1922, au intrat în Cameră :

Partidul Liberal-Național cu 142 deputați avînd 3851232 voturi din numărul total de 4797294.

Partidul Țărănesc cu 22 deputați reprezentînd 207710 voturi din totalul de 1352380.

Partidul Poporului cu 11 deputați ce reprezintă 105501 voturi din totalul de 699601.

Partidul Naționalist-Independent cu 3 deputați însumînd 21090 voturi din totalul de 289699.

JUDEȚUL	Național Liberal	Tărănesc	Naționalist Independ.	Poporulul	Conserv. Progresist	Gruparea Celăjen.	Tărănesc Desident	Social Democrat	Social Comunist	Desidență Liberală	Conserv. Democrat	Naționalist Doctrinar	Național al Muncii	Diferite Grupări Independ.
Argeș	171395	18596	1020	2494										54
Bacău	123998	47550	3141	6337										
Botoșani	35024	12976	4024	55036	5777	3703								
Brăila	77872	31802	2993	7690		1264	2403	1930	2145	15980				174
Buzău	202676	22558	8115	2245		110		1457						
Callacra	62337	3973		543				1836						564
Constanța	61664	25618	3031	18821							15502			1842
Covurlui	60756	23695	27740	6638	769			12423						
Dâmbovița	161671	52966	3769	7133			3702							767
Dolj	436846	104043		64732	10052	2772	73617	8237	7859		10193			
Dorohol	28513	53078		6934	9973									2048
Durostor	83463	18745		7368							7720			
Fălciu	39777	23603	2933	2134								1091		685
Gorj	96735	12481	5129	11393										114
Ialomița	86 90	65647	5648	29129		2521								134
Iași	115133	29238	5798	39053					19136		11241			4514
Ilfov	116289	342306	121077	176428	32521	4917	2953	13500	44284					4290
Mehedinți	226505	23691	7851	27833	868			5689						
Muscel	58524	25701	1163	1963							3239			
Neamț	60647	24725	4813	15131									3288	
Olt	86910	8311		1032	5513									1933
Prahova	296402	93017	30165	12160	2508			10592	8863					
Pulna	94576	10291	2992	1178	1670									437
Rimnicu-Sarat	58855	24425	9800	4208										
Roman	39301	7865		31634		372	321							
Romanași	150511	26274		23864						3808				397
Suceava	66612	12162	1502	3407								1080		
Tecuci	65115	12755	879	2444						581				
Teleorman	137067	82213	9790	52658										1544
Tulcea	52515	20105		1833										244
Tulova	66220	5033	1388	10747										
Vaslui	70257	11605	1066	3959										44

Desidența Liberală a obținut un loc de deputat (Matei V. Sassu la Brăila) cu 3334 voturi și Conservatorii-Democrați un loc (I. Măgură la Covurlui) cu 2714 voturi.

Celelalte partide și grupări n'au putut obține nici un loc.

La alegerile din 1922, în Basarabia au fost înscrși 487988 alegători, au votat 380370, deci 78 la sută din numărul alegătorilor înscrși, și au dat voturi nule sau anulate 21194 alegători—adică 5,6 la sută din totalul votanților.

De această dată în Basarabia a crescut numărul alegătorilor votanți cu 5,8 la sută față de alegerile din 1920 și cu 6,8 la sută față de alegerile din 1919.

Rezultatul obținut pe județe este următorul:

Județul	Alegători înscrși	Alegători votanți	Voturi nule	Proporția la sută a votanților față de numărul alegătorilor înscrși	Cota la sută a voturilor nule față de numărul votanților
Bălți	57744	45099	2298	78,1	5,0
Cahul	26126	21290	1148	81,1	5,3
Cetatea-Albă	68237	59433	1815	87,1	3,1
Chișinău	64901	43532	2027	66,7	4,7
Holin	69217	51157	4500	74,1	8,7
Ismail	39828	30972	2773	77,7	8,9
Orhei	53819	40379	4391	75,0	10,8
Soroca	54216	44768	274	82,5	0,5
Tighina	53900	43640	1968	80,9	4,5
	487988	380370	21194	78,0	5,6

Partidele care au luptat în alegerile din 1922 în Basarabia sînt cam aceleași ca în 1920; de această dată însă s'au prezintat mai multe grupări independente.

Tabloul No. 5 ne dă rezultatele pe județe obținute de fiecare grupare politică.

O comparație a rezultatelor obținute în cele trei alegeri ne dă Tabloul No. 6.

Drept consecință a acestor voturi obținute au trimis în Camera Deputaților:

	In alegerile din	1919	1920	1922	deputați
Partidul Național-Liberal . . .		109	7	143	
" Tărănesc		70	29	22	"
" Naționalist		21	3	3	"
" Conservator-Progressist		13			"
" Socialist		7	10		"
" Poporului		7	130	11	"
" Conservator-Democrat.			1	1	"
Grupul Independent-Popular .		6			"
" Conservator-Independ.		5			"
" " Unionist .		1			"
" " Grupări independente .		8			"
Total		247	180	180	

Tab. No. 5

JUDEȚUL	Țărănesc Basarabean	Țărănesc (secerea)	Poporului	Lista Popilor (Freoțime)	Liga Democ. Bas. a ordinii Dreptului	Independent (plungul)	Independent (ștop. și coasa)	Independent (coașa și furca)	Național-De- mocrat	Țărăniști Democrați Independenți	Evreiesc	Blocul Basarabean	Liberal- Național	Org. "Unirea Moustră"	Socialist- Țărănist	Socialist Basarabean	Invalizii din Război	Țărăn. Basar. Desident	Gruparea Funcționar.	Secerea și Ciocanul	Diferite Grup. Independente
Bălți	86960	116549		1181	523						21708		5675		7716		2053				1150
Cahul	26323	54201	2462																		
Cetatea Albă	304580	68136	17230	2968	1903	4970															
Chișinău	135673	49539	11762	4141	9574	13443			5362		23463	7902	20565		16306	8920			2371	17519	52
Holtn	175431	6037				2966	16108		1566	10729	18165										
Ismail	38529		11248		38334						18242	6279									2314
Orhei	111468	9529	11103	4135				23142	1945			7405	50090	932	12740			2798			
Soroca	12841	210133	2807	1178							16961			6521	2158						
Tighina	79425	62897	2114	2454									10579		18525						13358
	971230	577021	58226	20057	50339	21379	16108	23142	8673	10729	98539	21586	66909	7453	57445	8920	2053	2798	2371	17519	48529

Tabloul No. 6

PARTIDUL sau GRUPAREA POLITICĂ	Voturi obținute		
	1919	1920	1922
Partidul Național-Liberal . . .	1658094	605635	4797294
„ Țărănesc (Federația în 1920)	1271279	975000	1352380
„ Poporului	113227	3622715	699601
„ Naționalist	336713	63246	289699
„ Conser.-Democrat . . .	1158	137894	44656
„ „ Progresist	302369	111099	69888
„ Socialist	271727	613867	137951
Grupul Independent-Popular .	181844		
„ Liberal-Dezident	199966	30750	23608
„ Conser.-Independent . . .	54106		
„ „ Unionist	14681		
„ Cercul Comercial	7006		
„ Dezid. Cons.-Progres. . . .	5836		
„ Țărănesc-Armon. Soc. . . .	5383	5253	
„ Liga Ligistă	4689		
„ Liberal Independent	2164		
„ Liga Sindicalistă	1631		
„ Social Muncitorească . . .	1495		
„ Evreesc	706	116403	
Diferite Grupări fără nume .	216417	86814	20893
Grupul Dezidența Poporului .		24108	
„ Țărănistă		11880	83302
„ Organizarea Ziaristilor . .		10084	
„ Național-Democrat		9591	
„ Comercianților		8326	
„ Ordinei Sociale		6188	
„ Petroliștilor		2534	
„ Muncitorilor-Țăranilor . . .		1704	
„ Artiștilor		1618	
„ Lista Cetățenească			15659
„ Național al Muncii			3288
„ Naționalist - Doctrinar (Cuza)			2161

Diferența numărului de deputați între 1919 și ceilalți doi ani provine din faptul că prin D. L. No. 1460 din 26 April și No. 1868 din 26 April 1920, numărul mandatelor de deputați a fost redus pentru vechiul teritoriu la 180.

Rezultatele expuse mai sus evidențiază efectele produse de votul universal în primele alegeri ce au avut loc în vechiul teritoriu sub noul regim electoral, rezultate pe care la început curiozitatea și mai apoi dorința de a le face cunoscute și cetitorilor acestei reviste m'au determinat să le culeg.

G. T. Pallade

Primăvară*

Azi e 'ntăia zi de primăvară.
De departe se aude rar, încet și cadențat
Goarna la o 'nmormintare militară
De soldat...

Ca pe o cutie de mister l-au dus,
A trecut de-alungul țirgului agale
Umbra unui corb ce-ar fi sburat pe sus
Indreptîndu-se spre ulițele goale.

Pe acelaș drum, în două săptămîni
Prin grădini vor înflori cireși,
Și-or eși la porți iubitele-i chiar mîni
Cu crenguți de zarzar prinse în cămeși.

Urcă-acuma dealul dela cimitir;
Goarna mai răsună iar victorioasă
Prin văzduhul tot sonor ca un clavir.
E o primăvară-atîta de frumoasă!

* Din volumul „Povestea omului”, ce va apărea.

Presimțiri

In orașul nostru de provincie, în care
Citeodată numai cineva mai moare
Și se știe-a doua zi tot ce va fi,
Au murit cinci oameni într'o zi.

A zburat iar teama morții prin oraș,
Liliac tăcut și uriaș,
Speriat din ceruri pe o zi frumoasă;
Și vroia să intre 'n fiecare casă.

Clopotele toate-au început să bată
La biserici, toate, dintr'odată,
Și s'au atârnat pe stîlpul porții
Draperii... s'alunge liliacul morții.

Fiecare-a fost atunci o zi mai bun,
Și-a simțit bătaia inimii ca un lăstun,
Prins în pieptul strîmt de zile multe;
Fiecare s'a gîndit că o să moară,
S'a temut cînd a văzut că-i sară
Și cînd clopotele au tăcut... să se asculte.

Religie

Omule, ce urci pe șcheli mereu
Cărămizi, de dimineață până sara,
Cum aș vrea să-ți port și eu povara,
S'o 'mpărțim, să nu-ți mai fie greu.

Omule, care-ai bătut la ușa mea
Gol și flămînd și-aproape fără grai,
Ia-mi hrana mea și cel din urmă strai
Și bucură-te cît vei mai putea.

Omule, care-ai trecut pe lingă mine
Purtînd tăcut dureri ce nu le spui,
Dacă-ai iubit durerea orișicui
Dă-mi sarcina tăcerilor din tine.

Demostene Botez

Grădina Morții

Cînd eram copil, mă duceam deseori la țintirim, în marginea tirgușorului nostru Pașcani. Drumul acesta, spre cetățuia crucilor funebre, de obicei cu copii îl fac cu zbenguiri și veselie, ca la o petrecere aleasă, umblînd în urma convoiurilor. Eu însă mă duceam la mormîntul mamei, pe care am iubit-o așa de mult și care a murit așa de tînără. Mă duceam cu strîngere de inimă, la sfîrșitul școlilor, în căldura Sîmpietrului, cînd cerul e albastru ca sineala și griele pîrguite se apleacă foșnînd la adierea vîntului.

În marginea șoselei, se arăta o arcadă neagră, pe care un meșter zugrav scrisese cu litere mari albe: *Calea Eternității*. Intram pe sub cele două cuvinte neînțelese și dam pe o alele de cireși. Îndată se făcea liniște, căci la dreapta și la stînga erau numai ogoare de-ale gospodarilor din satul de lîngă țîrg. Și pe drumușorul pietruit, călcînd umbrele și luminile mișcătoare ale arborilor, ajungeam la casa paznicului, deasupra căreia se înălța un turnișor cu clopot.

Era pace la poarta limanului; suna neconținut țîrîitul monoton al greeților; cîțiva pușori cu puf galben ciuguleau prin nalba măruntă. În casă, se simțea umblet: știam că-i harnica și apriga mătușă Ileana.

Pe moș Gheorghe, paznicul și groparul, îl găseam în țintirim, în împrejmuirea bine ținută, între flori și copăcei. Umbla încet, plecat din șele, și-și cam tîrîia pe pămînt ciubotele-i mari. Era îmbrăcat țărănește, cu strae albe și chimir, și de sub pălărie îi eșeau plete scurte. Îi zicea moș-Gheorghe *Talianu*. Demult toată lumea îl știa aici, paznic în grădina morții.

Îl salutăm ca pe-un prietin vechiu:

«Noroc bun, moș-Gheorghe, ce mai faci?»

— Bine. Păzesc pe cei ce nu mai au nevoie de nimic.

— Cum o mai duci cu bătrînețele?

— Bine și cu bătrînețele, măcar că scîrțle și nu-i mult pînă departe. Eu ți-oiu spune dumitale: de așteptat o aștept.

dar ea nu prea dă pe-aici; are treabă încolo, în lume. Imi trimete mușterii: ș'apoi aici se 'mpacă și se liniștesc și toți sînt cumsecade...»

Mă privea zîmbind, bucurîndu-se parcă el singur de vorbele-i glumețe. Ochii lui negri, pe obrazul smead, se mișcau cu violciune. Avea totdeauna gust de sfat moș-Gheorghe, ca un locuitor al tăcerii ce era. Și grăia colorat și cu tilc, deși i se simțea bine accentul străin. Căci moș-Gheorghe era *talian*, cum îl arăta și porecla. Văzuse lumina lumii în fericita patrie a lui Dante.

Pe vremea aceea eu nu-mi dădeam samă de ciudățenia lucrului. Ce căuta Italianul acesta la noi, de peste nouă țări și nouă mări? Cum de se așezase aici și devenise *moldovan* de-a noștri?

Bine nimene nu putea lămuri lucrul. Auzisem de cîteva ori pe sătenii din Vatră vorbind: că moș-Gheorghe „o fost odată talian și papistas“; dar acu-i „de-a noștri“. A trăit el poate odată într'o țară departată și nedeslușită, dar acu stă aici, la marginea tirgului, cu mătușa Ileana, și de-aici n'are să se mai ducă nicăeri. Din *șoacăță* ce fusese, femeia îl făcuse om. Acu era în rînd cu lumea. Gospodarii din sat îl ziceau „moșule“, „nînașule“; unii îi sărutau mina; cu mulți bătrîni din Vatră era cuscru; umbla la nunți și la botezuri și avea scaun în sfatul celor cuminți.

Eu așa îl apucasem, și nu mi se părea la el nimic ciudat. Umblam cu dînsul printre mormintele făcute. Vorbeam despre vreme și despre holdă. Din loc în loc ne opream și moș-Gheorghe îmi arăta gropniți vechi. Imi lămurea cine doarme dedesubt și-mi arăta cu mîndrie verdeața înflorită dedeasupra. Apoi mă oprea ling'o tufă mare de lemnul-Domnului și se înturna cu blindețe cătră mine:

«Aici, domnișorule, doarme maica dumitale...»

El se ducea înainte, tîrlîndu-și ciubotele mari; eu rămîneam o vreme cu capu'n piept, cu ochii ațintiți la brazdele de iarbă care mărgineau mormîntul; soarele umplea de lumină grădina, și era o tăcere ș'o pace dulce în juru-mi, ca pe un tărîm al visului. Cireșe și vișine luceau în pomi; albine jucau în jurul unui pîlc de rozetă; gizele nenumărate se țeseau într'o viață înviersunată și neștiută la rădăcina ierburilor.

Apoi ridicam ochii din țărîna unde mama „dormea“, cum spunea moș-Gheorghe, și priveam în juru-mi, la alte mormînte.

Țintirimul acela al Pașcanilor era vrednic de luare-aminte: — groparul cel bătrîn era așezat la poarta lui ca ceva simbolic. Cele mai multe mormînte erau ale străinilor, veniți cu companiile drumului de fier. Se adunaseră aici din patru vînturi ale lumii, și pămîntul îl primise pe toți. Ba într'un colț al grădinii se afla ș'un mormînt mare, al prizonierilor turci, căzuți iarna aici, la 77. Moș-Gheorghe venise dela Marea Albastră și-i păzea pe toți.

Pe cruci felurite colorate, table însemnau în limbi străine numele celor intrați întru hodina Domnului și cele câteva cuvinte obișnuite de durere și veșnice păreri de rău. Erau morți însemnați cu vorbe nemțești și poloneze. Erau Armeni, erau Unguri, erau Cehi din Boemia. Erau și Franțuji, și Italiani. Toate mormintele acestea umbrite de copaci, în pământul primitor al păcii, departe de rude, de amici, de cămin,—morminte de bătrâni, de flăcăi, de fecioare, stăteau alături într'o melancolică frăție, triste morminte de pribegi. Și moș-Gheorghe se întorcea pe-un drumușor, și iar se oprea, ciugulind câte-o buruiană rea de pe brazde, ori rupind un clomburel uscat de pe-o creangă înșorită.

«Au crescut frumos pomii, zicea el încet; măcar că nu mai vine nimeni să-i ude. I-am îngrijit eu: mie mi-i milă de morți».

În după-amiaza lină, moș-Gheorghe Talianu îmi vorbea despre cei uitați.

Într'un rând, cu glas mișcat, începu să-mi istorisească:

«...Acu cîșiva ani, spunea el, veneau doi copii și se așezau în genunchi la mormîntul mamei lor, și-i presurau flori pe groapă. Uite, vezi? Este o cruce de piatră roșcată și o tablă de aramă. Dumneata poți citi cîți; acolo trebuie să scrie *Irena Zabrowska*. Și plîngeau amîndoi. Erau doi orfani mititei, balani și cu ochii albaștri. Pe urmă nu i-am mai văzut. Am aflat că s'or fi dus departe, într'un țîrg mare, la Varșovia, și mormîntul a rămas singur. Dar am primit dela ei răvaș, să-l îngrijesc. Am săpat stratul, s'am plîvit florile. Și iar primeam câte-o scrisoare în care găseam ruble de hîrtie. Și așa au trecut anii. Mi-am însurat băieții și am rămas singur cu baba. Și'n primăvara asta, cînd a deschis flori trandafirul de lîngă cruce, iaca întră pe poartă doi tineri. Parcă-i mai văzusem eu odată, dar nu-i mai cunoșteam. Erau un băiat și o fată. Amîndoi frumoși, nalți și subțiri și albi la obraz. Au venit drept aici, la mormînt,—și l-au găsit curat și 'ngrijit. Și atunci și eu i-am cunoscut. Și cînd au căzut în genunchi și s'au plecat și au sărutat pămîntul, m'a apucat așa o sfîșiere la inimă... Hei, domnișorule, la multe se gîndește cîteodată omul!

— La ce te-ai gîndit, moș-Gheorghe?

— M'am gîndit eu așa că fiecare om din lumea asta a avut părinți care au murit. Și nu trebuie să crească burueni pe morminte...»

Istorisiri multe de-acestea îmi spunea moș-Gheorghe. Pe atunci nu le înțelegeam deplin. Acum îmi dau sama că în pribeg rodă din cînd în cînd o amărăciune ascunsă.

Eșeam din țintirim și poposeam puțin în odăița răcoroasă, umbrită de perdele de stambă. Mirosea ușor a lipitură proaspătă. Și într'un pahar, pe măsuta cu fustă de subt icoane, sta un mînușor de busuioac și ochiul-boului. Bătrîna îmi aducea la marginea vetrei un pahar de lapte și mă privea cu ochii ei iscoditori.

«Ara, cuconașule, îmi zicea cu glasul-i ascuțit; da' ce stai așa? Eu să fiu ca mata, numa'n petreceri așa umbra, nu mi-ași mai face gânduri. Ce să-i faci? Așa-i pe lumea asta: unul se duce, altul vine. Noi trebuie să ne luăm de samă: viii cu viii și morții cu morții!

— Femeia-i tot minte slabă! răspundea pentru mine, cu glas grav, moș-Gheorghe. Este vreme și de petrecut, Ileană! adăogea el, zîmbind.

— Apoi neată tot așa spui, că trebuie să ne întristăm pentru morți! Acu mi-i și acru sufletul de-atîta jălanie! striga oțărîtă mătușa Ileana. Da' să mai rîdem și cu viii,—că și noi ne-om petrece ca mini, cu frunzele!

— Ileană! tu trebuie să mînînci mazere și să taci! Incheia sentențios moș-Gheorghe.

Bătrîna eșea mormînd ciudoasă ceva. Parcă zicea: «șoa-cășa dracului!», ori «iriticule!», — dar nu mai lungea vorba. Vedeam eu, după toate, că'n casa de lingă țintirim nu cîntă găina; însă și mătușa Ileana avea o gură ascuțită ca o sabie.

Bătrînul rămînea gînditor o vreme, apoi se apleca și-și scotea din tureatca ciubotei luleaua afumată. Din chimir trăgea briceagul cu tot felul de cuțitașe și stricnele,—un briceag vechiu legat c'o curălușă. Dintre feluritele unelte, amestecate între plăselele galbene de alamă, alegea și ridica un suvac cu care-și curățea și-și desfunda ciubucul. Dintr'o străveche beșică de porc scotea apoi tutumul și cu tact și liniște, îndopa pipa, apoi, tot cu briceagul, scăpăra într'o cremene ș'a-prindea un fir de iască. Toate acestea moș-Gheorghe Talianu le împlinea cași oricare dintre Moldovenii noștri. Și povestea tot încet și așezat, scuipa printre dinți într'o parte, și-și bătea luleaua înfundată de virful ciubotei.

Intr'o vară, stînd așa de vorbă cu paznicul din grădina morții, l-am întrebat cum îl chema înainte vreme.

«Cum mă chema înainte vreme, domnișorule? grăi el rîzînd. A! nu mai țîn minte. Mie, în țara unde m'am născut, îmi zicea Giorgio, adică tot Gheorghe. Mă chema Giorgio Mazarini. Dar eram un copil cînd am pornit în lume. M'au purtat vînturile ca pe un grăunte de colb. Dar vînturile stau ș'am să mă liniștesc și eu.

— Giorgio Mazarini? Frumos nume!

— Da. Eu, domnișorule, m'am născut în Toscana. Cîte-odată mă'nțilnesc cu unul de pe acolo și vorbesc cu el. Îmi spune că-i frumoasă țară. Eu am uitat-o».

Moș-Gheorghe tăcu, răsufînd prelung. Își fuma luleaua și se uita posomorît în pămînt. Eram pe-atunci în liceu și tocmai învățasem despre celebrul Italian care a fost ministru mare al Franței și amant al Anei de Austria. Nu știu de ce mi-am închipuit că moș-Gheorghe, care fuma în fața mea, în pragul căsuței dela țintirim, era vre-o rudenie, vre-un urmaș prăpădit al cardinalului Mazarini. Moș-Gheorghe Talianu pentru întăla oară îmi apăru într'o lumină tainică. Și deodată în-

cepuj să-mi inchipui despre goparul nostru cele mai stranii lucruri,—întocmai ca în romanele de aventuri pe care începeam a le răsfoli la epoca aceea...

Poate nu era nimic din ce visam. Poate nu era nici criminal fugit, nici pribeg din disperare de dragoste; poate nu era nici rudă cu Mazarini. Cine știe! — Cîteodată totuși mă gîndesc că se putea prea bine să fi fost ceva adevărat din toate prepusurile mele. — Mă uitam pentru înțaiia oară la moș-Gheorghe Talianu cu ochi măriți; iar el trăgea grav și trist din pipa-l de lut ars.

Poate se gîndea la pămîntul în care s'a născut și la mormintele părăsite. De asta sînt aproape sigur, căci ochii lui aveau o expresie de deșteptare, de întoarcere îndărăt, pe care nu i-o mai văzusem.

De cînd am plecat și n'am mai văzut țintirimul acela înflorit, am auzit de multe năcazuri ale lui moș-Gheorghe. L-au călcat hoții în căsuța lui singuratică; i-a murit baba; a rămas singur numai cu luleaua. Pe urmă, într'o vară, și pulbera lui toscană s'a alinat, cînd a stat și pentru el orice vînt. Subt flori și pomi sădiți de dînsul, între crucile pribegilor străini, s'a așezat și mormîntul lui sărac, fără rude și fără prietini.

Mihail Sadoveanu

Stogurile de fin

Călătorind pe lespezi de lumină
Ce i s'aștern în drum de luna plină,
Ca o șopirlă de argint, ușoară,
Pirăul printre sălcii se strecoară...

Din marginile luncilor tăcute
La munții care străjuesc în zări,
Cu umbra lor, hotarul altor țări,—
Pe albe temelii de pajști mute,
S'a ridicat, nebiruit stăpîn,
Poporul stogurilor mari de fin.

De pretutindeni, firele de iarbă
S'au înfrățit, când au știut că mor,
Cu frunza buruenilor sărmene,
Ș'au înălțat din trupurile lor
Biserici fără cruci și fără de icoane,
Ca 'n ele sufletul să li se 'nchine
Nemărginirii nopților senine..

Nu-i ochiu mai larg decît privirea lunii
Să oglindească jertfa rugăciunii...

La umbra stogurilor, tremurînd,
Cad în genunchi și razele de lună;
Iar grierii de veghe se adună
Și din fuiuare limpezi, cînd și cînd,
Pe scara lor de sunete, măiastră,
Torc fire lungi de liniște albastră...

Călătorînd, călătorînd într'una
Pe calea lui de unde șoptitoare,
Pirăul printre lunci arată luna
Cum țese liniște din zare 'n zare...

Și adormit în leagăn de lumină
Ca un copil sălbatic și bătrîn,
Tăcerilor pămîntul se închină
Cu ceata stogurilor lui de fin...

G. Bărgăuanu

Note pe marginea cărților

Dr. Gawril I. Kazarow: „Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker“.

Onorabila lucrare a învățatului bulgar este de preistorie, arheologie și istoria antică. Cercetarea ei privește direct pe specialiștii noștri; dela a căroro conlucrare cu învățații țării românești am folosi cu toții, după cum i-ar fi folosit și învățatului bulgar să fi fost în curent cu interesantele studii românești asupra vieții trace, dela cele ale lui Tocilescu până la cele ale d-lor Pîrvan și Andrieșescu. Cei care în viața Tracilor nu ne interesăm până la atîta de punctul de vedere pur istoric, ne putem apropia de erudita lucrare fără intenții normative a lui Kazarow, pentru a ne întregi imagina largă, unde mișună o viață înrudită cu a noastră, patrimonială, sugestivă pentru actualitatea și viitorul nostru. Căci preistoria, arheologia și istoria antică nu sînt numai discipline de curioase cunoștinți și de poezie didactică și romantică deghizată în știință, ci și izvoare de răsunete mai practice în multe direcții ale vieții elementar biologice și ale culturii înalte.

Sîntem mai întăiu curioși să știm cine au fost locuitorii care ne-au precedat pe pămîntul Daciei. Și dacă lăsăm la o parte populația cu totul primitivă, deosebită ca neam poate de Traci, și despre care știm și vom ști așa de puțin,—predecesorii noștri au fost desigur acea populație mai mult sau mai puțin tracă, a cărei viață, deși dincolo de hotarul strict al romanismului, formează totuși fundalul, ca niște munți albaștri, și o cauză a perspectivei noastre istorice. Oamenii aceia mai mult blonzi și cu ochi albaștri, cu sumedeniile de triburi roind în Carpați, peninsula balcanică, Asia Mică și Caucaz, au fost printre strămoșii noștri ai Romnilor și, să zicem drept, ai fraților

noștri Ucrainieni, Bulgari, Iugoslavi, Albaneji, Greci, Turci, Caucazieni, Unguri, Cehoslovaci și Poloni; căci la aceștia sînt de căutat neamurile noastre cele mai apropiate și nu prin Franța, desigur dragă, sau Portugalia.

Mai interesant pentru noi neistoricii este răsunetul ce viața tracă îl poate avea în dirijarea propriei noastre vieți, dela o politică pantracă sau tracofilă, una din liniile de forță din al căror total va rezulta politica noastră de mine, până la filozofie sau arta arhitecturală, industrială, muzicală, sculpturală, dansatorie, picturală, literară, decorativă, asupra vieții trace sau în spiritul mai mult sau mai puțin trac.

Asupra vieții Tracilor ar fi atîtea de lucrat, prinzîndu-i în viața lor de senzuali sau de puritani sectari, de mîncăcioși și bețivani vestiți sau de moderați sau de asceți, de războinici tipici ori de blînzi sectari comuniști; în jocurile lor; în arta casnică, în muzica lor care a dat pe legendarii Orfeu, Musaios și Thamiras; în contribuția lor la cultura mediteraniană și intern europeană, în cîntecelor și dansurile ca acele ce poartă numele lui Zamolxis, — cîntec, dansuri și poezii ce au făcut din Tracia patria muzelor pentru antici; în moravurile lor sexuale interesante; în sectele lor morale ca aceia a poliștilor asemenea Esenienilor eyrei; în caracterul lor boeresc; în revoluționarul lor Spartacus; în legile versificate ale Agatirșilor; în pasiunea pentru frumuseța pitorească; în vrăjile, legendele și credințele lor religioase de nemurire; în mindria lor față de divinitate și în profeții lor; în zeii lor cu profunzi ochi albaștri și lungi plete de foc, pe care fantazia noastră îi vede trecînd departe în zbor, liberi și maestri și teribili în marii nouri de furtună, în amurgul roș, deasupra piscurilor Ceahlăului: Gebeleizis, Zamolxis, Bendis, Dionisos, Iambadule, Kotito. Mai sînt filozofii lor Aglaofem, Zamolxis*, Deceneu; regii lor viteji, cu banchetele unde se bea din cornuri de *bos primigenius* cu marginile aurite sau argintate; cu nobilii Agatirși care-și boiau în albastru pletele spre a se distinge de plebe; cu cruzimea față de alții dar și cu eroii lor, sinucigîndu-se pentru libertate, cu acel Decebal despre care Alecu Russo spunea că a fost „ca stelele călătoare ce se zăresc pe cer, fără a se ști de unde vin și unde se duc”. Cine va scrie căderea Sarmisagetuzei într'un nou Salammbô?

În spiritul mai mult sau mai puțin trac s'ar putea compune atîtea. Incertasem să arăt aiurea diferite izvoare ale filozofiei romînești de mine; iată în viața tracă încă un izvor, deși, desigur, în general de-o importanță secundară. Din felul de viață al Tracilor, din credințele lor despre lume, se pot ex-

* Pentru cine ar voi să scrie o monografie despre Zamolxis, aștrag atenția că la biblioteca dela British Museum se găsesc două cărți rare.—Alhanas Rhousopoulos: De Zamolxide. Gollingae 1852 (în grecește) și Carolo Lundio: Zamolxis. Upsaliae (în latinește).

trage unele sugestii ori afla oarecare sprijin pentru anumite concepții filozofice. Tradiția tracă nu putem să o părăsim cu totul. E drept că acuma focarul activității trebuie să ni-l punem în originalitatea națională și mai ales în cea *individuală*; în creare și expansiune; dar aceasta nu distruge acuma tradiția și nu o exclude totdeauna, căci—după cum spune vorba populară—„înțeleptul adună, iar nerodul risipește“. După secolul renașterii de pregătire (1821—1921), intrăm acuma în renașterea trepidantă de *creare și expansiune*, în epoca noastră pericleică, în Sturm und Drang-ul nostru; dar cum o cultură nu înaintază în toate ramurile ei pe același front, sînt ramuri de cultură românească unde tradiția are încă un rol foarte însemnat și se impune cu tot ce are ea duios, solemn și util. În filozofia românească, acuma, o tradiție adîncită până chiar în lumea tracă nu poate fi vătămătoare,—dimpotrivă. Sîntem în faza cînd însăși tradiția are ceva creator, fiindcă e încă neexploată, și în orice caz mai natural, mai mîndru e să ne inspirăm dela Traci, decît dela popoarele îndepărtate. Și care sînt punctele de tradiție filozofică tracă? Rămîne ca fiecare să și le aleagă după propriile-i înclinații.

Gh. Savul

Cortina

— Banalități paradoxale —

Taina fericirii constă în a avea un ideal.
Durata ei e condiționată de neîmplinirea lui.

Dascălii începuturilor noastre cărturaricești, credincioși cronologiei sacramentale, împărțeau istoria simetric, pe fițiuci rezumative. Epocile se deosebeau categoric și nu mai mult ca straturi de legume: lăptuci, harpactic, spanac.

O linie cu creta pe tabelă despărțea vremea: în stînga ev mediu, în dreapta ev modern. Ghilotina nu desparte altfel cap de trup, nici cuțitul felile de cantalup.

Lumea veche sfîrșește cu prima statue păgîină dărîmată de noua credință. Exact în același moment apare o alta. Deces și apariție simultane. Pe ruinele templului, catedrala gotică, peste noapte. Schîmb de năzuinți ca de cărți de vizită. Precis și ușor de reținut (bucuria elevilor).

III

Profesorii noștri au ris. Au făcut comparații și mai bune și mai proaste (în felul celor din Cap. II), pentru că ei au aflat că, între momentele istorice, există un „infinî de stări intermediare”, imperceptibil. Ei ne spuneau: „domnilor (sau chiar domnilor mei), cînd afirmăm că evul mediu începe la 1201, nu vrem să înțelegem că el începe la 1201. Aceasta este o simplă ficțiune, o convenție impusă de metodă pentru a facilita

reținerea. Evul mediu exista mult înainte de această dată. Ca să zicem așa, el se *pregătea* și, în momentul în care îi notăm apariția—cifra e tiranică—poate că o altă epocă începuse. Epoca istorică e asemeni stelei din versul lui Eminescu:

Era pe cînd nu s'a zărit,
Azi o vedem și nu e"—ș. a. m. d.

IV

După aceștia timpul face un fel de repetiție—pe ascuns—pentru a juca un „rol nou“.

Rolul nou e de obicei o încercare sîngeroasă.

„Infinitul de stări intermediare“ e literatură. Istoria îl constată (cel mult), ia act, cum se zice, în pagini introductive. Imixtiunea lui, în chiar cuprinsul ei, e în afară de subiect. Punctele cardinale ale istoriei sînt marcate de „rolul nou“. Lui i se rezervă paginile de cinste. „Infinitul de stări intermediare“ nu interesează decît ca interval între două „roluri nouă“.

V

Mulți tăgăduesc valoarea educativă a unei astfel de învățături. Pomelnicului războinic i s'ar substitui cu folos o istorie a gîndirii. Ei socot o împărțire istorică după cugetători și poeți cel puțin mai frumoasă.

Învățată așa, istoria ar fi un cîntec trecut din tată în fiu, din gură 'n gură, din generație în generație, un cîntec frumos.

Imn de slavă ar crește dela primul om, stîngîndu-se cu cel din urmă, imn de slavă s'ar înălța spre stele, imn de slavă ar rătăci prin haos, tirziu, ca un ecou al cîntecului planetelor moarte.

VI

S'a remarcat că după o înfrîngere se cîntă mai bine. Totuși, nimeni n'a urmărit înfrîngeri. Dar, optimist, omul a conceput înfrîngerea iminentă și chiar necesară. Pentru comoditate a imaginat progresul, civilizația, ascensiuni cromatice și teoretice. „Mai binele“ și „mai răul“ nu s'au sfiit să alterneze capricios. După un „scop nou“, urmărit și atins, n'a urmat totdeauna „mai bine“. Împlinirea a dat loc cel puțin la nebunie și cel mult la blazare.

VII

Aceste reflexii, oarecum nepermise, le făceam răsfoind un volum de versuri patriotice.

Hirtia a scirțit subț penița bardului, ca o placă de gramofon.

Premierea volumului e semnificativă: gramofonul place.

VIII

Cîntecul *victoriei*? Imnul eroilor?

Eroii nu-l aud.

Victoria e teritorială, străină sufletului, e a pămîntului mai gras. Drumul la noile hotare duce printre cruci ce veghează „morți pentru patrie”.

Fericiți adormiții, căci ei nu văd pentru ce-au luptat.

IX

Singurul cîntec sincer de triumf e al cocoșului, cînd cheamă soarele.

Dar cocoșul e naiv. Naivitatea și lipsa de memorie i-au hărăzit un ideal cu repetiție.

Idealiștii de după războiu sînt cocoși.

„Infinitul de stări intermediare” comenteze-l profesorii. Noi am asistat la o schimbare bruscă. Pe fișuca noastră rezumativă însemnăm cu roșu: anul 1916, luna August, ziua 16-a, ora 12 p. m.

XII

Mobilizarea ne-a găsit la operetă. Comandantul pieței venit s'o anunțe, emoționat de însemnătatea evenimentului, a îngăimat zăpăcit: „Starea de asediu e declarată, mobilizarea a sunat pentru această scenă”.

Nu greșea.

XIII

Cortina se lăsa pe-o lume pentruca, instantaneu, s'o despărță de *alta*.

XIV

Actorii au pornit cu săbii de lemn la lupta cea adevărată.

Au pornit voioși, pentru că întimplarea trebuia să sfârșească o tristă piesă prea lungă.

XV

Nu s'au întors decît mutilați și istoviți. În schimb mini-lor și picioarelor li s'au dat prea frumoase decorații. Publicul l-a aplaudat.

Piesa se jucase bine.

XVI

Lumea s'a obișnuit cu ei. Se pregătea o nouă piesă. Chiar pentru teatru sînt preferabili oamenii valizi.

Eroismul se demodase.

XVII

Actorii au aflat însă din ziare că sînt eroi. Un comunicat oficial—ultimul—le aducea la cunoștință că și-au atins *Idealul*.

XVIII

Idealul nu-l vedeau.

Vedeau în schimb în jurul lor oamenii roind buimaci ca muștele ce-și îndreaptă sborul spre azur și se lovesc idiot de sticlă.

XIX

Ficțiunea încetase.

XX

Și-au dat seama că omenirea caută alt *Ideal*. Ei și-l atinseseră: nu mai aveau ce urmări.

Au încercat să ridice cortina operetei, dar nu mai funcționa. S'au strecurat cum au putut în dosul ei, resemnându-se să privească viața prin gaura din pînză. Cînd după atîtea jertfe găsești atît de puțin înainte, e cuminte să te întorci liniștit înapoi.

XXI

Au încercat să joace din nou opereta, dar costumele erau decolorate, vocile lor sunau straniu. Sgomotul celorlalți, de-a-fară, îi acoperea, covîrșitor. Glasul lor îi irita.

XXII

Căutau ficțiunea.

XXIII

Am asistat, demult, la prima întrunire a conservatorilor-democrați. Pe vremea ceia, în Iași, era mare lipsă de apă. Un orator spunea:

„Domnilor, cu ce v'ați ales de pe urma lungii guvernări liberale? Atît, că pe timpul ei, a vrut Dumnezeu să fie cramele pline de vin.

Ei bine, noi vă aducem apa“.

Inevitabilul cetățean turmentat remarcă: „Dar era mai bine înainte“.

XXIV

Trăim din amintiri, cum fumăm mucuri de țigări cînd isprăvim tutunul.

Al. O. Teodoreanu

Înserare

Pe-un drum ce coboară spre palida moarte,
Cu razele nfipte în stoguri de fin,
Se-oprește, o clipă, un soare bătrîn...

Un cînt de lumină se sînge, departe...

O umbră de codru, din dealul tăcerii,
Pe stîină, pe cîmpuri cu 'ncetul se lasă,
Ca valuri ușoare de moale mătăsă...
— E sufletul tainic, e sufletul serii,
O umbră de codru din dealul tăcerii...

Ciobanul visează cu ochiul deschis :
Fiori de răcoare — parfumuri de mîntă —
Ca degete albe pe frunte-l alintă ;
Iubita-i surîde din raul deschis ;

Respiră trecutul, gîndește pămîntul, —
Și gîndul spre vale alene se 'nclină
S' adoarmă cu vîntul,
Pe flori de sulfină...

Cu lacrimi de ceară, subt soare 'n declin,
Pirăul durerii abia de mai plînge;
Pe unde lumina cu 'nctul se stînge.

Și fumează seara tăceri de suspin...

Alexandru N. Nanu

Din carnetul unui solitar

II

Suveranitatea națională și Constituanta

„Il est donc manifeste que la Nation est en plein droit de former elle-même sa Constitution et de régler à sa volonté tout ce qui concerne le gouvernement, sans que personne puisse l'en empêcher. Le gouvernement n'est établi que pour la Nation, en vue de son salut et de son bonheur.”
Vattel, — „Le Droit des Gens”, v. I, ch. III, § 31.

Cum, în ce condițiuni și în ce formă poate fi votată Constituția nouă a României?

Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie mai întâiu să lămurim oarecare principii ale Dreptului public modern, și înainte de toate concepțiunea de „Națiune”, care apare ca substat al întregii vieți de stat.

Dela început ni se impune o distincțiune între noțiunile de *grupare etnică* și de *Națiune*, ca termin juridic.

O grupare etnică e un fenomen natural ca oricare altul, — un produs al forțelor oarbe ale naturii, cași speciile regnului animal sau vegetal, cași oceanele și munții.

Pentruca o grupare etnică, sau chiar mai multe grupări împreună, să se înalțe până la acea formă de asociere de ordine superioară, care este Națiunea, sînt necesare două condițiuni: prima — ca gruparea determinată să fi ajuns la conștiința de sine, să-și fi afirmat voința de a trăi ca o ființă națională distinctă; și a doua — ca ea să poată avea caracterul juridic de „persoană morală”, de subiect al Dreptului public, — adică să fie *constituată într'o societate autonomă, pe baza principiului de suveranitate națională*.

După concepția de drept, care s'a impus lumii civilizate în urma Marelui războiu, a doua condițiune trebuie să rezulte necesar din cea dintâiu,—dar această concepție nu este atât de nouă, cât se pare.

Filozofia Dreptului, cu mult înainte de Revoluția franceză, a văzut în principiul de suveranitate națională temelia însăși a Dreptului public, o condițiune necesară și prealabilă a oricărei ordine de drept,—condițiune impusă de „Dreptul natural“.

Au trecut aproape două veacuri, decînd Vattel deducea din principiile Dreptului natural că :

„Societatea naturală a Națiunilor nu poate subsista, dacă drepturile pe care fiecare din ele *le-a primit dela Natură* nu sînt respectate“,—și :

„Este dar evident că Națiunea are dreptul desăvîrșit de a-și face ea însăși Constituția ei și de a regula, după voința ei, tot ce privește guvernarea ei, fără ca nimeni să-i poată aduce pe drept vre-o piedică. Guvernul nu este stabilit decît pentru Națiune, în vederea salvării și a fericirii ei“. 1

Desigur aici principiul de suveranitate națională apare ca o concepție pur metafizică, care era dezmințită cu cruzime de realitatea istorică.

Nu trebuie să uităm însă că Vattel, cași J. J. Rousseau, pentru care noțiunile de „Suveran“ și „Națiune“ se confundă, 2 era elvețian de obîrșie.

Nu e aceasta o simplă întîmplare, fiindcă se poate spune că vechile comunități elvețiene, dela începuturile lor cele mai îndepărtate, apar ca organizațiuni politice întemeiate pe principiul de suveranitate populară.

Savantul jurisconsult elvețian, Th. Curti, ne spune :

„Dreptul poporului de a legifera apare chiar la începutul Confederațiunii elvețiene. Noi găsim legislația populară aproape cu desăvîrșire dezvoltată în vechile state libere Uri, Schwyz, Obwalden, Nidwalden, Gersau, Zug, Glarus, cele două Appenzell... Aici libera comunitate populară, din veacul al XIII-lea și al XIV-lea, își dă legile în adunarea plenară a cetățenilor (*Lands-gemeinde*)“. 3

Dar, în realitate, suveranitatea populară în cantoanele elvețiene nu datează numai din secolul al XIII-lea, cum ar rezulta din cuvintele citate.

Actul din 1 August 1291, prin care cele trei cantoane primitive,—Uri, Schwyz și Unterwalden,—se leagă să-și apere drepturile și libertățile, invocă expres „forma străveche a Confederațiunii lor, confirmată prin jurămint“ : *Antiquam confederationis formam juramento vallatam presentibus innovando*. 4

1 Vattel, — „Le Droit des Gens ou Principes de la Loi Naturelle“, vol. I, Préliminaires, § 15, și Ch. III, § 31.

2 Cf. J. J. Rousseau, — „Du Contrat Social“, Ch. VII : „Du souverain“.

3 Curti, — „Geschichte der Schweizerischen Volksgesetzgebung“, p. 3.

4 Dierdier, — „H-re de la Confédération Suisse“, vol. I, p. 121.

Dar și înainte de orice Confederațiune comunitățile primitive din Elveția aveau o organizație democratică, în care toată puterea reală era în minile adunării plenare a cetățenilor, — „Lands-gemeinde“.

Un istoric al Dreptului constituțional elvețian descrie astfel atribuțiunile acestor vechi adunări populare: 1

„Adunarea obștească a cetățenilor rezervă pentru deliberările ei toate chestiunile mai importante; cele mai puțin însemnate le lasă spre hotărâre Consiliului“.

Astfel, el crede că raporturile dintre Adunarea cetățenească și Consiliu pot fi caracterizate întocmai de cuvintele lui Tacit relative la consfătuirile triburilor teutonice: „*De minoribus principes consultant, de majoribus omnes*“ — „în chestiunile secundare hotărâsc capii, în cele mai însemnate hotărâsc cu toții“.

Cînd la începutul veacului al cincilea triburile alamanice au pătruns în Elveția actuală, ele s'au așezat în văile din jurul lacului celor patru cantoane în obștii de țărani liberi, „care nu recunoșteau nici un stăpîn deasupra lor și nu-și țineau pămînturile dela vre-o curte seniorală, ci trăiau pe moșiile lor proprii“.²

Aceste obștii țărănești și-au păstrat, și în noua lor țară, neatînse instituțiunile democrației primitive, admirate de Tacit, și le-au dezvoltat treptat, dela străvechea „Lands-gemeinde“ până la Constituțiile actuale, în care principiul de suveranitate națională este dus până la ultimele lui consecințe.

Este interesant că și celebrul istoric al Constituției engleze, Ed. A. Freeman, își începe lucrarea deasemeni prin descrierea unei „Lands-gemeinde“ din Uri și prin citatul din Tacit, spre a duce originile constituționalismului englez până la instituțiunile primitive ale triburilor teutonice.³

Desigur „metafizica“ politică a lui Vattel sau a lui Rousseau a fost influențată de instituțiunile țării lor.

„Contractul social“, în special, a fost vădit scris sub impresiunea luptelor politice din Geneva, care, izbucnind cu violență la 1707, nu încetase încă la data apariției celebrului tratat — lupte care au fost duse tocmai pentru afirmarea principiului de suveranitate națională.

Faptul are însemnătate nu numai pentru justa interpretare a concepțiunilor lui Vattel sau Rousseau, dar și pentru lămurirea principiului însuși de suveranitate națională, în dezvoltarea lui istorică, pornind dela realitățile vieții politice din Elveția.

Nu în zădar un istoric american al democrației elvețiene, a putut da lucrării sale subtitlul: „Studiu asupra unui *popor suveran*“.⁴

1 Blumer, — „Staats- und Rechtsgeschichte der Schweizerischen Demokratie“, vol. I, p. 279.

2 Bluntschli, — „Bundesrecht“, p. 34; Cf. și Dierauer, op. cit., p. 19 urm.

3 Freeman, — „Le développement de la Constitution anglaise“, p. 5.

4 H. Demarest Lloyd, — „The Swiss Democracy. The Study of a Sovereign People“.

Nu e mai puțin adevărat însă că numai în urma marii Revoluțiuni franceze principiul de suveranitate națională a fost înscris în dreptul pozitiv al marilor națiuni europene—și într'un veac s'a întins asupra lumii civilizate întregi ca temelie neclintită a Dreptului Constituțional.

„Declarațiunea drepturilor omului și ale cetățeanului“, inspirată de „Contractul social“ al *elvețianului* J. J. Rousseau, îl clasează între „drepturile naturale, inalienabile și sacre ale omului“. Art. 3 din „Declarațiune“ sună ritos:

„Principiul întregii suveranități rezidă esențialmente în națiune; nici un corp, nici un individ nu poate exercita vre-o autoritate, care nu ar emana expres dela ea“.

Dar până la Marele Războiu principiul de suveranitate națională a rămas limitat la sfera Dreptului public intern, reglementînd raporturile dintre cetățeni și puterea de stat; el a fost distinct de concepția „suveranității de stat“ din Dreptul internațional public, care privea raporturile dintre organismele politice independente.

Rezultatul cel mai însemnat, poate, al „Pactului Societății Națiunilor“ constă în dispariția acestei distincțiuni și, putem spune chiar, în identificarea noțiunilor înseși de „Națiune“ și „Suveranitate“, ca la J. J. Rousseau.

Ar fi greșit să vedem aci o transformare bruscă și quasi-revoluționară a principiilor de Drept. Deși necontestabil grăbită de conflagrațiunea mondială, noua concepție a fost pregătită de o lungă evoluție politică la un popor care are cea mai profundă aversiune pentru principii abstracte, dar care a știut să-și asigure o situațiune dominantă în politica mondială...

E cunoscută butada lui Gladstone: „Englezii detestă mai cu seamă două lucruri în lume: pe Papa și principiile abstracte“...

Totuși necesitățile concrete de guvernămînt au dus constituționalismul englez la o evoluție care treptat a transformat Imperiul britanic într'o adevărată „Ligă a Națiunilor“ și a determinat chiar o definiție empirică, după metoda engleză, a ideii de „Națiune“, care se apropie curios de „abstracțiunile“ unui Vattel sau J. J. Rousseau.

„Definiția națiunii,—scrie un distins juriconsult și publicist francez,—luată din Filozofia dreptului sau din Istorie, se regăsește în Constituția engleză“.

„După concepția engleză,—spune el în altă parte,—numai grupările capabile de un *self-government*, respectuoase de libertatea individuală, ar putea aspira la o autonomie națională“.¹

Și mai precis:

„O națiune este un popor care e capabil să exercite *self-government-ul*, și care are conștiința unității pe care i-o creează această acțiune“.²

¹ J. Tchernoff,— „Les Nations et la Société des Nations“, p. 50 și 59.

² *Ibid.*,—prefața, p. XIV.

Numai un popor care ajunge astfel o „națiune” își poate găsi locul în sinul acelei „Commonwealth of Nations”, al Comunității națiunilor, care vrea să fie astăzi Imperiul britanic.

Ideia unei societăți generale a Națiunilor, născută din războiu, pentru asigurarea păcii mondiale, apare astfel ca o generalizare și lărgire a concepțiilor empirice, care sînt la baza acestei „Commonwealth” britanice. Dar ea a trebuit fatal să ducă la identificarea noțiunilor de „Suveranitate națională” și de „Suveranitate de Stat” fiindcă „Liga Națiunilor”, evident, numai atunci își va putea realiza scopul,—asigurarea păcii,—cînd *națiunile înseși* vor dispune de dreptul de pace și războiu.

Bine înțeles însuși cuprinsul acestei noțiuni juridice a trebuit să sufere oarecare modificări și limitări.

Opera de generalizare și de lărgire a concepțiilor engleze se datorește mai cu seamă unui vechiu profesor de Drept Constituțional, pătruns de spiritul instituțiilor anglo-saxone, pe care războiul l-a găsit în fruntea unei mari Puteri mondiale.

Pentru președintele Wilson o legătură indisolubilă există între triumful principiului de suveranitate națională—și garanția păcii, sub scutul Ligii Națiunilor.

Într'unul din vestitele lui mesagii el declară categoric:

„Nici o pace nu poate dăinui sau n'ar trebui să dăinuiască, dacă ea nu recunoaște și nu acceptă principiul că guvernele capătă toate puterile lor juste prin consimțimîntul popoarelor guvernate”.

De aci rezultă că:

„Autocrațiile nu mai au loc în Societatea Națiunilor; ele sînt primejdioase prin rezerva puterilor personale, pe care ele vor fi ispitite să le îndrepte împotriva întregii Societăți Națiunilor. Statele particulare într'o federație, Națiunile în Societatea Națiunilor își trag puterile din consimțimîntul celor guvernate”.

Noua ordine internațională trebuie să aibă, prin urmare, la bază următoarele postulate:

- „1. Distrugerea oricărei puteri arbitrare, oriunde s'ar găsi...
- „2. Regularea tuturor chestiunilor... pe baza liberei accep-

„tări de cătră poporul imediat interesat...”¹

Aceste declarațiuni au fost întrunite de fostul președinte al mării Republici Americane într'o singură formulă:

„Societatea Națiunilor nu este cu putință, dacă popoarele nu dispun ele înseși de dreptul de pace și de războiu, dacă ele nu exercită controlul asupra acțiunii diplomatice, și dacă, într'un cuvînt, chiar în viața internă ele nu sînt stăpîne pe destinele lor prin Adunări reprezentative și prin sufragiul universal”²

Observație necesară: doctrina expusă nu e decît o dezvoltare a dreptului public englez, sau mai bine zis britanic. Dar, bine înțeles, pentru Englezi principiul de suveranitate națională

¹ Citat în Tchernooff, op. cit., p. 182-188, *passim*.

² *Ibid.*, prefața, p. XVIII.

sau *self-government-ul*, nu se poate identifica cu forma republicană de stat, — nicăeri monarhia nu are temeli mai solide ca în Anglia, — însă, cum arată comentatorul francez al „Dreptului Constituțional britanic”, acest principiu exclude orice regim iresponsabil și personal:

„Un regim autocratic, cu o rezervă de putere personală, „putînd amenința pacea lumii civilizate, este evident contrar ideii însăși a Ligii Națiunilor, dar după concepția engleză, forma „monarhică, cași forma republicană, pot cuprinde condițiunile „necesare unei vieți pacifice, și anume: respectul drepturilor individuale, respectul minorităților, fără deosebire de rasă și de „religie”, — și înainte de toate: „*self-governmentul*”.¹

Din complexul acestor declarațiuni se poate astfel ușor formula, în termenii lor proprii, dispozițiunile esențiale ale Constituției unui stat, întemeiat pe principiul de suveranitate națională, Constituție care asigură „*Self-governmentul*”, în înțelesul englez, și anume:

1 Această Constituție trebuie să recunoască și să accepte principiul că guvernul își primește toate puterile legitime din conștiințimentul poporului”;

2 Poporul trebuie să dovedească, prin Constituție, că e „stăpîn pe destinele lui prin Adunări reprezentative și prin sufragiu universal”;

3 Constituția trebuie să rezerve poporului însuși, prin reprezentanții lui, „puterea de a dispune de dreptul de pace și de războiu și controlul asupra acțiunii diplomatice”;

4 Insfîrșit, Constituția trebuie să asigure „respectul drepturilor individuale și respectul minorităților, fără deosebire de rasă și de religione”.

Intr'un cuvînt: Constituția trebuie să facă cu neputință „un regim autocratic, cu rezerve de putere personală”.

Un popor a cărui Constituție nu e zidită pe aceste principii, nu constituie o Națiune și nu poate fi admis în Societatea Națiunilor.

Aceste principii nu se prezintă ca o simplă doctrină de teoreticieni. Ele au fost considerate ca norme de drept internațional, și au și fost aplicate de multe ori, chiar înainte de încheierea Pactului Societății Națiunilor.

În temeiul acestor principii s'a cerut Germaniei să îndepărteze dinastia Hohenzollern și ca noua ei Constituție să dea garanții că pe viitor poporul german va dispune efectiv el însuși de dreptul de pace și de războiu.

Și pe baza acestor principii a fost construit tot „Dreptul de auto-determinare liberă a popoarelor”, cu aplicațiunile lui cunoscută, în virtutea cărora națiunile, ca atare, au putut apărea, pentru prima oară în istorie, ca *subiectul real* al Dreptului internațional public, chiar indiferent de legătura formală de stat, și mai mult, chiar indiferent de orice legătură teritorială: națiu-

¹ Tchernoff, op. cit., p. 68.

nea cehoslovacă a fost recunoscută înainte de a se fi născut statul cehoslovac, iar pentru poporul evreu s'a creat în Palestina un „câmin național”, cu toate că de milenii el a fost lipsit de orice bază teritorială.

În sfârșit, aceste principii au fost consacrate și formal, printr'unul din cele mai solemne acte ale istoriei mondiale, prin „Pactul Societății Națiunilor”.

În adevăr, chiar primul articol al Pactului stabilește următorul principiu general :

„Orice state, dominiuni sau colonii, care se guvernează liber, pot deveni membri ai Societății Națiunilor”...

Afii faptele și declarațiunile autorizate, care au precedat întocmirea Pactului, cât și aplicațiunile care i-au urmat, nu îngăduie nici o îndolală în ce privește înțelesul acestei formule :

„Dominiunile” și coloniile nu sînt state independente, nu au „suveranitatea de stat”, după concepția tradițională a Dreptului internațional, totuși ele pot face parte din Societatea Națiunilor, și, deci, sînt recunoscute ca Națiuni, sînt considerate ca subiecte ale Dreptului internațional public, „dacă se guvernează liber”, — expresiunea prin care se traduce termenul englez de Self-government.

Pe de altă parte, această formulă exclude din Societatea Națiunilor toate statele „care nu se guvernează liber”, pentru că popoarele lor, fiind dată forma lor de guvernămint, nu pot constitui o Națiune, — oricîtă „suveranitate de stat” ar pretinde stăpînii lor, cu vechile manuale de Drept internațional în mînă !

Se poate discuta dacă „Pactul Societății Națiunilor” a reușit să creeze un organism desăvîrșit și viabil; se poate discuta de asemenea, dacă aplicațiunea principiului, chiar în cuprinsul Pactului, e întotdeauna fericită sau consequentă.

Dar desigur, Pactul a consacrat definitiv o normă de drept internațional public, clară și precisă, care rămîne dobîndită omenirii, orice soartă ar avea sau orice evoluție ar trebui să sufere ulterior organizația creată de el.

De altfel chiar printre semnatarii Pactului apar, alături de Marea Britanie, și cinci Colonii ale Imperiului britanic, care sînt declarate și membri originari ai Societății Națiunilor, și anume : „Dominiunile” Canada și Noua Zelandă, „Republica” (Commonwealth) Australia, „Uniunea” Sud-Africană și India.

Aceste colonii sînt dar „Națiuni”, care deși fac parte din comunitatea particulară a Imperiului britanic, sînt totuși și membri ai Societății Națiunilor, deopotrivă cu toate statele, „care se guvernează liber”.

În același timp, o analiză cît de superficială ne invederează ce situație de inferioritate, ca să nu spunem de degradare, este creată statelor „independente” care ar rămînea excluse din Societatea Națiunilor.

Iar în ce privește grupările etnice, pe care art. 22 al Pactului le declară expres ca „incapabile de a se dirigu”, ele sînt

numai niște „populațiuni”, care urmează să fie puse sub tutela națiunilor dezvoltate; caracterul tutelei va atârna de „gradul de dezvoltare a grupării respective”.

Astfel postulatul de „liberă guvernare de sine” sau de „Self-government” servește de temelie pentru noua ordine internațională. Pe această bază se încheagă, printr'un șir de acte și tratate, care au urmat Pactului,—un sistem de drept, care, spre deosebire de vechiul Drept internațional, se sprijină pe sancțiuni reale,—oricât de greoi sau, în unele direcțiuni, chiar puțin eficace, ar fi, pentru moment, mecanismul acestor sancțiuni.

Pe temeiul textelor și al aplicațiunilor, putem rezuma astfel principiile esențiale ale acestui sistem :

Națiunea, ca atare, e subiectul real al dreptului public intern și extern; ea este—în terminologia juridică tradițională—o *persoană morală necesară*; forma de stat sau organizațiunea politică pe care o națiune și-o dă, nu e decît o haină juridică pe care ea și-o pune, în virtutea „dreptului de liberă auto-determinare”.

Dar nu fiecare popor sau grupare etnică constituie o Națiune; ele nu pot intra în categoria națiunilor, dacă nu au conștiința de sine, dacă nu sînt capabile de „Self-government”, sau dacă nu dau dovadă că vor și pot „să se guverneze liber”,—adică dacă nu afirmă principiul de suveranitate națională chiar prin organizația sau Constituția pe care și le dau.

Din Societatea Națiunilor pot face parte numai *Națiunile*, indiferent de forma organizațiunii politice în care trăesc.

În ce privește popoarele care nu au ajuns la maturitate și se dovedesc „incapabile de a se guverna”, trebuie să deosebim două ipoteze posibile :

Poporul care nu a reușit încă să-și creeze vre-o organizație politică mai desăvîrșită, trebuie pus „sub tutela unei națiuni dezvoltate”, în forma potrivită pentru „gradul de dezvoltare” a acestei „populațiuni”.

Dacă însă poporul „incapabil” trăește sub „un regim autocratic, cu rezerve de putere personală”, statul din care face parte nu este admis în Societatea Națiunilor,—ceiace, în realitate, pune acest stat în afară de ordinea de drept, și în orice caz duce la consecinți mai grave decît orice „tutelă”, îl expune la o înjosire permanentă și la o izolare desăvîrșită, e o *stare de fapt*, care poate fi tolerată sub presiunea împrejurărilor, dar e recunoscută de *contrară dreptului*.

O consecință logică a și fost de mai multe ori dedusă din aceste principii, și aplicată în practică: un popor oprimat de „un regim autocratic”,—cu toate că ar fi conștient de sine și și-ar fi afirmat voința „de a se guverna liber”— poate fi recunoscut ca subiect al Dreptului internațional și, ca atare, poate întreprinde, în virtutea dreptului de liberă auto-determinare, orice acțiune necesară pentru emanciparea lui, și poate cere sprijin și ocrotire din partea Societății Națiunilor sau a membrilor ei.

Desigur, aceste norme încă multă vreme vor fi aplicate numai în măsura raporturilor reale de putere, dar *principiul de drept* nu mai poate fi contestat; el va triumfa și se va impune în măsura în care noua ordine internațională se va întări și se va desvolta.

Concepția *Poporului suveran*, în lăuntrul vieții de stat și în sfera raporturilor internaționale, identificarea noțiunilor de „*Națiune*” și „*Suveranitate*”,—așa cum le-am văzut formulate în doctrina Dreptului natural, inspirată de instituțiunile elvețiene, și așa cum au fost proclamate de Revoluțiunea franceză,—se află astfel la temeliea Dreptului public *pozitiv* al lumii civilizate.

Nici o națiune nu se poate abate dela normele stabilite de acest Drept, fără a comite o infracțiune, prevăzută, *în drept*, cu sancțiunile cuvenite.

În ce privește, mai cu seamă, națiunile mici și mijlocii, ele numai sub scutul acestor norme își pot asigura viitorul lor de stat și de neam,—fiindcă față de ele mecanismul sancțiunilor poate funcționa fără greș.

România, ca „*membru original*” al Societății Națiunilor, a colaborat direct la formularea și consacrarea principiilor noii ordine de drept. Este evident dar că întreg edificiul ei politic urmează să fie zidit pe temeliea acestor principii.

Dar îndatoririle României în această privință nu izvorăsc numai din Pactul Societății Națiunilor, fiindcă ea se află,—nu singură de altfel,—grație unor „*mici defecte ale mecanismului*”, într-o situație specială.

Încă înainte de întocmirea Pactului Societății Națiunilor, primul ministru englez, d. Lloyd George, a avut prilejul să declare relativ la „*tinerele națiuni născute din războiul actual*” că: „*recunoașterea acestor state, cum sînt Polonia și Boemia, și chiar recunoașterea statelor mărite prin efortul tuturor aliaților, cum este cazul României și al Serbiei,—este o operă colectivă, care poate fi înconjurată de garanții și condițiuni, punindu-se în joc o Ligă a Națiunilor*”.

În urma Pactului Societății Națiunilor, și în temelie art. 60 din tratatul din Saint-Germain, România a încheiat cu „*principalele puteri aliate și asociate*” o convențiune deosebită, care, în fond, are în vedere, cum vom vedea, aplicarea, la o chestiune specială, a principiilor fundamentale ale noii ordine de drept.

Nu din acest punct de vedere dar s'ar putea ridica vre-o obiecțiune împotriva acestei convențiuni.

E de regretat numai, că în loc de reglementare generală, în condițiuni de egalitate pentru toți membrii Societății Națiunilor, s'a recurs la stipulațiuni particulare. Astfel, în aparență cel puțin, s'a dat un caracter de excepțiune unor dispozițiuni generale,

care decurg necesar din clauzele esențiale ale Pactului Națiunilor.

Oricum, convențiunile încheiate de „principalele Puteri aliate și asociate”, pe baza Pactului Națiunilor, cu România, Polonia, Jugoslavia și Cehoslovacia, au mare însemnătate atât pentru precizarea principiilor generale ale Pactului, cât și pentru lămurirea situațiunii de drept a acestor țări, și în special a României, în sinul Societății Națiunilor. Ele fac parte integrantă din noua ordine internațională.

Numai din acest punct de vedere mă voiu opri asupra clauzelor convențiunii cu România, fără a-i mai releva micile scăpări de vedere în privința principiului de egalitate și a spiritului de consecvență.

În preambulul convențiunii găsim următorul considerent, care rezumă tot înțelesul ei:

„Considerind că România, din propria sa voință, dorește a „da garanții sigure de libertate și de dreptate atât tuturor locuitorilor din vechiul regat al României, cât și celor din teritoriile de curînd transferate, fără deosebire de rasa, limba sau religiuena cărora ar aparținea”.

Acest considerent cuprinde, dar, declarațiunea formală că România înțelege „a se guverna liber”, ca o „Națiune” recunoscută, în conformitate cu dispozițiunile art. 1 al Pactului Societății Națiunilor.

Pe temeiul acestei declarațiuni primul articol al Convențiunii stipulează:

„România se obligă ca stipulațiunile cuprinse în art. 2—8 „din prezentul capitol să fie recunoscute ca legi fundamentale, „ca nici o lege, nici un regulament, nici un act oficial să nu se „află în contradicere sau în opoziție cu aceste stipulațiuni, și ca „nici o lege, nici un regulament sau acțiune oficială să nu aibă „precădere față de ele”.

Stipulațiunile menționate sînt simple aplicațiuni ale principiului general la diferite cazuri particulare, fiindcă, evident, nu e cu puțință ca România să asigure minorităților etnice și confesionale toate libertățile și drepturile, inclusiv „autonomia locală în chestiuni religioase și școlare”, fără ca aceste libertăți și drepturi să fie garantate totalității cetățenilor, în conformitate cu declarația din considerentul citat.

Prin urmare acest articol se reduce la obligațiunea,—care de altfel rezultă, cum am văzut, nu numai din declarațiunea din preambul, dar și din însuși Pactul Națiunilor,—de a înscrie în Constituție („de a recunoaște ca legi fundamentale”) garanția acestor libertăți și drepturi cetățenești, pentruca „nici o lege, nici un regulament sau acțiune oficială să nu aibă precădere față de ele”.

Particularitatea situațiunii României (și a țărilor care au încheiat convențiuni analoge) rezultă numai din art. 12 al Convențiunii, care îl impune consimțimîntul *expres* „ca aceste sti-

pulațiuni să constituie obligațiuni de interes internațional și să fie puse sub garanția Societății Națiunilor“.

Dar Pactul Națiunilor ar fi un cuvânt deșert, dacă aceste obligațiuni, care izvorăsc din spiritul și din litera lui, ar rămânea cu totul lipsite de sancțiune față de *oricare* membru al Ligii, indiferent de consimțământul lui expres.

Nu e mai puțin adevărat, că în afară de normele generale, care sînt la baza Pactului Națiunilor, guvernarea liberă a Romîniei, care să asigure *libertatea și dreptatea* tuturor cetățenilor, fără deosebire de rasă, limbă și religie, este pusă sub garanția Dreptului Internațional public, printr'un tratat formal.

Mai mult. În fruntea preambulului Convențiunii din Saint-Germain se mai află un considerent, care motivează aceste stipulațiuni impuse Romîniei, — considerent a cărui semnificare nu va scăpa cetitorilor:

„Avînd în vedere că, în virtutea tratatelor pe care principalele Puteri aliate și asociate și-au pus semnatura, *sporiri însemnate teritoriale sînt dobîndite de Regatul Romîniei...*“

Astfel „semnătura“ Marilor Puteri pentru „sporiri însemnate teritoriale“, care au rezultat din unirea provinciilor romînești, este condiționată de obligațiunea Romîniei de a se governa ca o națiune liberă, sub garanția Societății Națiunilor.

Regatul Romîn este ținut să-și rezidească edificiul politic din temelie, în conformitate cu normele noii ordine de Drept public și cu obligațiunile lui internaționale.

Poporul romînesc, constituit ca o singură Națiune, este chemat să-și dea acea haină juridică, care este statul, să-și întocmească „pactul fundamental“ care să-i servească de temelie.

Imprejurările istorice, în care s'a săvîrșit unirea, holărăsc imperios calea ce are de urmat Regatul.

În adevăr unirea nu a putut fi înfăptuită decît în virtutea „dreptului de liberă-autodeterminare“.

Regatul Romîn, ca stat al întregului popor romînesc, a fost astfel născut prin afirmarea principiului de suveranitate națională..

Așa dar, condițiunile și formele în care urmează să fie întocmită și acceptată constituția acestui Regat nu pot fi în contradicție cu principiul de suveranitate națională.

Constituția din 1866, sub regimul căreia a trăit vechiul Regat, nu poate fi deci întinsă asupra provinciilor unite, fără voia lor *expres și liber* declarată.

Cum spune foarte bine d. Romul Boila, în expunerea de motive a proiectului său de Constituție, e o deosebire între suveranitatea colectivă a întregii Națiuni, din Regat și provincii, și organizația politică care privea numai viața de stat a vechiului Regat.

Provinciile ele înseși s'au pronunțat în această privință: Adunarea Națională din Alba-Iulia și Statul Țării din Chișinău au cerut, chiar prin declarațiunile de unire, convocarea unei Constituante alese pe baza sufragiului universal.

Prin aceasta provinciile nu stipulau, bineînțeles, vre-o „condițiune rezolutorie”; dar reclamau împlinirea unei îndatoriri ineluctabile, impusă de situația de drept și de fapt, și a cărei nesocotire ar putea avea urmări grave.

Iată în adevăr cum se prezintă această situație:

Tratatele au recunoscut unirea în virtutea dreptului de liberă auto-determinare, tratatul pentru Basarabia invocă chiar expres Declarația Sfatului Țării;

Poporul rominesc din întreg cuprinsul teritoriului lui etnic, s'a constituit ca o singură Națiune, fiind deci considerat „capabil de a se governa liber”;

Regatul Român face parte din Societatea Națiunilor, deci a recunoscut, prin însăși acceptarea Pactului Națiunilor, principiul de suveranitate națională ca temelie a vieții sale de stat;

El s'a angajat printr-un tratat internațional formal „de a da garanții sigure de libertate și de dreptate atit tuturor locuitorilor din vechiul regat al României, cit și celor din teritoriile de curînd transferate, fără deosebire de rasă, limbă sau religione”;

El a recunoscut acestui angajament caracterul „unei obligațiuni de Drept internațional, pusă sub garanția Societății Națiunilor”;

De această obligațiune a fost condiționată „semnătura Marilor Puteri pentru sporirile teritoriale”, rezultate din unirea provinciilor:

Cum dar ar putea fi întocmită și acceptată Constituția Regatului altfel decit prin manifestarea desăvîrșit liberă a voinții națiunii întregi?

În aceste condițiuni, orice încercare de a impune o Constituție, violentînd sau chiar numai nesocotînd conștiința cetățenească, nu ar da temelie solidă edificiului politic al Regatului și ar putea deschide cărarea unor eventualități, la care nimeni nu are dreptul să expună viitorul țării.

E evident dar că numai o Constituantă, anume convocată, aleasă sub toate garanțiile de manifestare liberă a voinții naționale, își poate lua sarcina de a întocmi noua Constituție a Regatului Român.

Și o Constituantă nu poate fi alcătuită decit dintr'o singură Adunare națională.

Mai întăiu, pentru considerațiuni de principiu:

Constituția este o supremă manifestare a suveranității naționale; numai ea poate delega anumite atribute ale suveranității diferitelor organe ale puterii de stat; numai ea poate preciza atribuțiunile lor și delimita sferile lor de competență.

De aici rezultă că pentru întocmirea și acceptarea Constituției e necesară o *directă și expresă* delegațiune din partea națiunii, și în al doilea rând, spre a asigura afirmarea reală a voinții naționale, Adunarea constituantă trebuie să fie o iconă credincioasă a națiunii însăși.

Conștiința cetățenească în toată lumea civilizată găsește aceste condițiuni realizate numai într-o Adunare aleasă prin sufragiul universal, pe baza reprezentării proporționale.

Cum dar hotărârile unei asemenea Adunări ar putea fi puse în cumpănă prin votul unei alte Adunări, alese pe altă bază și care nu reprezintă decît o minoritate infimă a națiunii?

Cu sistemul actual de vot pentru Senat, dacă în fiecare circumscripție luptă trei sau patru serii de candidați, majoritatea Senatului ar putea reprezenta numai o *treime* sau chiar o *pătrime* din numărul de *votanți*,—nu mai vorbesc despre totalitatea cetățenilor.

În temeiul cărei *delegațiuni* acest Senat,—care nu are măcar în dosul lui vechea Constituție, cum ar fi în cazul unei simple revizuiri,—ar putea paraliza hotărârile Adunării izvorite din sufragiul universal și proporțional?

Ar fi o flagrantă contradicție cu principiul însuși al suveranității naționale.

Dar și din considerațiuni de ordine practică și tehnică, o „Constituantă bicamerală” ar duce numai la absurd sau la neputință.

În adevăr, fiecare din cele două Adunări alese pe baze deosebite,—dacă ele nu sînt simple fabricate guvernamentale, ci izvorăsc din votul liber al alegătorilor,—ar reprezenta desigur alte elemente sociale și alte grupări, de interese, și deci ele ar fi animate de tendințe divergente și chiar contrarii.

Ce s'ar întimpla în cazul unui conflict dintre ele,—repet, conflict *inevitabil*,—dacă ambele nu sînt o simplă emanațiune guvernamentală?

Într-o legislatură ordinară sau în cazul unei revizuiri, soluțiunea este simplă: legea, asupra căreia nu s'a stabilit acordul, nu este votată sau revizuirea nu are loc, și deci rămîn în vigoare vechile dispozițiuni.

Dar cînd Adunările sînt chemate în calitate de *Consttuantă*, tocmai fiindcă *nu există* Constituție, ce eșire poate fi din impasul acesta? Doar nu poate rămînea un loc gol în constituție!

Dacă nu admitem dar ca acordul dintre cele două Adunări să fie *prestabilit*, după metoda tradițională de presiune guvernamentală,—și în cazul acesta, nereprezentînd decît această presiune, ele nu pot avea chemarea de a vota Constituția,—nu poate fi decît o soluție, chiar din punctul de vedere pur practic: o *singură* Adunare Constituantă.

În împrejurările concrete ale vieții noastre politice, cu tradițiile ei înrădăcinate de *armonie prestabilită*, faptul însuși că o Constituție ar fi trecut prin ciurul bicameral, ar lipsi-o de te-

melle legală și în orice caz dela început i-ar răpi acea putere morală, pe care nu i-ar putea-o da decât numai credința unanimă că ea intrupează, cu adevărat, *voința liberă și neprihănită* a națiunii.

De altfel nu cunoaștem în istoria constituțională precedentul unei *Constituante bicamerale*, — care e o contradicție în termenii înșiși.

În urma războiului, trei națiuni au fost ținute să-și dea Constituția în condițiuni, se poate spune, identice cu ale României, — Polonia, Cehoslovacia și Serbia; Constituțiunile lor au și fost întocmite și votate peste tot într-o singură *Adunare constituantă*, deși Polonia și Cehoslovacia au adoptat sistemul bicameral pentru legislatura ordinară.

În trecutul nostru, în temeiul „Statutului” funcționau două adunări, Constituția din 1866 a menținut sistemul bicameral, dar ea însăși este opera unei singure Adunări Constituante.

Ideia barocă de *Constituante bicamerală* se datorește, probabil, simplei întâmplări că războiul ne-a surprins în mijlocul unei proceduri de revizuire constituțională, care a rămas nedesăvirșită. În discuțiunea ce a urmat, dacă Adunările nouă pot continua opera Camerelor de revizuire din 1914, mulți au scăpat din vedere că nu mai este la ordine, zilei revizuirea Constituțiunii vechiului Regat, ci zidirea constituțională a Statului născut din unirea vechiului Regat cu provinciile emancipate, și că prin urmare nu mai pot avea vre-o chemare *Camerele de revizuire* ci numai *Adunarea națională Constituante*.

Trebue să mă opresc aici un moment asupra tezei susținute cu mult talent de tânărul deputat de Vilcea, din Camera trecută, d. Adam Ionescu, care a invocat autoritatea profesorului dela facultatea de Drept din Paris, A. Esmein, pentru a afirma caracterul de *Constituante* al Adunărilor alese sub guvernul d-lui general Averescu...

D. Adam Ionescu a citat însă în sprijinul tezei sale tocmai pasagiile din manualul profesorului A. Esmein, care se referă, cum se exprima autorul, la doctrina de „*drept revoluționar*” dedusă din „precedentele istoriei revoluționare franceze”.¹

Iată cum descrie ilustrul savant situația pe care o presupun aceste precedente :

„O revoluție a triumfat... Regimul vechiu e trântit la pământ... Dar revoluția n'a măturat toate autoritățile guvernării „dispărute, în special au rămas în picioare una sau mai multe adunări reprezentative”... Acestea, fie chiar Consiliul comunal din Paris, punându-se în fruntea revoluțiunii sprijinite de masele populare, au putut să exercite unele acte de „putere constituantă”.

¹ A. Esmein, — „Droit Constitutionnel”, ed. 1906, p. 483 și 485.

Desigur, d. Adam Ionescu nu poate lua în considerațiune cazul „loviturilor de stat” sau al „Constituțiilor *octroiate*”, care nu caută justificări juridice pentru puterea lor „constituantă”.

Dar și în „Dreptul revoluționar” propriu zis, Adunările improvizate se mărginesc de cele mai multe ori la acte pur negative, sau chiar numai la consacrarea faptelor împlinite pe calea revoluționară,—dar și acestea sînt întotdeauna sancționate sau reformate de Adunarea națională, aleasă regulat în urma revoluțiunii. Chiar Napoleon III a făcut apel la un plebiscit pentru a-și legitima lovitura de stat.

Dar se potrivește situația actuală din România cu descrierea de mai sus, făcută de profesorul Esmein?

La noi „n'a dispărut”, slava Domnului, guvernul, ci mai curînd nu prea vedem „rămase în picioare” acele corpuri reprezentative, sprijinite de masele revoluționare, împotriva regimului răsturnat,—dacă... nu vom hărăzi misiunea revoluționară Adunărilor „alese” prin grația unui guvern de partid..

Poporul românesc n'a răsturnat vre-un regim românesc, el n'a sfîșiat vre-un Pact constituțional românesc, n'a gonit vre-un guvern românesc; ci patru ramuri răzlețite până acum și-au constituit statul, în virtutea dreptului de liberă determinare a popoarelor.

Acest stat are dar nevoie de Constituție nu pentru că revoluția ar fi abrogat vechea lui Constituție, ci pentru că Istoria a-bea acum a îngăduit Națiunii române să-și dea haina juridică în forma unui singur organism politic național.

Și d. Adam Ionescu crede,—pe motivul că la 1870 un consiliu revoluționar, adunat în Hôtel de Ville din Paris, și-ar fi „exercitat puterea constituantă”, proclamînd republica,—d-sa crede serios că această practică revoluționară poate îndreptăți orice guvern de partid să vină, fiecare cu „constituantele” lui, chiar fabricate cu ajutorul stării de asediu și al-cenzurii, și să decreteze, legitim și definitiv, în numele națiunii întregi, Constituția Regatului Român?

Prin ce deriziune o doctrină revoluționară ajunge să justifice abuzul gol de putere guvernamentală și politica de opresiune?

Nu poate fi nici o analogie între opera săvîrșită de adunarea revoluționară la Primăria din Paris,—care de altfel, după ce a proclamat republica și a numit un guvern provizoriu, a hotărît *convocarea Constituantei*,—și misiunea ce are de îndeplinit astăzi Constituanta în România.

D. Adam Ionescu nu a observat că învățatul profesor francez arată el însuși—pe aceeași pagină—că „dreptul revoluționar” este în contradicție cu adevăratele principii de drept constituțional relativ la exercițiul puterii constituante:

„După aceste principii, în adevăr,—cetim pe acea pagină,—o constituție scrisă nu poate fi modificată decît în conformitate

„cu procedura de revizuire stabilită de ea însăși; și, dacă admitem că ar putea să dispară constituția altfel și că pentru moment țara se află fără Constituție, constituția nouă, ni se pare, nu poate fi întocmită decît de o adunare constituantă sau, cum se zicea în secolul al XVIII-lea, de o Convențiune... O adunare aleasă ca o simplă legislatură nici într'un caz nu poate vota Constituția”.¹

Am subliniat cuvintele: „pentru moment țara se află fără constituție”. Acesta este cazul Romîniei de astăzi, în care—după profesorul Esmein—trebuie convocată Adunarea Constituantă sau „Convențiunea”,—în orice caz numai o singură Adunare.

* * *

Aud întrebarea: dar nu avem nici o constituție, trăim sub un regim autocratic?

Nu, nu trăim sub un regim autocratic, sau mai bine zis, nu putem *legalmente* trăi sub un regim autocratic,—dar nu avem totuși Constituție.

Două fapte precizează regimul nostru legal:

Vechiul Regat constituia, ca formă de Stat, o monarhie constituțională. Toate provinciile unite au acceptat expres această formă de stat, chiar prin declarațiile de unire, cînd au făcut apel la Coroană, ca simbol al unității naționale.

În al doilea rînd: Constituția din 1866 afirmă cu vigoare principiul de suveranitate națională, declarînd că „toate puterile Statului emană de la națiune” (Art. 31).

În ce privește provinciile unite, am arătat că actele de unire sînt întemeiate pe dreptul de liberă auto-determinare a popoarelor,—adică pe principiul de suveranitate națională. Toate provinciile au afirmat și formal acest principiu, cerînd în temeiul lui Convocarea Constituantei, pe baza votului universal.

Prin urmare Statul Român, prin voința expresă a națiunii întregi, e constituit pe temeiul principiului de suveranitate națională, în forma de monarhie constituțională.

Aceasta presupune, pe de o parte colaborarea dintre Coroană și Națiune la legiferare și la guvernare, după normele și uzurile dreptului constituțional modern; iar pe de altă parte—garanțiile drepturilor și libertăților cetățenești, fără de care nu poate fi nici un regim constituțional.

Orice guvernare împotriva acestor norme este ilegală.

Din nenorocire, neexistînd actul constituțional acceptat de țară, necesar pentru aplicarea și precizarea formelor și a normelor constituționale, cași pentru asigurarea respectului lor,—s'a născut acea dureroasă contradicție dintre starea de drept și starea de fapt, care caracterizează haosul în care ne sbatem.

¹ A. Esmein, op. cit., p. 485.

Mintuirea nu poate veni decît dela singurele realități ale vieții noastre de stat, care stau astăzi față în față: națiunea unită și Coroana.

Constituanta convocată, cu toate garanțiile de manifestare desăvîrșit liberă a voinții naționale, poate da țării, în colaborare cu Coroana, așezămîntul ei constituțional, care va face, în sfîrșit, cu putință viața politică normală.

Interesul de conservare națională, mai presus de orice altă considerație, ne impune această cale spre ordine și libertate.

Pentru închegarea desăvîrșită a vieții noastre de Stat, în aceste vremuri crunte și tulburi, poporul românesc trebuie să simtă, prin conștiința fiecărui cetățean, că asupra lui însuși cade răs-punderea viitorului.

Pentru aceasta, numai manifestarea solemnă și liberă a în-tregului popor poate pune hotarul vremurilor nouă.

C. S.

Scrisori bucureștene

«...Mutăm Capitala?...» — Bucureștenii și gazetele. — Candide, filozof național. — Motive pro și contra. — Asigurări pentru Brașoveni. — Rămînem Capitală!

Septembrie, 1922

Nu trebuie să se creadă că zvonul mutării Capitalei a trezit prea multă emoție în București. Faptul în sine pare atît de puțin probabil, că bucureșteanul cu bun simț—și care este, Doamne, bucureșteanul lipsit de această imponderabilă însușire—refuză să-i acorde prea multă atenție.

La această stare de spirit contribuie și împrejurarea că zvonul a căpătat publicitate prin gazete. Dacă se răspîdea prin anunțuri volante, sau dacă apărea pe ecranul cinematografeilor, știrea ar fi putut afla oarecare crezare. Dar prin gazete! Bucureșteanul este o fire ciudată. El rabdă cu ușurință seceta grozavă a robinetelor, vara, rabdă infecția tot timpul anului, suportă cu eroism lipsa de untură și lipsa de locuințe, admite chiar lipsa de distracții cînd nu are parale,—dar nu tolerează să i se răpească gazeta lui cotidiană. Vai de bietul purtător al *Universului* care întîrzie dimineața cu cinci minute, sau de distribuitorul *Adevărului* care cade seara în același păcat!... Și totuși nu este o știre, nu este un rînd, nu este un cuvînt în gazeta așteptată cu atîta energie, care să nu fie pus la carantină și ciuruit prin sîta celei mai malițioase indoeli. Gazeta?... Dar bucureșteanul n'o cetește decît ca să rîdă de ce pot crede vecinii, și pentru „Mica Publicitate“. Este o mare plăcere, cînd nu-ți lipsește nimic, să vezi atîția care „caut“—ă, și o dulce consolare în cazul celalt; căci de găsit nici vorbă. Un om serios, preocupat de pornirile spiritului public, ar putea găsi interesantă materie de studiu în acest discredit al gazetel. De vină nu e, desigur, nici celitorul, nici tiparul, și cu atît mai puțin gazetarul, care este și el o mlădiță asortată a simpaticei societăți romînești. De vină sîntem, poate, noi cu toții, care glumim la biserică, glumim la tribunal, glumim acasă, supărîndu-ne nișel doar cînd sîntem noi în joc, și găsind că totul este de minune îndată ce supărarea a trecut. Nici nu putea bănuî autorul lui Candide că filozofia blîndă a eroului său va ajunge cîndva a doua religie—cu mult mai bine servită decît cea dintăiu—in cea mai frumoasă și mai amabilă dintre țări... Dar să ne întoarcem la Capitală.

Dacă zvonul mutării ar fi venit pe o cale demnă de încredere, bucureștenii tot n'ar fi avut de ce să se indigne. Căci între dinșii am putea afla două soiuri: mai întâiu, cei cărora Capitala nu le stă nici în clin nici în mîneacă, și care din cauza ei plătesc toate de trei ori mai scump, trăind de trei ori mai prost decît aiurea,—și cei care au totul cu Capitala și nimic cu Bucureștii, acei care pot plăti oricît trăind tot așa de bine ca oriunde, ca unii la care printr'o neînțeleasă fatalitate se strîng toate prisosințele... Cei dintăiu, chiar dacă li s'ar zgîria puțin amorul propriu, n'ar putea să se simtă decît bine după mutarea Capitalei, iar pe ceilalți chestia nu-i interesează, căci orișunde, Capitala se va muta cu ei.

Rămîne țara... Iată, vai, pentru bucureșteni, o considerație secundară. Vom examina-o totuși, pentru cetitorii noștri din provincie.

Țării i-ar sta, fără îndoială, mult mai bine cu o Capitală demnă de dînsa, așezată într'un loc sănătos și nu prea depărtat de unele ținuturi, apt să capete dezvoltarea măsurată și îngrijită care se cuvine orașului-frunțas. Față de Bucureștii de azi, monotonă cetate prăfuită a cîmpilor de grîu și de porumb, absurd ungher de Orient fără culoare, Brașovul cu cununa lui de munți și stăpîn pe țara Birsei, sau mai degrabă Galații, cea de pe urmă strajă a Dunărei regale, apar ca arătări de vis. Și cu unul și cu altul am reintra în Europa. Țara nu s'ar mai coborî spre Capitală ca spre o concesie, pe care i-au smuls-o cele cîteva veacuri de istorie balcanică, ci s'ar ridica cu puterile-i întregite spre noima ei cea nouă.

Dar, încă odată, toate acestea sînt fantezii. A crede că o chestie atît de sîrioasă poate fi, în România noastră, altăceva decît un obiect de gîlceavă și de speculație între partide, este a nu fi bun român. Și cum fără atare însușire, formidabila forță morală care—și zice Opinia Publică nu te rabdă pe nici un tîrîm de activitate socială,—departe de noi asemenea nechibzuință...

Așa dar, vom rămînea Capitală.

Gazetele vor mai putea anunța din cînd în cînd mutarea. Cutare bărbat politic — deopotrivă politic și bărbat — va putea reda chestiei oarecare actualitate sgomotoasă. Brașovenii să n'aibă nici o teamă, și Gălățenii la fel. Primejdia cea mare nu-i amenință. Cumplita fericire care se cheamă guvern—cu toate bunurile legate de dînsul: Samsari, Cocote, Siguranță, Holeră, etc., etc.—rămîne o pacoste legată încă pentru multă vreme de capetele bucureștenilor.

Numai un mare cutremur, de pămînt sau altfel, ar putea schimba lucrurile acestea,—și pe celelalte.

Eugen Crăciun

Scrisori din Germania

„Avez-vous lu Bäruch ?” — era întimplinarea pe care și-o făceau cărturarilor pe vremuri. De unde se poate constata că snobismul literar — cași celelalte — e de cînd lumea.

Astăzi în saloanele mondene, cu teme fixate pentru fiecare ședință, cași în conversațiile de o sigură și benină competență a comis-volajorilor, în vagoane de clasa doua, întrebarea care revine ca o obsesie e aceasta : cunoașteți ultimele producții ale expresionismului ? Și de aici o discuție doctrinală asupra subiectului. Dela o bucată de vreme chiar Einstein și „psycho-analiza” lui Freud, sînt nedreptățite. Mărturisesc că aceste discuții mă umileau. Implintat în mijlocul apusului de aproape trei ani, nu știam încă precis, după atîtea și atîtea discuții din jurul meu, ce se înțelege precis și clar prin *expresionism*. Cîteva luni de anchetă m'au făcut să înțeleg acest umil adevăr, că banalitatea n'are nimic comun cu evidența. Din contra, se poate susține exact opusul : banalitatea se altoește pe obscur. Acesta e fermentul care-l convine. Căci credințele moderne, derivate din cele ancestrale religioase, sînt cu atît mai puternice, cu cît sînt învăluite de necunoscut și de mister.

Expresionismul nu corespunde la nimic precis. El nu e o formulă ori o doctrină de artă, cum e simbolismul, romantismul, ori impresionismul în pictură. El e, mai degrabă, o stare de spirit. Starea de spirit, penibilă, a epocilor de tranziție, în care dezgustul de tradiție e înfăptuit, fără să-și fi aliat încă procedeele nouă care trebuie să o înlocuiască. În aceste condiții, expresionism e tot ce nu e tradițional, e tot ce nu corespunde vechilor manifestări de artă. El se potrivește la tot ce e îndrăzneț, exotic, insolit, nepermis. Expresionismul e gazda ospitalieră a tot ce nu e ceva ce a mai fost. Iată formula negativă la care se poate ajunge. Și poate e încă cea mai pozitivă.

A spune celace nu e un lucru, nu însumă a-l caracteriza. Și puțină lume se mulțumește cu o prudență așa de cuminte. Să încercăm a pătrunde și alte caractere ale acestei manifestări artistice, cu

teama însă, că acestea nu vor fi tot așa de definitive, tot așa de apodictice în simplitatea lor, cum era caracteristica de mai sus.

După cum ne-o spune teoreticianul cel mai autorizat *Kasimir Edschmid* (Über d. Expressionismus. Berlin, 1919), expresionismul apare ca o reacție contra Impresionismului. După această afirmație, explicațiile teoreticianului se opresc, fiindcă probabil el o consideră ca suficientă. Sintem siliți să o întregim noi pe cale logică-construcțivă. Probabil că eminența critică vrea să facă o tranșată condiționare psihologică între *impresie* și *expresie*. Dar care e deosebirea dintre aceste două momente sufletești? Zăresc una. Impresiile ne vin succesiv, ele se perindează în timp. O culoare, un sunet, o mișcare, — care puțin mai târziu se topesc într-o impresie de ansamblu. Totuși, percepția, care le totalizează, rămâne fatal o operă de sinteză. Ea păstrează un caracter atomistic, în care diverse elemente disparate, diverse și succesive, s'au unit într'un tot. *Impresia e o operație sintetică.*

Să ne transpunem acum în momentul expresiunii. Forma pe care vrem s'o dăm unei idei, unei imagini etc., dată dela început „d'emblee”. Ea ni se impune ca o unitate indecompozabilă, ca o individualitate specifică. Numai în urmă ne gândim la elemente, numai în urmă le dăm un anumit rol, în raport cu caracterul unitar al întregii expresii care trebuie să se oglindească același în fiecare particulă. Procesul psihologic e invers ca la impresie: *expresia e de ordin analitic*. Așa se explică de ce expresionistii nu admit descripția metodică a detaliilor — așa cum o face naturalismul. Așa se explică mai ales pretenția lor de a degaja „spritul” unei situații, aspectul specific, total, la „qualité maitresse” a unui lucru. Ei vor o evoluție „vom Schildern zum Geist”. Aceasta trebuie să reiasă dintr'odată, printr'o expresie unică și nu să se înfăptuiască progresiv, treptat, așa cum se întâmplă atunci când ascultăm una după alta impresiile care ne vin dinafară.

Procedeeul expresionist e *integralist*. El se opune atomismului și asociaționismului. Urmează de aici o consecință. Dacă expresia trebuie să predomine, dacă ea vine dinăuntrul elaborației mentale și se aplică — aproape se impune — lucrurilor, ea trebuie să conție în ea ceva *activ*.

Tocmai asupra acestui caracter insistă tinerii scriitori germani, opunându-i *pasivității* Impresioniste. Expresionismul e creator. El inventă o altă lume sau dă celei vechi o altă semnificație. Răsturnător de valori, de percepții și de perspective, el vrea să se asemene criticismului Kantian, care mută dela exterior la interior condițiile cunoașterii. Ambiția e nobilă, fiindcă e tinerească și fiindcă în cunoașterea ei se măsoară cu modele mari. Realizările însă, cum vom vedea mai jos, sînt inferioare.

Cu aceste însușiri, noua formulă de artă, ca să fie consecventă, ar trebui să neglijeze complect preocuparea psihologică. În adevăr, numai impresia se amplifică, se asociază, se opune, crează, se numește conflictul sufletec. Expresia e indiferentă acestui proces organic, genetic, fiindcă ea nu se ocupă decît de rezultatul lui final și de exprimarea lui în afară. Astfel în locul unei arte psihologice și de exterioritate, expresionismul nu vrea decît una *exterioră*, formală. A-interioare, expresionismul nu vrea decît una *exterioră*, formală. A-interioare, expresionismul nu vrea decît una *exterioră*, formală. Aceasta se poate vedea din grija și preocuparea scriitorilor mai tineri din Germania, de perfecțiunea și originalitatea formei. De unde, li-

teratura germană a decenților trecute prezintă de cele mai multe ori neglijențe de stil și de ținută exterioară, ultimele manifestări se epuizează din contra, în căutarea unei prețioase ori ingenioase haine verbale.

Ca să fim complecți, să amintim că noul curent literar se leagă adesea și de o *atitudine etico-politică*. El vrea să se prezinte ca o reacțiune contra burgheziei, capitalismului ori naționalismului așa cum face un H. Mann („Macht und Mensch“ Essays 1920), un G. Kaiser, un F. Werfel sau din cei mai vechi, Frank Wedekind.

Ce are comun această atitudine umanitară cu teoria pur estetică de mai sus? Nimeni n'ar putea să ne-o spue. De unde se poate vedea că nevoia de noutate, de schimbare e singurul temeliu al noului mișcări.

Analiză în loc de sinteză, activism în loc de pasivitate, cult pentru formă, anticapitalism și antinaționalism: iată caracterele expresionismului literar german. Nu aveți impresia că ne găsim în fața unor rețete teoretice, a unei certe gratuite între criticii grăbiți să dea o definiție pripită unei mișcări informe care se caută? Că critica expresionistă depășește puțin producția literară reală? E o îndoielă firească care nu trebuie să ne ducă însă, la concluzia că expresionismul e o simplă modă efemeră ori o plantă de seră fără contact cu palpătarea adevărată a vieții. Un fenomen, numai fiindcă există, trebuie să fie adevărat. E vechiul argument ontologic al scolasticele medievale. Și e de un neplăcut adevăr.

Franța e țara care are cea mai puternică tradiție literară. Acolo genurile, curente se repartizează în categorii stricte, pe care generațiile, în strins contact unele cu altele, și le transmit pios, asemenea făclilor antice. În alte țări se întâmplă mai mult ori mai puțin la fel. În această privință Germania face o excepție. Aici tradiția națională lipsește. Facultatea de „evoluție“ a acestui popor, neîntrecut în acest spirit, decît poate de Evrei, justifică toate tendințele, admite toate încercările. Rezultă din aceasta un haos de producții singulare, adesea lipsite de directivă și de unitate. Talente reale răătăcesc izolate, fără crez și fără alfabetul în care și l-ar putea exprima. Se încearcă veșnic în Germania. Nimic nu rămîne definitiv. Acest popor conservator în politică e un revoluționar cronic în artă. Desigur multe încercări rămîn neselectate, fiindcă nu aduc nimic cu adevărat interesant.

Totuși în această anarhie haotică, se pot distinge astăzi cîteva curente predominante care grupează, într-o anumită tehnică, anumiți scriitori.

Influența occidentului, a Franței în primul rînd e sensibilă. Oricît ar arăta un E. Curtius (Das Neue Merkur, Iulie 1921) făcînd corul lui O. Spengler, că europenismul, occidentalismul, e mort în Germania, din cauza ostilității franceze și că ea se îndreaptă către Rusia, către extremul orient China, India, Japonia, mulți scriitori se adapă încă la tradiția greco-latină transmisă prin intermediul Franței. În primul rînd scriitorii mai vechi pe care îi preocupă mai ales analiza psihologică subtilă, observația ascuțită a realității, compoziția clară

și unitară. Merite ilustrate de realismul și naturalismul de acum 20-30 ani.

Printre aceștia trebuie să menționăm pe *Thomas Mann*, comparat cînd cu *Maupassant*, cînd cu *Anatole France*, observator conștient și pătrunzător al vieții burgheze ca în „*Buden brooks*” ori poet de o ironică melancolie ca în seria de nuvele „*Der Kleine Herr Friedmann*” ori „*Tristan*”. Dela războiu încoace, *Th. Mann* pare preocupat mai mult de politică decît de artă, silindu-se să apară un bun naționalist pangermanist. În această privință sînt caracteristice ale sale „*Betrachtungen eines Unpolitischen*”.

Acel care reprezintă încă strălucitor calitățile realismului în romanul german e vienezul *Artur Schnitzler*, cunoscut doar pentru piesele sale gratuit și abundant indecente, necunoscut însă, pentru remarcabilele sale nuvele „*Leutenant Gustl*” sau „*Der blinde Geronimo und Sein Bruder*”, neîntrecute prin analiza lor tăioasă cași prin sentimentul uman pe care-l degajează. *Schnitzler* poate fi comparat cu *Dostoevski* și ceilalți Ruși pentru pătrunderea sufletească a eroilor săi. Filozofia sa e apăsătoare și deprîmăntă: omul e un animal cîlcit în care funcțiunile biologice primează. Elementele de elită care-și depășesc animalitatea rămîn izolate și neînțelese. Pe deasupra vicisitudinilor omenești, cînd tragice, cînd grotesce, moartea se așterne ca o ultimă consolăție. Paginile care descriu sentimentul sfîrșitului sînt din cele mai puternice ale acestui autor. Întreaga Germanie literară, mai presus de școli și de cenacle, l-a sărbătorit cu ocazia împlinirii a 60 ani, în numărul din *Mai* al revistei „*Neue Rundschau*”. Atunci s'a văzut cit e de populară arta sa.

Mai popular însă decît *Schnitzler*, e *Gerhard Hauptmann* care a devenit acum un fel de *Victor Hugo* al Germaniei. Fidel în prima sa manieră naturalismului tip, *Hauptmann* a evoluat din ce în ce către sfîrșitul carierei prin dramele sale „*Der Bogen des Odiseus* (1915) sau „*Winterballade*” (1917) cași prin ultima novelă „*Ketzer von Soana*” (1918), către un puternic misticism religios.

Ultimele producțiuni ale puternicului romancier *Jacob Wassermann* au fost o decepție. Talentul tumultuos, nervos, adesea obscur, în care dragostea și fraternitatea umanitară se împleteau cu cinismul în care mai egolst, *Wassermann* ne-a dat romane definitive ca „*Die Gesel*” sau „*Die Schichte der jungen Renate Fuchs*”. Ultimele sale romane însă, printre care „*Christian Wahnschaffe*” (1919), arată un manierism artificial, formal, o virtuozitate exterioară, goală de conținut care au înăbușit cu totul vechile calități de fond.

Influența occidentală, franceză, în poezie, s'a mărginit tot la vechii scriitori. *Richard Dehmel*, *Hugo von Hofmannsthal* au rămas la vechile procedee dar nu ne-au dat nimic care să însemne o coala vechi în evoluția lor literară. Nu același lucru se poate spune deservite în evoluția lor literară. Nu același lucru se poate spune despre *Stefan George*. Simțitor influențat în primele sale volume de *Beaudelaire*, *Mallarmé* și *Verlaine*, el se degajă încet, încet, de influențele străine, regăsindu-se într'un fond profund religios, într'o plenitudine catolică prezentă în toate inspirațiile sale. Ultima sa culegere „*Der Stern der Bundes*” e cea mai reprezentativă în această privință.

În fața acestui curent *Sud-occidental*, se ridică un altul în care influențele nordice ori orientale predomină. Claritatea adesea simplită, logica simetrică, retorica lapidară sînt înlocuite printr'un simț obscur și latîm al vieții interioare, printr'o intuiție subconștientă a a-

devărilor de „peste” simțuri, printr'o muzicalitate în expresie. Dos-
toevski, Knut Hamsun, Iacobsen sînt idolli la care se închină acești
scriitori. Strindberg e tradus complet în nemțește în trei ediții. Tot
așa Knut Hamsun. Uneori, sentimentul hieratic, înfricoșător al nordu-
lui dă naștere la o literatură de teroare în genul lui Edgar Poe, Vil-
liers de l'Isle Adam ori Hoffmann. În acest gen și-au făcut nume un
Gustav Meyrink sau *H. H. Ewers*. Acel care reprezintă mai bine
ca toți acest curent a fost *Frank Wedekind* (mort în 1912).

Talent înegal, de cele mai multe ori însă, viguros, sălbatec,
Wedekind se însușește din Nietzsche și din O. Wilde. Puține opere au
stirnit mai multă paslune ca piesele sale „Frühlings Erwachen”, „Erd-
geist” și „Die Büchse der Pandora”, trecute de trei ori prin curtea
cu juri și de trei ori achitate. Wedekind n'are nici o măsură. El cere
desrobirea copilului, a femeii, a bărbatului, de prejudecată, de ipo-
crizie și de societate. Instinctul, în primul rînd cel sexual, sînt singu-
rele mijloace de orientare ale omului. Din liberă și armonica lor
dezvoltare reese fericirea și puterea. Individul e un scop în sine. El
nu poate fi subordonat nimănui și nici unui lucru. Dar societatea ac-
tuală din contra comprimă natura adevărată—recte animală—și prin-
această o falsifică. Mai de vreme ori mai tirziu natura se răzbuună.
Ca să illustreze aceste principii în general juste, în detaliu simpliste,
Wedekind întrebunțează maniera tare: acuplări sexuale pe scenă, o-
moruri, discursuri amorale, etc. Nevoia de „epatare” și nesincerita-
tea se simte și la el. Unele din piesele sale îți lasă impresia teatru-
lui de parodie a cruzimii, care se cheamă la Paris „Grand Guignol”.
Alături de aceasta însă, episoade de o poezie așa de omenească, rea-
bilitează imediat orice lacună anterioară.

În fața acestor două curente, deja vechi, un altui tînr, suplu
plin de sevă proaspătă își încearcă astăzi sorții. Sînt scriitorii, des-
tul de diferiți între ei, care se numesc cu un nume comun, *expresio-
niști* și de a căror teorie am vorbit mai sus. Trebuie să amintim
însă, că ei n'au nimic comun cu doctrina sus amintită, decît titlul pe
care binevoesc să și-l atribuie.

Nici o disciplină uniformă de școală nu-i leagă. Fiecare în-
cearcă pe alte căi, în felul său propriu, diferite procedee, diferite
concepții. De pildă *H. Mann*, care e băgat cu deasila în rîndul cu-
rentului nou, e un talent clar, „latin”, ale cărui romane răbdător mi-
nuțioase se ocupă cu descrierea realistă a mediilor mici, umile, sau
a pasiunilor banale la oameni mari. „Die Kleine Stadt”, unul din
cele mai bune din romanele sale vechi, redă cu un humor cînd tole-
rant, cînd amar, cadrul unui orașel provincial, foarte asemănător cu
acela unde se mișcă Mr. Homais sau M-me Bovary a lui Flaubert.
În „Professor Unrat” se demască filistinismul didactic. „Die Jagd
nach Liebe” sau „Zwischen der Rassen” nu caută să fie altceva de-
cît documente exacte ale vieții sociale din timpul nostru. Ultimele
sale romane „Armen” sau „Untertan” sînt lucrări cu tendințe politice
democratice ori revoluționare. În afară de pledoariile sale pentru
schimbare, progres, nouitate și democrație, personalitatea lui *H. Mann*
n'are nimic revoluționar în tehnica literară modernă.

Nu același lucru se poate spune însă despre *Kasimir Edschmid*, teoreticianul expresionismului, la care eforturile către o nouă expresie e vizibilă. El n'a publicat decât două-trei volume de nuvele și un singur roman: „Die achatenen Kugeln”. Artă lui Edschmid e greu de analizat. Ea constă din multă culoare, din ritm, din multă senzație. Se încheagă din date și asociații senzoriale, care se percep tot senzorial. În afară de aceasta, multă poezie a situațiilor și a caracterelor. Totul exprimat condensat și reliefat până la exces.

În teatru noutatea tehnice e mai izbitoră ca oriunde. Dacă un *Carl Sternheim* se mulțumește cu o bcluitoare analiză a lumii burghize exprimată pregnant și caracteristic, un *G. Kaiser* vrea să reînnoiască procedeele teatrului tradițional. Personajele sale sînt tipuri abstracte aproape matematice. Ele nu se cheamă Müller, Kurz ori Hesse, ci Mann, Frau, Mädchen, Milliardär, eine Stimme, mehrere Stimmen, etc., etc.. Ele servesc de cele mai multe ori ca simboluri pentru a combate o formă socială, ori un viciu moral. Aceste simfonemești simplificate reușesc însă de multe ori să aibă o individualitate și încă una foarte specifică. Atunci autorul devine artist „en dépit” sau tocmai „en dépit” de son procédé... ca în „Die Sorina”, ca în „Gas” ori ca în „Die Koralle”.

Fritz von Unruh e un fost ofițer prusac care face mult sport și de multe ori bune nuvele și mai puțin bune piese de teatru. Vechia sa profesie se resimte în alegerea temelor, luate de multe ori din trecutul Prusiei sau din viața de cazarmă. Autorul, fiind destul de tînăr, n'a putut să ne dea încă măsura talentului său. Se vorbește mult și de *Walter Hasenclever*, „der politische Dichter”, a cărui energie pusă în slujba idealurilor nouă e inepulzabilă, a cărui dramă „Die Menschen”, „Jenseits” ori cea mai recentă „Entscheidung” sînt adesea prea tendențioase ca să fie în adevăr frumoase.

Nu trebuie de uitat talentele în adevăr reale ale unui *René Schickele*, *Max Brod* ori *Leonhard Frank*, temperamente nervoase, senzibile, care ne-au dat bucăți remarcabile în arta nuvelei.

Rezultatele cele mai fructuoase au fost realizate de tînăra generație, mai ales în poezie. *Rainer Maria Rilke*, deși cronologicște trebuie plasat în generația anterioară, prin structura adevărat modernă a poeziilor sale—„Das Studienbuch” ori „Neue Gedichte”—face parte din eforturile tînerei generații, cel puțin ca precursor. În primele sale versuri, naive și sentimentale impresii din locurile natale, se simțea, încă de atunci, o puternică înclinație mistică. Sentimentele erau ploase ca ale unui călugăr, pline de adorație adîncă și dedicată în același timp. Mai tîrziu, el se stabilii la Paris, unde funcționa cîtăva vreme, ca secretar al sculptorului Rodin. Influența pătrunzătoare a capitalei păgine se strecoară simțitor în sensibilitatea misticului. Adorația vieții înlocuiește adorația divinității. În versurile în genul lui E. Verhaeren, cîntă în această epocă, bucuria de a trăi, aspectele infinite ale existenței, dela materia nefasuflețită la gîndurile filosofului. *Rainer Maria Rilke* a încercat și proză—nuvele și romane—dar cu mai puțin succes. Sensibilitatea sa delicată nu e demăsurată pentru virilitatea masivă a prozel. Speranțele celui mai tînăr public, se îndreaptă însă către *Franz Werfel*. Fire haotică și dezarmantă, în același timp extrem de personală, de subiectivă, *Werfel* pare că se caută încă, în încercări inegale, citeodată stranii în frumusețea lor, de cele mai multe ori penibile și confuze. Ultima sa

dramă : „Spiegelmensch“ e o întreprindere temerară în care pune și cearcă să rezolve marile probleme ale existenței : temă care a sedus și adesea a pierdut majoritatea scriitorilor germani, care nu știu să reziste atracției uriașului și grandiosului.

Alături de mișcarea beletristicii, cuvântul unor critici așa de ascultați altădată pare a fi neglijat. Bismarkianul *Maximilian Harden*, cîștigat complet de democrație, dela războiul încoace, se infundă din ce în ce mai mult în problemele și agitațiile politice, părăsind literatura și critica. Același lucru se poate spune despre *Wilhelm Herzog*, a cărui revistă „Das Forum“ e o tribună harnică a socialismului comunist, cu rare și răzlețite pagini de literatură. *Alfred Kerr*, „arbitr elegantiarum“ al criticii berlineze, călătorește în America și își reeditează opere vechi. Critici mai noi nu se afirmă. Și dacă s'ar afirma, poate n'ar fi ascultați. Intr'atit năzuințele anarhice ale tinerei literaturi se concep libere și nestăvilite în avîntul lor haotic, dar fecund.

Mihai D. Ralea

Cronica externă

Criza germană

Diferitele probleme dominante ale politicii mondiale se succed cu o periodicitate neregulată pe primul plan al actualității. După ce chestiunea rusă a ocupat intens primăvara, pentru a cădea acum într'o bizară și amenințătoare tăcere, lunile de vară au fost umplute de diferitele aspecte ale problemei germane. Acum chestiunea Orientului tinde să ocupe platforma. Avem aci mai mult decât o simplă coincidență. Chestiunile amintite nu sînt decît diferite terenuri pe care se desfășoară alternativ, cu violență diferită și cu mijloace schimbate, același pugilat dintre Franța și Anglia. Prin identitatea rivalilor se exclude simultaneitatea luptei pe aceste scene.

Mă opresc de astădată la chestiunea germană. O scurtă călătorie în Bavaria mi-a dat puțința de a urmări direct desfășurarea faptelor din vara aceasta. Părerile exprimate acum două luni aci nu au fost schimbate de această verificare. La ele se adaugă însă altele care merită o expunere.

O frământare generală, o nemulțumire unanimă caracterizează situația actuală din Germania. Enervarea aceasta se simte în toate ramurile vieții publice și produce cele mai îngrijitoare efecte. Un aer prevestitor de catastrofe adie acolo pretutindeni. Germania străbate o criză al cărei punct culminant nu pare a fi departe. Numai un reviriment total, o trezire a cupetelor în toată Europa poate face ca să urmeze o întremare.

Faptele la care am asistat mi-au apărut ca preludiile unei descărcări. Trei din ele sînt mai însemnate: Diferendul dintre guvernul bavarez și autoritatea centrală a republicii germane și, în legătură cu el, manifestările reacționare din Bavaria. În al doilea rînd discuțiile privitoare la moratoriu și agravarea chestiunii reparațiilor. În fine, prăbușirea mărcii cu toate consecințele ei economice.

*

Conflictul de autoritate dintre guvernul Bavariei și guvernul Reich-ului își are originea îndepărtată în structura specifică a confederației germane și pe cea imediată în constituția dela Weimar. Cauza și obiectul diferendului a fost legea pentru a-

părarea republicei a cărei votare fu provocată de asasinarea lui Rathenau. Diferendul a avut un aspect formal, extrem de interesant din punct de vedere al dreptului public, și unul politic foarte indicat pentru a lumina frământarea de care am vorbit. Legea republicană, deși combătută în Reichstag de toți reprezentanții Bavariei, fusese votată cu o majoritate zdrobitoare. Se prevedea în ea înființarea unui tribunal al republicei—instanță mixtă politico-judiciară—pentru reprimarea loviturilor contra formei de guvernământ. Se aducea deci o atingere justiției ordinare și implicit suveranității judiciare a diferitelor state germane. În același timp se înființa o poliție centrală a republicei, destinată să facă urmăriri după ordinul procurorului special în tot cuprinsul Germaniei. Și aci se aducea o atingere autonomiei polițienești a statelor federate.

Legea înfațișa, desigur, un pas spre centralizare, mai bine zis spre uniformizare. Constituționalicește ea era în-ă inatacabilă. Guvernul Bavariei, care se opusese zadarnic la votare, invocă atunci pretextul drepturilor sale particulare pentru a refuza aplicarea legii. Era însă evident pentru oricine că adevăratul motiv al refuzului stătea în nepotrivirea dintre tendința legii și curentele politice din Bavaria. Ce altă cauză ar fi putut duce guvernul din München să provoace într-o vreme atît de critică o criză de stat atît de gravă? Fără ca primejdia deslipirii Bavariei să fi existat vreodată în cursul diferendului, el era grav prin faptul că răscolea patimi, slăbea coeziunea față de greutățile dinafară și submina autoritatea guvernului central și a președintelui republicei, înăuntru.

Nu voiu relata aci toată desfășurarea tratativelor care au dus la aplanarea conflictului. Cei care interesează, pentru că învederează forța regimului republican și autoritatea guvernului actual, este că în cele din urmă rezistența Bavariei a fost înfrîntă. I s'au dat ce e drept satisfacții de ordin formal. S'au respectat unele drepturi tradiționale particulariste. Politicește însă, punctul de vedere dela centru triumfă. Nu era o victorie a Prusiei, ci a *Statului german*, precum și a constituției republicane.

Prin ce mijloace s'a ajuns la acest rezultat politic? Prin atacurile întregii prese, prin stăruințele tuturor guvernelor provinciale. Dela Stuttgart până la Hamburg, dela Leipzig până la Karlsruhe, din Colonia până la Breslau, atitudinea Bavariei nu a stîrnit decît indignare. Cum ar fi putut contele Lorchenfeld să reziste? Legea pentru aplicarea republicei fu recunoscută de el și, odată cu ea, autoritatea Reich-ului. S'a spus după aceea în Germania că diferendul ar fi avut avantajul de a demonstra străinătății că unitatea germană nu poate fi zdruncinată cu ușurință. E posibil să fie așa. Dar faptul că diferendul s'a produs și că a luat un aspect atît de serios, arată că viața de stat din Germania e departe de a fi încheată și că frământări interne grave se pot ivi oricînd, în ciuda presiunilor

externe. S'au schimbat în cursul acestui conflict atâtea cuvinte crude între cele două tabere, s'au spart atâtea capete, s'au cheluit atâtea energii, încit toate îngrijorările erau și rămân îndreptățite.

*

Am avut în Iulie și August o nouă fază acută a chestiunii reparațiilor. Ea nu este nici azi încheiată. Aceste faze pot fi cu ușurință cunoscute după anumite simptome sigure: 1) D. Poincaré inaugurează câte un proaspăt monument comemorativ și în discursul ocazional, după reînnoirea cunoscutele fraze patetice, el anunță solemn sancțiunile. 2) D. Lloyd George, alarmat, invită pe d. Poincaré la Londra sau pleacă să-l întâlnească la Boulogne. 3) Marca suferă scăderi importante la New-York. Simptomele sînt invariabile și infailibile.

Criza din vara aceasta a fost criza moratoriului. Cum criza era grea, simptomele erau foarte puternice. D. Poincaré și-a multiplicat discursurile. D. Lloyd George a fost foarte alarmat. Iar marca s'a prăbușit pe deplin. Dacă înainte de arătarea acestor semne insolvabilitatea Germaniei putea fi pusă la îndoială, ea a devenit după aceea patentă. Dar cum politica d-lui Poincaré nu este politica plăților, ci aceea a sancțiunilor, insolvabilitatea nu schimbă întru nimic situația, adică nu schimbă atitudinea Franței.

În Iulie, Germania ceruse moratoriul. Imediat d. Poincaré s'a urcat în tren și a ținut undeva un discurs. D. Lloyd George era de altă părere. Și de unde era firesc ca acea excelentă, dar neputincioasă Comisie a Reparațiilor să examineze cererea și să se pronunțe, au urmat o serie de discuții neze cererea și să se pronunțe, au urmat o serie de discuții vehemente, o întrevedere la Londra și câteva călătorii de anchetă în Germania. Și pe cînd vremea trecea fără rost, bursa din New-York confirma falimentul finanțelor germane. Așa în primele zile din Septembrie Comisia Reparațiilor putu să ia o hotărîre echivocă. Se „refuza moratoriul”, dar se acorda Germaniei o păsuire de 6 luni pentru ratele exigibile până la sfîrșitul anului, cu condiție însă ca creditoarea acestor rate, Belgia, să primească garanții pentru achitarea la scadență. Tratativelor care au urmat după aceea între guvernul german și cel belgian nu au dus la nici un rezultat. Dacă ele nu vor fi luate, Comisiunea Reparațiilor va fi din nou sesizată, iar d. Poincaré va ține un proaspăt discurs. Și într'o bună zi, cînd Anglia va fi primit în Orient compensații, pe care Franța victorioasă le poate acum împărți, sancțiunile vor putea în fine să intre în aplicare. D. Poincaré va fi mulțumit. Dar chestiunea Reparațiilor nu va fi nici atunci închisă.

*

Că jocul acesta produce în Germania enervare, nemulțumire și pe alocurea ură, nu e greu de dovedit. Căderea mărcii stă la baza acestei indispoziții primejdioase. În două luni

de zile valuta germană a pierdut două treimi din valoarea ei. În patru luni, nouă zecimi. Urmarea simplă este scumpirea vieții dincolo de orice margini accesibile consumatorului. Belșugul și petrecerile care se văd și care impresionează pe călătorii străini sînt numai un fenomen superficial. Participă la ele doar o minoritate privilegiată. Marea masă, în special burghezia ne interesează în afaceri, trăește într'o mizerie de neînchipuit. Spectacolul pe care-l oferă viața de familie a acestei burghezii străinului care reușește să pătrundă în ea este înduioșător. Numai o lungă educație sufletească și o voință neînfrîntă de a îndura, poate face pe acești oameni să reziste cu demnitate. Sînt acestea adevăratele victime ale războiului cași ale păcii. Dela ei nu se poate aștepta plata miliardelor de aur, iar marelui capitalist, singurul în stare să le producă, cu timpul, își transportă banificiile în străinătate; în disprețul celui mai îndirjit control oficial. Cetățeanul și muncitorul e condamnat să-și interzică orice cumpăratură, să renunțe la toate nevoile spirituale. Este un trai care duce la abrutizare.

Este sigur că viața economică și socială a Germaniei va avea de înfrunțat în iarnă care vine greutăți necunoscute până acum. Imposibilitatea unui import de alimente va determina o lipsă de hrană asemănătoare cu cea din timpul blocadei. Lipsa de cărbuni care, după constatarea întemeiată a lui Nitti, este cauza principală a crizei, va paraliza industria și va impune populației chinurile gervului. Se vor realiza în regiunile mai populate și mai sărace toate condițiile sociologice din care se nasc răscoalele. Criza economică va fi urmată de una morală. Iar după aceea, viața politică va fi atinsă.

Dacă arăt aceste lucruri aci, nu o fac pentru plăcerea descripției. Criza Germaniei atrage în mod inevitabil o criză europeană. Agravarea ei înseamnă agravarea haosului general. Europa poate cu oarecare sfortări să suporte sărăcirea și catastrofa republicii austriace. Și totuși găsirea unei soluții se impune și în privința acesteia. Dar cum ar putea ea să îndure catastrofa unui organism de întinderea și însemnătatea celui german?

Formele acestui desnodămint nu pot fi prevăzute. Ele prezintă de altfel un interes secundar. Există însă un remediu? În teorie, de sigur. În practică, nu. Incercarea de a strînge laolaltă energiile colective ale continentului a eșuat acum cîteva luni în condiții lamentabile. Gîndul unei nouă încercări nici nu mijeste încă. Egoismul național este legea ce stăpînește clipa actuală și care lasă liberă panta prăbușirilor. Iar egoismul egoismelor izolează America într'o indiferență stranie. În asemenea împrejurări nu ne rămîne decît să așteptăm. Vom avea încă lucruri interesante de văzut. Și pline de farmecul sălbatec al noutății.

Eugen Filotti

Miscellanea

Moartea lui Andrei Birseanu

Dacă moare un ministru, în locul lui vine altul; sint gata să vie chiar mai mulți. Când moare Eminescu, în locul lui nu poate veni nimeni, în vecii vecilor. De aceea prietinel meu, care formula această observație, îmi mărturisea că la moartea oamenilor mari are de multe ori o nepăsare de care oarecum i-i rușine când vede zvoana din juru-i. «Lovit nu mă simt, zice el, decit când moare un om care nu poate fi înlocuit: un artist, un mare cărturar...»

Andrei Birseanu, mort zilele trecute la Sibiu, face parte din familia celor care nu s'au zbatut pentru trecătoarele măriti de-o zi, care n'au urmărit situații, n'au pândit între culise și n'au făcut pontaje în cluburi: a fost un bărbat care o viață s'a străduit pentru ridicarea sufletească și cultura neamului său.

Era un simplu profesor la gimnaziul din Brașov și la școala comercială. Ținea prelegeri de limba și literatura românească, de istorie și geografie. Scriitor modest, a început a tipări încercări în publicații vechi și acum uitate. În tovărășia lui Ioan Popeia a tipărit odinioară, pentru Ardeleni, *Scoala și Familia*. L-a avut pe vremuri colaborator și *Gazeta Transilvaniei*. Poezii de-ale lui a tipărit *Familia* și mai apoi *Convorbiri literare*. În colaborare cu prea cunoscutul profesor ceh Dr. Urban Iar-nik, a dat la lumină frumoasa și importanta colecție de literatură populară: *Doine și strigături din Ardeal*. Viața lui plină de preocupări naționale și culturale s'a petrecut în mijlocul obijduiților valahi de sub stăpînirea maghiară: pentru ei s'a frământat, pentru ei a lucrat, pentru ei a scris: ș'a avut fericirea să vadă cu ochii un vis împlinit, o încununare a zbaterilor ș'a străduințelor lui de jumătate de veac. Unirea l-a găsit președinte al *Asociației din Sibiu* pentru cultura poporului român, președinte al *Asociației generale* a corpului didactic din Romi-

nia, director al revistei *Transilvania*, membru al *Academiei Romîne*. Puține vieți s'au împlinit așa de armonic ca aceia a lui Andrei Bîrseanu. Cași fericitul Simeon, putea să spuie în a-murgul anilor săi: «Acum slobozește, Doamne, pe robul tău în pace...» — *M. Sd.*

† Mihai Lupescu

Încă unul dintre cei aleși, care se duce. Mihai Lupescu făcea parte din acea frumoasă pleiadă de învățători din județele Suceava și Neamț, care au crezut în cultură și au muncit cu rîvnă, până la jertfă, pentru ridicarea „prostimii”. A fost o undă de avînt și de eroism care a cîștigat multă „dăscălimă”: de aici a eșit și puternica mișcare a cooperației, pe care așa de înțelept a știut s'o conducă și s'o canalizeze marele Spiru Haret.

Numele lui Mihai Lupescu însă se leagă mai ales de folclor. Abia eșit învățător de la școala „Vasile Lupu” din Iași, în vîrstă de douăzeci și doi de ani, la 1884, începe s'adune și să publice literatură populară în *Contemporanul* de pe vremuri. Trăind în munte, la Broșteni Sucevi, avea prilej să scoată la lumină, ca un scufundător, o mulțime de lucruri necunoscute și interesante. Mai erau în vremea aceea în munte oameni care nu coboriseră încă la țîrg.

Cea mai mare parte din acest material l-a publicat în *Șezătoarea*, cea dintăiu revistă specială de noi, întemeiată de el, de Artur Gorovei și alții, în Folticeni, în 1892. După ce a trecut la conducerea orfelinatului din Zorleni, în 1898, a cunoscut învățători și cărturari birădeni; în vremea din urmă s'a legat cu regretatul și neprețuitul Tudor Pamfil, cu care a scos o altă revistă de folclor, *Ion Creangă*. Legăturile lui cu Suceveni n'au încetat niciodată: «bădia Mihai», cum îi ziceau învățătorii tineri, era o pildă vie pe care mulți o urmau, continuînd o bună tradiție. Cînd părăsește Zorlenii, în 1920, Lupescu se întoarce în Suceava și s'așează la Bogdănești, lângă satul său natal Spătăreștii. Aici lovitura năprasnică a Celei veșnice și neinduplecate l-a surprins între livada lui de meri și cîntecele simple care i-au fost așa de dragi, în peisagiul poetic al apei Moldovei, la poalele pădurilor de brazi. S'a stîns în Iași, la 17 August, în spitalul Sfîntului Spiridon. — *M. Sd.*

„Aur Sterp”

În editura „Viața Romînească” a apărut în cursul verei volumul cu acest titlu, care cuprinde admirabilele poezii ale d-lui Al. A. Philippide. Recomandăm aceste poezii, care vor data în istoria literaturii noastre.

P. Nicanor et Comp.

Recenzii

I. L. Caragiale, Versuri, „Viața Românească”, 1922, București.

D. Barbu Lăzăreanu a adunat în acest volum aproape toate versurile lui Caragiale, lipărite pe vremuri cu sau fără iscălitura lui. Cîl limp scriitorul trăește, *denunțarea* lui ca autor al bucășilor lui neiscăl te e o nedelicateță. După moarte însă, se pare că voința lui nu mai trebe respectată. Preluind, i se „completează” opera cu tot ce a tipărit. Dar d. Barbu Lăzăreanu mai are și o altă îndreptățire. D-sa spune că fiul defunct al lui Caragiale, depozitarul testamentului literar al tatălui său, avea degînd să publice aceste versuri, realizînd, astfel, intența ori dorința lui Caragiale.

O întrebare se impune totuși: Va fi înțeles Caragiale să i se publice și „Ce-mi spui de poezie”, de care și-a băfut joc mai lirziu singur? De ce ar fi ținut el să se publice această poezie? Ca dovadă că a debutat în literatură ca poet submediocru? Și va fi înțeles el să publice ori să i se publice „Pohod na șosea”, o cronică în genul lui Marlon dela „Universul”, scrisă mai înainte de a se fi format ca „poezii” sînt nedemne de el.

Rămîn bucășile de mai lirziu, din „Moftul român” și de aiurea. Să zicem, cu d. Barbu Lăzăreanu, că autorul lor nu le-a adunat în volum, pentru că n'a avut limp nici răgaz, — deși în ultimii zece ani ai vieții sale Caragiale a scris atît de pușin, încît nu prea înțelegem cum de n'a avut posibilitatea să-și îndeplinească dorința de a le scoate în volum.

Versurile acestea, aproape toate, nu numai că sînt mai prejos de talentul lui Caragiale, dar sînt o literatură slabă, chiar fără nici o comparație cu restul operei sale. Strofele din bucată compusă împreună cu Teleor, nu sînt superioare celor ale lui Teleor. Ba s'ar putea spune contrariul. Și doar Teleor nu era un lăceafăr. Iar în lupia de epigrame cu același Teleor, nu Caragiale are avantajul Parodiile din „Moftul român” au mai înfășurător istoriei literare, modelurile lor fiind de domeniul mărunșurilor modelurilor și învechite, modelurile lor fiind de domeniul cunoaște modelurile și rare. Apoi nu sînt eminente nici pentru cine cunoaște modelurile și se poate pune în atmosfera de atunci. Pentru a parodia trebuie să fii și poet și critic. Caragiale era numai critic. Poet în lirism nu era. P. ntru „la maniere de”, îi lipsea puterea creatoare. Parodiile sale reușite sînt în proză, adică în domeniul său, de pildă „Smărăndița”,

in care a șarjat maniera lui Delavrancea. In parodiile, de care ne ocupăm acum, — lucru curios, cind e vorba de Caragiale — lipsește aproape cu totul *hazul*. In aceste parodii Caragiale e mai degrabă un polemist. In loc să scoată în relief însușirile modelului, el atribuie modelurilor sale note străine. El atacă pe cei pe care-l parodiază, împrumufându-le, de pildă, elemente triviale, care nu există în opere lor, — cum cum a făcut un scriitor, care a scris la adresa d-lui Minulescu „Romanța celor trei sarmale”. Polemismul lui Caragiale se vede cu toată claritatea în parodiarea lui Bolintineanu, unde amestecă și note din Satira a III-a a lui Eminescu („năframă”, etc.). Notele aproape pornografice din parodiarea lui Coșbuc nu sînt deloc „în chestie”. Șarja, aici, trebuia să fie în direcția idilică.

Făbulele „marelui anonim” sînt fără îndoială „cele mai nejustificabile producții ale lui Caragiale”, cum se exprimă, cu drept cuvînt, d. Zarifopol.

Mai reușite din parodii, sînt cele din grupul „A. Museus”. Retorica naiv grandilocventă, incult lapidară, eflin profetică și limba gazelărească din Bolintineanu (care de altmîntrelea are și calități) și mai ales caracterul eleric al aspirației eminesciene sînt bine înconceiate în parodiile respective. Dar se putea și mai bine.

Mai puțin reușite decît acestea, sînt parodiile „moderniștilor” contemporani lui Caragiale. Și aceasta cred că se datorează înseși modelelor. Poezii simboliste și decadenți, pe care i-a parodiat în „Molul român”, sînt greu de parodiat, pentru că opera lor are deja caracterul parodiei. Parodia nu mai poate fi decît o copie. Iar dacă toluși ține să șarjeze, cade într-o exagerare, care nu mai are nimic artistic.

Acest lucru se observă și în parodiile d-lui Topirceanu, pe care trebuie să-l aduc aici în cauză, d-sa fiind singurul parodist adevărat în literatura noastră. D. Topirceanu, înzestrat cu destul spirit critic, fiind apoi — ceiace nu era Caragiale — poet și stăpîn absolut pe tehnica versului, ne-a dat cîteva bucăți reușite, în care a concentrat, șarjînd în justă măsură, ceiace e caracteristic scriitorilor parodiași (Goga, Sadoveanu, Hogaș, Patrașcanu, etc.). Cînd însă a parodiat pe „moderniștii” de acum zece ani, n'a putut face mai exagerat și mai cu haz decît ei înșiși, exceplînd parodiarea d-lui Minulescu, care, fiind un poet real, cu o individualitate bine pronunțată, a dat ocazie d-lui Topirceanu să scrie minunata „romanță” a „automobilului”.

Am subliniat cuvintele „o individualitate bine pronunțată”, pentru că nu se poate parodia cu un succes desăvîrșit decît numai opera unor astfel de scriitori (adică a celor adevărați). Ceilalți, nu numai că produc opere care sînt totodată și propria lor parodie, dar încă, scriînd foți la fel, parodia nu are un obiect bine delimitat, îi rămîne să șarjeze un gen, adică ceva mai puțin concret.

Desigur, „versurile” lui Caragiale sînt binevenite pentru noi. Le celim încă odată, fără să mai avem nevoie să cercetăm altele publicate vechi. — Dar aceste „versuri” nu sînt, o spunem cu holărire, binevenite și pentru el.

După ce mor, scriitorii mari au nenorocirea de a li se da în vileag tot ce au scris — și devin astfel mai mici (Am vorbit aici adesea de scandalul — acesta e cuvîntul! — petrecut cu poeziile și romanele „postume” ale lui Eminescu). Apoi, cu vremea, opera acestor slabi (cași cea slabă publicată de scriitorii înșiși) cade în uitare, rămîne în circulație numai opera lor bună — și ei devin din nou mai mari.

Desigur, se vor mai lipări „volume” de Caragiale. Și va trebui să se tipărească. Va trebui însă neconținut anunțat că în opera sa el a făcut o selecție cit a trăit, — și că, dacă a avut cumva de gînd să-și adune în volum tot ce a publicat, gîndul acesta dovedește o slăbiciune, pentru noi inexplicabilă la acest om stăpînit, torturat de o atît de nemiloasă autocritică.

Mariu Theodorian-Carada, Eugeniu Carada, „Gullenberg“, 1922.

Figura alii de enigmatică a acestui important personaj din vremea organizării statului nostru burghez se lămurește cu greu din faptele, mai toate istorice, pe care le-a adunat cu alita sirguință și pietate d. Mariu Theodorian-Carada. În biografia aceasta, lipsesc faptele mici, zilnice, concrete, anecdotice, acele în care se traduce spontan natura intimă a unui om și care sînt mult mai proprii a reconstitui și caracteriza o personalitate.

Totuși, din această biografie, putem întrezări natura morală a lui Eugeniu Carada. Spiritul realist înzestrat cu o energie excepțională și cu o admirabilă tenacitate, lipsit de senzualitate, lire abstractă de puritan și de sectar, Eugeniu Carada a avut de unde cheltui acele însușiri, care în mijlocul vorbăriei și destrăbălării obștești i-au dat posibilitatea să făurească aproape, în orice caz să consolideze și să conducă îndelung și cu dibăcle, opera pozitivă a liberalismului român, organizarea economiei burgheze naționale.

Afară de „49“, cînd nu putea face altceva decît „revoluție“, Eugeniu Carada a făcut numai alita politică—și din umbră—de cîtă avea nevoie partidul său ca să fie instrumentul de burghezire al țării românești.

Rolul acesta serios, idealist în definitiv, căci nu era vorba de prosperitatea lui proprie, ci de aceea a unei clase, cu care, în spiritul său, se confunda prosperitatea și mărirea țării—rolul acesta cerea, ori presupunea, acea onorabilitate personală, acea asprime de morală, acel interes viu pînă la urmă al tuturor manifestărilor de vigoare națională, care fac din acest financiar făcutor una din figurile cele mai originale, și mai impunătoare ale istoriei veacului nostru trecut.

G. I.

P. Cancel, Despre „Rumîn“ și despre unele probleme lexicale vechi slavo-romîne, București, 1921.

Un studiu special asupra numelui „rumîn“ în afară de acel al lui Gariner, *Über die Volksnamen der Rumänen*, 1895, nu s'a mai făcut. Era admis de toată lumea că *rumîn* < lat. *romanus*, deoarece derivația e conformă cu vocalismul limbii romîne. D. Cancel admite aceeași derivație; însă cu privire la *rum-* < *rom-* crede că ar fi o substituție fonetică autohtonă mai mult, decît o dezvoltare fonetică. Documentele fonetice autotone sînt întrerupte de chestiuni incidentale cu privire la legăturile traco-ilire ori scito-trace care, deși îngreuiază mult cercetarea, sînt foarte interesante.

Studiul numelui „rumîn“ se reduce la cele două dezvoltări fonetice: *o > u* și *an > in*. Autorul s'a ocupat numai de întâiul fenomen din grupul *rum-* (ne surprinde părerea (p. 7) că „rum“ din cuvîntul *rumîn* ar forma o silabă. Pentru despărțirea silabelor cf. A. Philippide, *Gramatică elementară a limbii romîne*, p. 8-9 și Seelmann, *Aussprache* (colonzarea ca terminus a quo și despărțirea dialectelor ca terminus ad quem, p. 7). Chestia lui „rumîn“ în realitate e mult mai simplă și mai puțin nebuloasă (capitolele incidentale contribuiesc mult la această părere).

Transformarea lui *o* aton > *u*, Schuchardt, *Vokalismus* o admite ca latină populară și o consideră ca începînd dela 100 ori 50 a. Chr.

în jos. Deci *rom-* a avut timp până la împrumuturile de elemente latine ale Goților (sec. I-II p. Chr. după Kluge) să se fi transformat în toată peninsula Balcanică în *rum-* și astfel reflexele din golă și celelalte limbi cu care latinii dunăreni au venit apoi succesiv în atingere, să apară în majoritate sub această formă din urmă. Mohl, *Introd. à la chron. du lat. vulg.*, p. 118, spune că în limba oscă „*ō* long aboutit régulièrement à *ū*” și aceasta până la sfârșitul Imperiului. De asemenea pentru alte dialecte italice, Mohl, p. 152, spune același lucru. În special asupra schimbării *o > u* din limba română, Mohl, p. 189 crede că noi am fi păstrat vocalismul clasic, ceiace numai cu greu am putea admite. Că fenomenul *o > u* e propriu limbii romine, în vreme ce restul popoarelor romanice îl au foarte rar (mai des în spaniolă) a arătat Diez, *Gramm. d. rom. Spr.*, I, 163. Că e propriu mai ales limbilor balcanice a arătat Miklosich, *Die sl. Elem.*, p. 7 pentru bulg., rom. și alb. (și socolii de el ca „*alleinheimisch*”) și în *Beiträge z. Laulehre*, p. 61-62 pentru rom., alb., bulg., neogr. și neapol. Acest fenomen e propriu și limbii dalmate, ceiace se constată în actele din Jireček, *Gesch. d. Sl. Dalm.* Ar fi de presupus o influență autohtonă, după cum credea Miklosich pentru limbile balcanice și după el G. Meyer pentru neogreacă. Apariția fenomenului în neapol. și span. însă, ne silește să ne oprim numai la constatarea lui.

Cu privire la *o > u* este demn de notat că la Procopios apare *Gemellomuntes*, *De aedif.*, ed. Bonn, 507, 38; însă tot la el găsim *Romaniana* (Serdica) și *Romuliana* (Aques). Cf. Jireček, *Die Roumanen*, I, p. 20 nota, admite că rominești mai multe nume care au *o > u*. Dar pentru cronologia fenomenului românesc, socolim de cea mai mare importanță cele ce ne spune Priscianus, I, 26 H: *Fuentes pro fontes frundes pro frondes...*, *quae lamina in unioribus repudiata sunt quasi rustico more dicta*.

Autorul admite (p. 5) că forma *romîn* e semisavană. Această formă există și în dialect și e datorită diferențierii cași formele *cuprind* și *coprind* < *comprehendo*, *acopâr* și *acupâr* < *cooperio* (disculția la A. Philippide, Un specialist român la Lipsca, p. 39). Cum că elementele comune limbii romine și albaneze s'ar fi dezvoltat în mod independent în ambele limbi, din același fond primitiv (p. 18-21), această părere a mai fost susținută de Kopiter și apoi de Hasdeu (cf. Philippide, *Principii* p. 288 sqq.). Asupra valorii acestei păreri cf. Densușianu, *Hist. d. l. langue roum.*, I, p. XXVI-XXVII. Compararea limbilor balcanice pentru aflarea de caractere primitive cerută de autor (p. 46-48) a fost aplicată de Kopiter, Miklosich, Schuchardt și Hasdeu. Rezultatele - destul de infructuoase - se găsesc în Densușianu, *H. l. r.* I, 33-37.

În afară de problema social-juridică, numele „rumîn” mai stă în legătură cu problema continuității, după cum a arătat - deși neconvins - V. Pirvan, *Contribuții epigrafice*, p. 92-96.

În a doua parte a lucrării, se arată inconvenientele pentru derivarea din limbi slave a cuvintelor: *baltă*, *cătun*, *gard*, *groapă*, *jupîn*, *smtînă*, *sîndă*, *simbădă* și *trotan*. Discuția afirmația lui Brückner, *Indog. Forsch.* 23 (1908) 217 că *jupan* în slava primitivă să fie luat dela Avari, autorul presupune și posibilitatea unei transmiteri directe a cuvintului dela Avari la Romîni. Cuvîntul *smtînă* care se găsește în Istro-romînă sub formă rotacizată și ar presupune deci un element vechi cași cel latin, a fost găsit în glosarul oset al lui W. Müller: *zmānlin* „*zusammenmischen*”. Bogăția de material și bibliografia utilizată la cercetarea acestor cuvinte este remarcabilă.

Dela Miklosich, *Sl. Elem. im Rum.*, 1862 și A. de Cihac, *Dictionn. étym. daco-roum.*, 1879, nu s'a mai făcut nici o cercetare lexicală cu privire la elementele slave din limba romînă. Din această

cauză, elementul slav al limbii române este un izvor nesecat de cercetări. Până astăzi nu știm care sînt elementele slave comune tuturor celor patru (cu meglenita) dialecte, lucru care ar aduce alina lumină în chestia originilor poporului român și nici adevărata măsură în care elementul slav intră în fiecare dialect. Cercetări în domeniul limbilor slave, vor aduce multe știri nouă cu privire la elementele străine din limba română, pe care le-am considerat până acum de origine slavă.

I. ȘIADBEI

Georges Z. Strat, *La rôle du Consommateur dans l'économie moderne*, Paris, Editions de la vie universitaire, 1922.

Din multiplele probleme, pe care economia politică le îmbrățișează, acele privitoare la consumație sînt azi pe primul plan.

Orice războiu reprezintă, din punct de vedere economic, o perioadă de supra onumație și de dezechilibru între producție și consumație. Războiul mondial a distrus însă, în chip sălbatic, bogății acumulate de generații, pe cînd capacitatea de producție a scăzut în proporții neliniștitoare.

Cum poate fi acoperit acest deficit de producție, cum poate fi organizat, în chip economic, consumul materiilor alimentare, hainelor, combustibilului, — iată marea grijă a tuturor națiilor, de mai bine de 8 ani.

În aceste împrejurări, în care apărarea consumatorului a devenit o necesitate națională, lucrarea d-lui Strat, care tratează această problemă sub toate aspectele ei variate, răspunde unei nevoi și e de o vie actualitate.

Prima ei parte, cuprinzînd evoluția faptelor și a doctrinelor, începe cu analiza fenomenelor de consumație și a rolului consumatorului în evul mediu și apoi în vremea vechiului regim. În această epocă, piața e restrînsă, adesea pur locală, comerțul aproape nul. Evul mediului are oroare de intermediari și idealul său economic e exprimat în formula etico-religioasă a „prețului just”. Stabilitatea acestuia, presupune implicit, stabilitatea raporturilor dintre producători și consumatori, o economie statică, o societate hierarhizată și patriarhală. Autoritatea locală caută să țină balanța egală, între cele două grupuri, neritarea legată unul de altul. Pentru a proteja pe consumatori împotriva exacțiunilor producătorului și chiar pe producători, unul față de altul, ea reglementează și limitează concurența.

În tot timpul evului mediu și chiar al vechiului regim, puterile publice s'au opus la ridicarea prețurilor și pentru a o combate, s'au silit prin procedeele cele mai diverse sau să mărească abundența, sau să împedice cișturirile excesive și acaparările. Practica prețurilor minime, pe cale de autoritate, a fost ceva constant în vechea Franță. Taxațiunile interveneau mai ales în perioadele de scădere a puterii banului, de tulburări monetare sau de foamete. Obiectele taxate erau în genere acele de primă necesitate: pine, carne, lemne, haine, încălțăminte.

Istoricii și economiștii, care au studiat această politică de taxare, o judecă cu severitate, nesocolind datele cele mai sigure ale economiei politice; ea a pus piedici producției, fără a reuși să scadă prețurile.

E adevărat că prețurile maximale descurajau pe producători, în-depărtînd produsele de piață, iar ingeniozitatea producătorilor și a negustorilor, de conveniență cu o administrație venală, găsea adesea mijlocul de a ocoli legea. — totuși obstacolele puse libertății schimbului, nu trebuie în mod absolut condamnate. Fîind date condițiile economice ale epocii, concurența fără de control și friu ar fi ajuns la un mono-

pol de fapt, adică la slăbirea micilor consumatori, de către marii negustori.

Transformarea tehnicii industriale, ca urmare a marilor invenții făcute în Anglia, în cursul secolului al XVIII, a adus nu numai o revoluție a producției, dar și o schimbare completă a condițiilor de viață a colectivității. Producătorul trece pe primul plan al scenei economice, lăsând pe consumator tot mai în umbră. Frigurile producției cuprind omenirea și, odăla cu ele, un spirit nou. Idealul, în fața ochilor hipnotizați ai oamenilor acelei epoci, e căpitanul de industrie, îndrăzneț și aventuros, care caută în lume de bușee pentru produsele invențiilor și a industriei sale. Se produce și se fabrică acum, nu pentru o regiune sau o țară, ci pentru lumea întreagă.

Un asemenea producător, în noul regim economic, nu e dispus să trateze dela egal cu consumatorul, nici să se supună reglementelor și prescripțiilor autorității sociale. El concentrează și multiplică la infinit mijloacele lui de producție, accelerând și crescând rendementul, și singura lege de care ascultă e cea a profitului. Lumea devine o imensă piață, pe care marii căpitani ai industriei și-o dispută ca pe un câmp de bătălie. Pentru aceasta, ei au nevoie de libertate, de toată libertatea în cea ce privește oamenii, lucrurile, tehnica, organizarea. Vechiul sistem reglementar crapă, sub avalanșa victorioasă a noilor principii. Guvernele nu pot rezista curentului unanim, căci producătorul a devenit factorul primordial al națiunii. Ele renunță la intervenționism, iar școala liberală engleză nu face decît să consacre prin doctrină această stare de fapt. Apărătorii entuziaști ai producătorului, economiștii clasici, reflectând fidel epoca lor, ignorează pe consumatori.

Trecerea dela o economie domestică și rulinară la cea de fabrică și de concentrare capitalistă nu se putea face însă fără de ciocniri și dureri și revoluția industrială aduce antagonismul inevitabil al claselor sociale. Optimismul pe care-l inspira spectacolul unei activități febrile, începe să dispară înaintea viziunii armatelor proletare, aruncate în neagra lipsă, de somaj și de crizele periodice.

Repartiția bogăției între diverșii factori ai producției intră în discuție, problema socială e astfel pusă. Dar în doctrină cași în fapt, aceasta conduce la consumator și la consumație, scopul ultim al oricărui activității economice.

Spre deosebire de economiștii clasici englezi, J. B. Say care a transplanta și vulgarizat opera lor în Franța, introduce în tratatul și cursul său un capitol asupra consumației, iar Sismondî, impresionat de pauperism și de crizele economice, se ridică contra exagerărilor școlii engleze, susținând că binele public nu trebuie văzut în bogății, ci în fericirea celor mulți.

Dacă acești doi economiști nu au atins decît în treacăt și de departe problema consumației, Fourier a atacat-o în mod direct. În acest nebun de geniu, pe care unii îl consideră comunist, alții socialist liberal, d. Strat vede în primul rînd pe economiștii consumației și apărătorul consumatorului, cel dinlăun care a înțeles înlinderea și importanța acestei probleme. Ridicîndu-se împotriva comercianților, care întrețin parozilismul economic și a spiritului mercanțil, care a falsificat toate rufețele vieții, el nu a denunțat numai răul, cu o vervă causală ci a indicat și remediu: organizarea consumației, prin intermediul sistemului asociației în producție și consum, adică a Falanșterului. Prin această parte constructivă a operei, el e adevăratul strămoș al cooperatismului.

Pe cînd socialismul revoluționar, în a doua jumătate a secolului al XIX, distrăgea atenția economiștilor dela problemele de economie pură, concentrînd-o asupra chestiei sociale, apar unele doctrine, care avînd o bază etico-socială profundă, urmăresc alături de armonia între clase și protecția consumatorului. Aceste doctrine sînt: școala lui Le Play, solidarismul și cooperatismul școlii din Nîmes. În persoana

Charles Gide „solidarismul religios, suflul evanghelic al unui Tolstoi și formula fourieristă a asociației formează un lot complex și armonios”.

În partea a doua a lucrării, e vorba de realizările îndeplinite în favoarea consumatorului. Educația acestuia e, după d. Stral, o necesitate atât de simțită și ultimul războiu, scoțind în lumină viziile economiei moderne, a indicat și măsurile de ameliorare.

Presa cași serviciile de statistică pot da, asupra prețurilor, informații prețioase. Dar mijlocul cel mai sigur de luptă e cooperativa de consum, care în timpul războiului, în toate țările Occidentului, a doborât o forță și o vivacitate, care permit cele mai mari speranțe.

Deși cooperatismul de consum sau chiar acel integral nu pot schimba fața lumii, revoluționând societatea actuală de schimb, după cum cred unii, el are o importanță fundamentală pentru cumpărătorul modern. Altfel însemnat în această privință, îl joacă ligile sociale de cumpărători, din care prima a fost înființată la New York în 1890, pentru a remedia situația lucrătoarelor și vânzătoarelor din atelierele de confecție. În timpul războiului, aceste ligi au devenit însă instituții de apărare ale consumatorului, desfășurând prin conferințe și broșuri o largă activitate educativă.

Intervenția comunelor în domeniul exploatării economice, sub numele de regie directă, atât de rău văzută de adepții școlii liberale, a adus de asemeni consumatorilor însemnate servicii în timpul războiului. În Lyon, Tours, Montpellier, Strasbourg, municipalitatea a știut să lupte cu succes contra scumpelii traiului, asigurând aprovizionarea cași o justă repartitie a stocurilor și a mărfurilor.

Dimpotrivă, intervenția Statului în domeniul consumației, fie prin aprovizionare, fie prin taxațiune, nu a fost lipsită de grave erori și, deși necesară, ea nu a fost totdeauna fericită. Politica consorțiilor sau a aprovizionărilor administrative prezintă abuzuri și inconveniente pentru economia unei țări și prețurile plătite de consumatori, pentru unele articole, au fost adesea departe de a fi cele juste.

În ce privește taxațiunea sau fixarea prețurilor minime, scopul ei nu a fost decât parțial atins și rezultatele au fost mediocre.

Ultima parte a lucrării tratează despre locul consumatorului în structura economică modernă. Școala psihologică, pentru care valoarea există în raport cu dorințele omului și nu în lucruri, privește cu totul altfel decât cea clasică situația reciprocă a producătorului și a consumatorului. Fixitatea face loc mobilității atitudinilor și diversității rolurilor, pe care le implică dinamismul economiei moderne. Locul consumatorului în structura economică actuală apare tot mai important și mai activ. Criza economică din 1920 ne procură un exemplu convingător în această privință. Dacă războiul a însemnat pentru Europa această criză muri un monopol de fapt al producătorului, pentru Europa această criză a fost înainte de toate una de sub consumație, de abținere a consumatorului. În proiectele de reconstruire economică de după războiu, din Franța cași din Germania, forța consumatorului cași realitatea lui încep a fi reclamate în textele legislative.

În consiliul economic al muncii, a cărei creație a fost decisă de congresul generației al muncii la Lyon în Septembrie 1919, consumatorii sînt reprezentați cu aceleași drepturi și în număr egal cu muncitorii, funcționarii și tehnicienii, din industrie, agricultură, comerț. Legea din Octombrie 1921 asupra C. F. R. recunoaște „usagerilor” un loc important în consiliul de gestiune.

În proiectul de socializare al lui Otto Bauer și în toate proiectele anuloage apărute în Germania, consumatorul are un loc egal cu producătorul, în consiliile ce trebuie să dirijeze producția și consumația.

Dacă însă unii economiști ca Charles Gide vorbesc cu entuziasm de viitoarea republică cooperativă, în care consumatorul va domni ca stăpîn, d. Stral nu merge până acolo. Desigur consumatorul trebuie restaurat în drepturile sale, susține d.-sa, dar nu e bine ca el să devină

un tiran, primejduind astfel echilibrul economic. Interesele sale trebuie dimpotrivă să tindă a se armoniza cu cele ale producătorului și chiar ale antreprenorului, tot atât de legitime.

Convins că adevărul nu se găsește niciodată în alitudinile extreme, parizian al soluțiilor mijlocii, autorul are ca ideal colaborarea tuturor factorilor economici, pentru salvarea a două principii superioare: progresul economic și dreptatea socială. Dacă acest ideal e realizabil, e o chestiune care nu e la adăpostul obiecțiilor și unele din afirmațiile d-lui Strat nu pot fi desigur admise fără discuție.

Lucrarea sa însă, bazată pe un bogat material, e serioasă, conștientă și clară. Scrisă pe alocuri cu căldură și avânt, ea poate interesa nu numai pe specialiști, dar pe orice intelectual, care ține să se orienteze în complexa și chaotică realitate economică socială în care ne zbatem și care ne apasă cu a tot puterica ei.

OCTAV BOTEZ

Angel Marvaud, *L'Espagne au XX-e siècle*, Paris, 1918.

E un studiu complex, alcătuit din patru părți. Prima studiază Spania politică, cauzele decăderii, regimul constituțional și parlamentar, administrația publică, raportul dintre rege și parlamentele politice, agitațiile separatiste în Catalonia și Bascii, clerul și chestia religioasă și sfârșete cu armata. A doua privește Spania din punct de vedere economic: Finanțele, politica vamală, agricultura, subsolul, industria, comerțul și navigația. Chestia socială formează obiectul părții a treia și se ocupă de conflictele dintre capital și muncă, tot mai dese și mai violente în ultimele decenii, de situația mizerabilă a lucrătorilor rurali care părăsesc pământul strămoșesc și caută peste ocean o patrie mai bună, de politica intervenționistă a statului ce votează nenumărate legi sociale menite să dea claselor de jos o mai bună stare, dar care rămân neaplicate din pricină că sînt imitații străine și nu în socoteală de condițiile specifice ale Spaniei. În fine politica colonială, chestia Marocului și mișcarea americanistă este subiectul ultimei părți.

Vom insista în special asupra aspectului politic al Spaniei, căci prezintă pentru noi un deosebit interes. Cași România, Spania este deabia acum pe punctul de trecere dela forma feudală la cea democratică modernă: „...Spania ne dă impresia unei țări în care ideale moderne sînt în luptă cu forțele trecutului. Etichetele s'au putut schimba, starea de lucrări anterioară, în multe privinți, a rămas aceeași. Sistemul parlamentar nu funcționează decît în aparență. Adevărata putere nu e în deputații care, în niciun chip, nu pot prelinde că reprezintă națiunea, ci în miniștri. Aceștia depind, la rîndul lor, nu de parlament, care le datorește lor existența, ci numai de încrederea regelui, adică în ultima analiză depind de vechea *camarilla*”.

O falsificare a vieții parlamentare care, cum vom vedea, își manifestă efectele în toate ramurile de activitate și care are adinci rădăcini în sufletul poporului spaniol.

Lungile veacuri de absolutism, stăpînirea excesivă a clericalismului, lipsa unei clase mijlocii muncitoare și luminate sînt, în esență, cauza că poporul spaniol n'a putut evolua politicește. Cu toate numeroasele revolte care au frămîntat Spania în cursul veacului trecut, acesteia țară n'a putut face o singură revoluție. În o sută de ani au avut 21 schimbări de guvernămînt și 10 constituții; dar nu oținta publică a evoluat, nu ea le-a produs. Schimbări de guvernămînt și constituții au însemnat triumful trecător al unor generali care au făcut și deslăcut guvernele după fantazia lor, substituind voința lor suveranității naționale. Chiar republicanii visează și azi întronarea republicei tot printr'o lovitură a arma ei. Inșă asemenea revoluții nu sînt decît acte de

indisciplină, dezastroasă pentru ordinea socială, pentru armată și țară; și guvernele care le încurajează sau profită de ele nu pot prelinde că sînt guverne tari.

O altă cauză e că constituționalismul nu a găsit în Spania o tradiție imediată pe care să se sprijine; implantarea sa a fost o imitație servilă și necompletă a ceea ce se petrecuse în Franța. Și astfel din lipsa unei puternice opinii publice, *puterea absolută n'a fost desființată; a trecut dela rege la miniștri*. „Municipalitățile depind de ministru; subvențiile de ministru; drumurile, căile ferate, porturile, totul în fine ce poate interesa orașele și poate oferi un câmp larg deschis pasiunii de cișlig, agiotagiului și vișului, depinde de ministru... Ministrul este centrul cătră care converg toate ambițiile și toate pretențiile”. „*Alegerile nu sînt decît un compromis între puterea centrală și polițianții de meserie*”. Ele nu pot reflecta opinia publică. Și nici introducerea volului universal n'a putut remedia această stare; după, cași înainte, guvernul a rămas stăpin pe soarta țării, iar Camerele au continuat a fi numite. E un regim ce nu poate fi clasificat.

Care e motivul acestei contradicții între lege și realitate? Lipsa de preparare a claselor populare pentru regimul constituțional, indiferența lor pentru afacerile publice, dar *mai ales abținerea oamenilor luminați și culți al clasei mijlocii care du permis să fie falsificată mașina parlamentară*.

Din pricina asta înfloresc, ca în orice țară unde volul universal funcționează în mod imperfect, atotputernicia polițianilor de clopotniță. „Cacicul - este acel personaj, care posedînd în localitatea sa oarecare influență reală, multă îndrăzneală și puțin scrupule, se bazează pe sprijinul absolut al guvernatorului sau al ministrului. Aceasta îi este suficient: grație centralizării administrative și înfinității de expediente de care dispune o putere executivă absorbantă, cacicul se bucură de o astfel de putere, încît nu e decît un alt cacic în aceeași localitate și cu același sprijin care-l poate învinge, grație unei schimbări de guvern”. Desigur în toate țările cu regim parlamentar oligarhicla notabililor este fructul acestui regim. Deosebirea e că în Anglia și Franța, de pildă, acești polițieni rămîn în contact cu alegătorii, le dau socoteala de mandate și caută să-i satisfacă, - pe cînd în Spania, unde nu-i opinie publică, *alegerea deputaților majorității, cași ai opoziției, se face în anticamerele miniștrilor*. Acest cacichism este o adevărată instituție: „Organele sale sînt permanente, ruajele perfecte, regulate, gata să intre în funcție la cel mai mic semnal plecat din Madrid”. E feudalismul modern substituit feudalismului războinic din veacul de mijloc, cu toți agenții subalterni necesari.

Abuzurile electorale comise de acești polițieni sînt nenumărate. Cităm cîteva: liste electorale care nu se revizuiesc, astfel că un cetățean poate vota de mai multe ori, iar morții învie și vin la vot; voturile în alb, în care se lasă guvernului posibilitatea de a substitui votului adevărat un altul după fantazia sa; bande de bătăuși ce terorizează pe adversarii politici; în fine invalidarea celor aleși fără voia guvernului.

Firește Camera astfel aleasă n'are nici prestigiu, nici autoritate. Agricultură, comerțul, industria nu sînt reprezentate; imensa majoritate o formează avocații, polițienii de meserie și... funcționarii. De altfel deputații au o idee cu totul rudimentară de afacerile ce trebuie să discute, sînt lipsiți de o cultură generală suficientă și uneori sînt într'o absolută ignoranță a celor mai elementare principii de administrație. Viața parlamentară este în atari condiții inexistentă: ea se rezumă în intrigi de cuulare și certuri personale, rezultat al unor ambiții și al unui favoritism fără rușine. Deputații sînt grupați în coterii sub conducerea unor șefi și aceste coterii formează cele două partide de guvernămînt care alternează regulat la putere. Lipsite de orice ideal politic, în portanța acestor partide și coterii depinde de abilitatea și dibăcia „șefului” căruia se supun. Deputații nu au diurne, *însă cei mai dibaci*

figurează în consiliile de administrație ale societăților ce au relații cu statul. Cităm un pasagiu din cartea profesorului A. Posada—Estudios sobre el regimen parlamentario—pag. 91—ce caracterizează admirabil activitatea deputatului spaniol. „În biblioteca perfectului parlamentar nu poate fi carte mai utilă decât acela pe care o avea, cum am auzit, un politician, care a ocupat cele mai importante funcții în stat. În această carte figurau, pe ministere, cele mai flagrante nereguli administrative, comisii gras plătite și care nu fac nimic, sinecuriști, contracte dubioase, echipagii fără corăbii, etc.. Când politicianul dorea soluția unei anume afaceri și ministrul nu se grăbea să-l satisfacă, vicleanul Machiavel recurgea la cartea sa și anunța ministrul că are să-i pună o întrebare indiscretă... Se pare că procedeul izbutea foarte adesea”.

Natural că denunțarea abuzurilor, chiar dacă se făcea dela tribuna parlamentului, rămânea fără sancțiune.

Cu un asfel de regim parlamentar, se înțelege ce poate fi administrația publică: Justiția este pusă la discreția puterii executive, democratizată și incapabilă de a asigura distribuția dreptății, când aceasta poate jigni interesele politicianilor dela guvern. Domnia incompetenței în toate ramurile administrative, — căci miniștrii n'au la dispoziție un personal de carieră stabil, instruit și experimentat, de oarece își aleg colaboratorii numai printre prietenii politici. Și fiindcă guvernele nu știu să sacrifice interesele personale celui general, poporul spaniol, ce-și vede vătul necontenit violențat și falsificat, s'a obișnuit să nu veda în ocîrmuitorii săi decît niște dușmani; în consecință principiul autorității a suferit o scădere regretabilă. Situația este agravată printr'o centralizare excesivă: numirea unui simplu cantonist trebuie să se facă în capitală; afaceri de minimă importanță necesilează dosare voluminoase, ce dorm cu lunile în cartioanele ministerelor; ne rezolvarea nici-unei afaceri fără sprijinul unui politician influent, etc.; toate acesteaucid orice viață municipală și regională și dau orașelor un aspect „oriental”.

Acest sistem politic al cărui pivot este „cacichismul” se caracterizează prin mizerie și mediocritate; marile probleme naționale sînt subordonate ambițiilor personale și luptelor de partid. Guvernele înseși, în ultima analiză, sînt prizonierii imensei harka de cacichi, ce văd în stat numai instrumentul satisfacerii ambițiilor personale. Întreaga viață economică și intelectuală a țării se resimte de această detestabilă viață politică: „Planuri de șosele, drumuri de fier rămîn simple planuri, legile de protejare a agriculturii, măsurile economice, tarifele vamale, bugetele, etc.,—nimic nu se face ținînd socoteală de adevăratele nevoi și posibilități financiare ale națiunii”.

Remediul nu poate veni decît în ziua cînd regimul parlamentar va deveni o realitate. Atunci cele două partide de guvernămînt, care alternează la putere, o imitație a sistemului englez, „partidele legale”, cum li se zice, vor dispărea și odală cu ele va dispărea și falsificarea vieții politice. Căci și partidul conservator și cel liberal, de mai bine de o sută de ani, de cînd funcționează sub diverse titulaturi, nu sînt „decît stomacuri flămînde sau ghîfluite” adunate în jurul șefilor, care-și cedează puterea succesiv cu perfecță grație și liniște, grupuri lipsite de orice comunitate de idei, „bande” organizate pentru exploatarea veniturilor țării. Rezultatul: creșterea indiferenței masei pentru politică, dispariția idealului colectiv, regim de compromisuri și jumătăți de măsuri, de incapacitate și imoralitate.

Șefii politici, liberali și conservatori, s'au substituit puterii regelui, ale cărui prerogative și privilegii le înțerebuințează cu ajutorul camarilei dela curte, pentru satisfacerea tendințelor de dominație absolută. Nu-i de mirare că decăderea poporului se accentulează, descădejarea și lincezeala se întinde ca un vâl asupra Spaniei, iar elementele

viguroase ale populației trec peste ocean, fără gând de reînlocuire; Spania pierde prin emigrări în fiecare an peste 150.000 de oameni.

Celelalte partide politice, carliștii, republicanii, socialiștii, nu se deosebesc esențial de partidele „legale”: același personalism le caracterizează; la baza grupărilor sînt mai puțin convingerile și mai mult interesul. Din cauza neînțelegerilor, reduși la inacțiune, nici republicanii, nici carliștii nu pot rezolvi marile probleme, religioasă și militară. Căci armata și clerul continuă a fi cele două forțe ce conduc Spania; ele au justiția lor aparte ce coexistă cu justiția civilă; tribunalele militare și-au lărgit competența până acolo că „un birjar ce sînjenește mersul unui batalion, un beșiv ce nu-i destul de respectuos cu o santinelă, toți care vorbesc rău de armată, sînt judecați de tribunalele militare chiar în timp de pace”. *De altfel armata nu face decît politică*; schimbările de guvern adesea nu s decît rezultatul luptei de preponderență ce se dă la curte între cler și armată. „Pronunțamentele” sînt frecvente și tind să mențină la infinit regimul prelorian, introdus odată cu sistemul constituțional. Numai pătrunderea culturii în toate treptele sociale și stabilirea unui adevărat regim de suveranitate națională l-ar putea înlătura. Dar asta cere vreme îndelungată.

Pentru că învățămîntul e încă sub supravegherea și strînsa dependență a clerului; cu toate că Spania numără mulți bărbați distinși în diferite ramuri de activitate științifică, analfabetismul predomină, școlile secundare sînt slabe, iar învățămîntul primar e în majoritate predat de călugări. Or, întregul viitor al Spaniei depinde numai de posibilitatea de evoluție a două clase sociale: burghezia mijlocie și mică și proletariatul rural; acestea sînt cele mai importante ca număr și au fost cele mai neglijate până acum de puterile publice. Prin instrucție și educație trebuie să se dezvolte în ele demnitatea socială și conștiința politică, căci fără ele o adevărată viață cetățenească nu e cu putință. Și pentru regenerarea Spaniei alt drum nu este.

Părăsim cu regret acest votum alt de bogal în fapte, alt de judicios și instructiv. Citirea lui e foarte sugestivă pentru noi: situația politică în regatul dunărean are multe puncte de contact cu regimul ce stăpînește la sudul Pirineilor.

M. JACOTĂ

Prof. Dr. N. Leon, Amintiri, „Viața Românească”, Iași, 1922.

Între 1880 și 1890 a fost în Iași o puternică aspirație către științele pozitive ale naturii, care și-a găsit formularea mai ales în revista „Contemporanul”. În vremea aceea triumful darwinismului e deja asigurat și, cu Pasteur, apare știința microorganismelor. Iar la noi s'a întimplat ca spiritul pozitivist să-și facă apariția în toate ramurile tocmai atunci: Contă, Lambrior, literatura de observație, etc..

D-rul N. Leon și-a făcut educația spiritului în atmosfera acestor aspirații și preocupări. Atras de științele naturale și de fecunda teorie a lui Darwin, se hotără să se ducă la marele apostol al transformismului dela Iena, Ernst Haeckel. Întors doctor în științi, după diferite peripeții, d-rul Leon ocupă catedra de științi naturale dela Facultatea de Medicină din Iași.

„Amintirile” ne vorbesc de mediul intelectual dela Iena, de marii savanți și profesori din acea mică Atenă a Saxoniei, de contribuția—pe toate căile, adică prin toate ramurile științei—la consolidarea și la elucidarea teoriei darwinene,—toate acestea expuse cu entuziasm și cu pietate pentru instituție și pentru maeștri.

În partea din urmă a cărții, d-rul Leon scrie pagini interesante

cu privire la organizarea Facultății de Medicină din Iași și în special a Institutului său de parazitologie.

Dar d-rul Leon nu rămîne pe terenul strict al faptelor. D-sa face, incidental, și unele profesii de credință, din care se relevă ca un „liber cugetător”, ori mai bine ca un cugetător liber - de ocrat, partizan al emancipării femeii, antimiliarist, apărător al libertății de conștiință, - însușiri sufletești, care se datoresc, fără îndoială, și preocupărilor sale științifice, cași atmosferei morale în care a început să cugete aici în Iași. Științele naturii sînt școala cea mai bună pentru educația sufletească a unui om. Iar atmosfera morală a Iașului de acum patruzeci de ani, datorită în parte și „Contemporanului” (datorită el însuși *momentului istoric*), a fost din cele mai curate și mai înviitoare din tot cursul dezvoltării noastre din urmă.

Penru acest Iași, care tot încă mai adăpostește în ulițele lui tăcute lipuri curioase care adună de pe „galbenele file” lucruri fără nici-o legătură cu realitatea practică și deci trivială - d-rul Leon are accente de o filială pietate.

Haeckel, Iena și Iașul sînt ființele lui iubite - din aceste „Amintiri”.

G. I.

Revista Revistelor

Catastihul Vămilei Moldo- vei (1765)

D. Gh. Ghibănescu, cărturar vechiu și cunoscut, care se îndeleptise cu urice, surele, ispi-soace și alte rămășiți ale Moldo-vei de odinioară, publică în revista *Ioan Neculce*, buletinul Muzeului municipal din Iași, fascicula pe Iulie 1922, un prea interesant studiu asupra unui catastih al vămilei depe Nistru, dela anul 1765. Acest „zbornic economic” a fost găsit de d-sa în satul Idrici din ținutul Fălciului. S’a fost, în vechi zile, alcătuit, după nouă și domnească rânduială, de dumnealui Gheorghe Curida, vameș la Movilău.

Condica aceasla veche, scăpată ca prin minune de foc, de apă și de sfîșiere în folosul gavanoase-lor cu compoluri și dulcețuri, păstrează în foile ei ceva din pulberea altor vieți, în alt veac, și multe mărluri despre un frate patriarhal, ușor și blajin.

Kir Gheorghe Curidas era un om de pripas în țara noastră. Grec, simpatric cu Domnul și cu mulți mari slujbași, vine la Moldova să se pricosească. Umblind încolo și ’ncoace și cercind, nimerise și se însoară la Idrici în 1762, primăvara, cu dumnealui Paraschiva, fiica lui Toader Gafencu. Și după cum cu însăși a sa mină însămnă în grecește, pe una din foile catastihului, această „prea scumpă și prea iubilă soție” îi dăruiește doi băeși s’o duduca: pe cel dintău, Dumitrache, i-l bolează sora Domnului; pe cellalt băiat, Alexandru, și pe copilă îi bolează Domnița Mărioara Mavrocordal. Mijlocind aceste înalte cumetre ale sale, cum și alte stăruinși, kir Gheorghe Curidas e pus în pine. Vistieria îi încredințează vama Movilăului și vadurile dela Cremenciuc și Iarova. Atunci, în 1765, se întemeiază catastihul, s’un grămătic, ajutor al său, cu numele Teodor Grecul, îi scrie cu grijă titlatura: *Catastihul vămei domnești a Bogdantei, după porunca domnească, cum se arată prin pecetea domnească ce se ia la vama pentru fiecare lucru...* În altă parte, tot Teodor Gre-

cul, scrie iarăși: *Acest catastih este al fericitului Gheorghe, pronumit Curidas, și care, pentru că să nu se înlăpse schimbări neco-recte, trebuie să fie la știința fiecărui persoane, amin.*

Și iată așezal în catastih, tariful vamal pentru felurile lucruri care treceau prin vămile Moldo-vei, încărcale în chervane și însojite de negustori bărboși. 384 articole sînt arătate, fiecare soiu de marfă cu vama lui: aba, alămii, anason, a-ramă, allaz, balgam (chilimbar prost), barilci, baltage, bilală (fard), cacum (hermină), cahfe (cafea), calem (condeiu), camhă (damasc), caraboa (vitriol), ceadîrbez (pînză de cort), ceamsaciz (rișină), chilimuri, covoare, postavuri civile (indigo), conjuri de hîrtie, postavuri de felendres (Flondra), ibrișim, imînei, lavdan (laudanum), meșini (marochin), naramza, suliman (roș), teriac (opiu), tiriplic (ață de cusut); ș. a., ș. a..

Vamă pentru abă albă se plătea 1 leu vechiu 14 bucăți; pentru alună 50 bani cîntarul; pentru allaz 14 coli, 1 leu; pentru argint, 5 lei oca. Alte mărfuri se vămuiau cu carul, după încărcătura în oci; vinul și rachiuul cu vasul: barilcă, bute, poloboc, cofă (antal). 2 groși și 12 aspri pentru o „chiohă horilcă ahtaric” (2 lei vechi și 12 bani pentru un butoiăș de spirit rafinat pentru farmacie); 7 groși (7 lei) pentru un poloboc horilcă (35 vedre).

Treceau negustori ruși, lipoveni, armeni, unguri, leși, greci, turci, foarte mulți ovrei, destui romîni. Dar drumurile-s grele și incele, iarmarocacele și țirgurile apusului depărtate, schelele răsăritului de asemenea, și negustoria se face cu trudă și primejdii. În Iulie 1765, vama din Movilău încasează 82 groși și 18 aspri în primele cincisprezece zile. În Noemvrie 1765 încasează 235 groși și 15 aspri. Un gros e un leu vechiu; un leu vechiu 22 centime. Cum se vede, sumele acestea mari atunci, ajutînd pe kir Gheorghe să facă avere,—pot pune într’o comică uimire pe vameșii de astăzi.

Incet-încet și zi cu zi, încasînd vămi pe baibarace și zurumbat, pe

ceamsaciz și dușelicuri, pe vin și horiță, dela Iovan Sapunov rusul, ori dela Hristea armanul, ori dela Mihai Bola unгурul, ori dela simpatrioși ca Iane Safir și Hagi Tanasă, ori dela Turci cu nume grave: Ibraim Pașa, Mola Hasan, Ontobas Aga; dela Ovrei: Solomon din Suceavă, Marcu Starostele dela Iași, Ișic și Leiba din Focșani, Avram a Sprincenalei, Haimanaua dela Holin, și dela Moldoveni din felurite ținuturi, — kir Gheorghe Curidas își pune temelie gospodăriei și averii în pământul Moldovei. Cu banii strinși, dumnealui se lra-ge lingă socrul său cuconu Toader Gafencu, la Idrici, ș'acolo amîndoi lucrează pământul și gospodăresc. Insemnări pe calastih pomenesc mai lîrziu de sămînță de pește cumpărată pentru iaz, de stupi cu albine, unii bătuji, alții lăsași de sămînță; în sfîrșit, în zile de răgaz și de huzur, o mină hădînță scrie pe o pagină, în 1775: „Mart 1, puțintică ploaie și cald; al doilea zi cald cu ninsoare și cu vînt; al treilea, ninsoare cu furlună, viscol cu soare; al patrulea zi soare cu vînt din sus, mai mult frig decît cald; al cincilea zi, nou și frig...”

Dela pămînteni, străinul prîpășit poate învăța și ce-i de făcut pentru „fulgeratul la dobitoace”. Catastihul cel vechiu a păstrat rețeta. Și stînd în colțul lui de masă, subț icoane, a fost credincios martor al jupinesei sale l'araschiva, ș'a văzut crescînd și făcîndu-se Moldoveni pe Dumitrache, pe Alexandru și pe duduca Mărioara. Pe toți îi adăpostește acuma pămîntul primitor subț cerul cel adînc — și din toate de odinioară a rămas numai catastihul, care, după curgere de un veac și jumătate, vorbește unui cărturar despre trecutul.

Prețuri de altădată

Dintr'o serie de acte vechi din veacurile XVII și XVIII, publicate de d-nii Gh. Ghilbănescu și M. Gostăchescu în „Ion Neculce”, buletinul muzeului municipal din Iași, fascicula II, Iulie, 1922, rezumăm cîteva, ca să se vadă cit de scump

era banul odinioară și cu ce prețuri se vindeau proprietăți în centrul Iașilor (ulița Talpalari, lingă școala de Belle-Arte; ulița Sirbească, astăzi strada Lăpușneanu), etc..

Leii vechi despre care e vorba în zapisele acestea trebuesc socoliți drept 22 centime. Potrovicul e a 12-a parte dintr'un leu vechiu.

25 Mai, 1695, Iași. — Ion, fratele lui Paraschiv, cumpără cu 50 potrovici casele Aniței și a fiului ei Lupul. (50 potrovici, aproximativ 90 cent.).

25 Iulie, 1706. — Ionijă Porușnic cumpără cu 15 lei casele lui Paraschiv, în Talpalari (5 fr. 30 cent.).

20 Septembrie, 1710. — Ion Gorovei căpitan cumpără cu 90 lei casele lui Vasile Dumitrașcu în Talpalari (19 fr. 80 cent.).

2 Februarie, 1749. — Teodor Scorțescu logofăt cumpără cu 50 lei casele lui Pavăl Talpalariu, ginerele lui Ion Gorovei, de lingă țințirumul bisericii Talpalari (6 fr. 60 cent.).

8 Mart, 1760. — Pavăl Blanaru cumpără cu 100 lei locul de dugheni al lui Iacob Jidov din Roman, rămas lui amanet dela o dătorie a lui Ion Sucmănarul (22 fr.).

12 Iulie, 1762. — Gavril Covrig, staroste, cumpără dela Gh. Ion Sucmănarul, cu 135 lei, un loc de dugheană pe ulița Hagioaia în Tîrgul de sus (29 fr 70 cent.).

7 Noembrie, 1702. — Gheorghijă, biv-comis, vinde lui Savin, vel-ban, o casă cu pivniță și loc în ulița Cărvăsăriei, drept 70 lei (15 fr. 40 cent.).

2 Mai, 1742. — Maria căpitanijă lui Toader căpitanu dă un loc de casă în ulița Sirbească preoiului Ioan dela biserica Banului, ca să-i facă un sărindar!

Proprietățile acestea, mai ales cele de pe foasta uliță Sirbească, se vînd astăzi cu prețuri de o sută de mii de ori mai mari.

Un nobil francez despre Iași din 1807

Un pasagiu din cartea *Souvenir sur la révo ution, l'empire et la restauration, par le général comte de Rochechouart, Paris, Plon, 1892*:

...În luna lui Fevruarie 1807, o ambasadă compusă din trei boeri moldoveni, trimiși de divanul lor, veni să roage pe ducele de Richelieu „să le onoreze capitala cu prezența-i augustă”, cuvintele textuale, scrise în franjuzește. Ducele primi; ambasadorii plecară în grabă să vestească izbînda misiunii lor și să pregătească primirea.

Suita d-lui de Richelieu se compunea din doi adjulanți, un lînr Livonian și eu; un secretar rus, un medic francez, doctorul Scudery, șapte servitori; în totul douăsprezece persoane, împărțite în trei trăsuri cu câte șase cai. Dela Odesa ne-am oprit ș'am mas la Tiraspol, pe Nistru, în fața Benderului; a doua zi ne-am oprit la Chișinău, cel dintîiu oraș al Moldovei.

Domnii Balș și Canano ne așteptau aici, însărcinați de divan să complimenteze pe ducele de Richelieu, să-l escorteze pînă la Iași și să comande caii de poștă trebuitorii trăsurilor noastre.

Moldova e o țară înclinătoare, c'un pămînt foarte roditor. Populația, de origine romană, cum ușor încă se poate vedea după regularitatea trăsăturilor și constituția puternică a locuitorilor, mai ales a țăranilor, poate da prilej la interesante studii. Dacă limba nu le-ar amînti obîrșia, cu greu ai putea găsi, în înfățișarea umilă, lîritoare și fricoasă a tîlurilor claselor urmare a unei lungi servituiți — pe coboritorii acelor soldați, fii și părinți ai stăpînitorilor lumii. Limba uzuală a Moldovei e un amestec de latinitate cu vorbe turcești, slave ori grecești introduse de biruitorii barbari.

Înainte de a ajunge la Iași, am vizitat faimosul val al lui Traian, întăritură lungă de douăzeci și cinci de leghe înălțată după un șanș larg și construită de neobosiții legionari romani spre a pune stavilă cîtră hoardele vecine.

Gazda la Iași ne-a fost rînduîtă în palatul d-lui Costachi Balș, frațele delegatului venit întru înlimpinarea noastră. D-sa ne-a făcut o frumoasă primire și ne-a instalat sompluos.

Orașul era plin de generali, de ofițeri de stal-major de toate gra-

dele, căci Rușii făceau încă războiul după moda veche (se odihneau iarna).

Încerc să dau o idee despre societatea din Iași la acea epocă.

Bărbații aveau bărbi lungi, purtau în cap calpăce, un fel de turbanuri de blană, erau îmbrăcați cu bogate stoffe și încălțați cu papuci galbeni. — într'un cuvînt păstrau toată înfățișarea orientală.

În alitudinea lor aveau gravitatea plictisitoare a Turcilor, și totuși, ca să se arate Europeni civilizați, lăsau, împotriva voinții și obiceiurilor lor, o libertate fără margini femeilor, care fără îndoială abuzau de ea. Așa ele urmau mîdele dela Paris și Viena, imitau alurile vechii Curți a Franței, chiar și mobilele și le aduceau din Paris. D-na Costachi de Balș ne primi într'o zi, la amiază, sînd în pal, sub pretext de migrenă, coafată cu o bonetă dintre cele mai coquette, îmbrăcată cu o camizolă brodată împodobită cu danțele magnifice și cu fioncuri roze; un șal de cașmir foarte scump acoperea pațul, vase splendide de porțelan cu florile cele mai rare împodobeau toate ungherele; un semînluneric savant calculat complectă aceasă *mise-en-scène* și ne amîntea buduarurile elegantelor noastre.

(Sever Zotta, „Ioan Neculce”, *Buletinul muzeului municipal din Iași*, Fascicola II, Iulie, 1922).

Tradiții

25 Mai, 1758. — Postolachi Dirlă cu frații tăi! Într'atîtea rînduri ați avut giudecală cu pircalabul Gheorghie ca să eșiți de pe moșie; în toate giudecățile v'am dat ca să eșiți de pe moșie; care și înaintea me ați zis că ați eșit de pe moșie; ce? ești fecior de curvă? că-l poruncesc ca să eși de pe moșia lui; că, neșind, oiu trimete și te-oiu aduce și te-oiu mintui în bătăi, ca pe un nesupuitor de giudecăți. Această. — Toader Cantă, ban.

(Din Documentele publicate de „Ion Neculce”, *buletinul muzeului municipal din Iași*, fasc. II, Iulie, 1922).

Influența germană în Franța

L. Reynaud a scris o lucrare senină și imparțială asupra influenței germane în Franța, în secolul al XVIII și al XIX.

Cași invaziile, care au reînviat poporul francez și Reforma care a aprofundat sentimentul religios, intervenția germană a avut, după părerea lui, o influență binefăcătoare.

În a doua jumătate a secolului al XVIII, civilizația franceză prezenta semne de oboseală. Atunci „influența germană ne-a redat simțul simplității și al familiarului și ne-a pus în contact cu natura. Ea a favorizat deșteptarea sentimentului liric și mai târziu, refăcând educația noastră filozofică, ne-a obișnuit a privi îndărătul fenomenelor observabile, a îmbrățișa universul și infinitul. Ea e necesară pentru a explica un Chateaubriand, un Lamartine, deși ei nu îi datoresc totul; și chiar un Musset, un Gautier, un Flaubert depind de ea în oarecare măsură. Sufletul francez a fost considerabil lărgit prin poezia, sentimentalitatea și speculația germanică”.

„În științele morale datorim influenței germane ideea de a urmări munca surdă a maselor în cursul secolilor, ideea de a nu omite efectul instințelor ce mină pe indivizi, comprehensiunea a tot ce e popular, primitiv, involuntar și o noțiune mai exactă a determinatului, necesarului în evoluția istorică, a solidarității fenomenelor omenești și a dependenței lor, de mediul fizic și moral”. Pe scurt „un Michelet, un Taine, un Renan nu-i putem concepe într-o Franță care nu ar fi fost secundată de Germania, poate deasemeni un Victor Hugo și un Leconte de Lisle și acestea sînt cele mai mari nume. Mai aproape de noi, influența germană a pus în onoare, în filologie și în istorie, severele metode pe care le aveam odată și pe care le-am lăsat să se plardă; ea a format pe G. Paris, P. Meyer, Arbois de Jubainville, Monod. În arheologie, istoria artelor, geogra-

fie, economie politică, ea a fost deasemeni un maestru util. Oriunde e vorba de a simți, înțelege și interpreta realitatea sub diversele ei forme, îi datorim enorm”.

Beaunier conteslă, cel puțin în unele privinși, aceste afirmații care i se par prea generoase, pentru Germania.

Ea a împrumutat literaturii franceze câteva „fantome poetice de dincolo de Rhin”: Margareta și Faust, Mignon, Lenora lui Birger, eroii lui Hofmann, Helena din al II Faust. Dar romanștii franceji n'au fost în stare să prindă din producșiile germane, decît partea lor pitorească. Fără influența germană, Franța ar fi avut toluși romanșismul, pe Chateaubriand, Lamartine, Victor Hugo, Musset, Gautier.

În a doua jumătate a secolului trecut, erudiții, filozofii și istoricii franceji au făcut mare caz de știința germană, declarîndu-se discipoli ai ei. Dar metodele germane veneau din Franța, care din vechime a avut erudiți ca benedictinii, ce au practical o muncă imensă și inteligentă, niciodată întreruptă. Ceiace a făcut pe savanșii franceji să studieze la universitățile germane a fost anticlericalismul, răspîdit la 1843. Datorită lui, ei au preferat pe Germani, călugărilor. Cît despre ideile și doctrinele, pe care gînditorii franceji le-au importat din Germania, cele mai multe sînt azi discutate și respinse. Ele au indus în eroare pe Michelet și pe alșii și, dacă în filozofie rolul lor a fost important, nimic nu a contribuit mai mult la dezordinea de idei, care e unul din caracterele secolului trecut.

Influența germană a modificat muzica franceză, însă nu a modificat decît prea puțin sau deloc literatura. De altfel propaganda germană urmărea alte țeluri, decît cele literare. Ea a utilizat literatura pentru scopurile ei, căutînd să răspîndească în Franța minciuna unei Germanii amabile și pacifice. Poeșii și scriitorii, pe care-i făcea cunoscuți, prezentau Germanie blindă, visătoare, muzicală, metafizică, melancolică, pe cînd Prusia se înarma.

Dacă Germania a putut înșela astfel cîțiva oameni de stat francezi și pe consilierii lor, filozofi ai istoriei, sau pe cîțiva gânditori elocvenți, ea nu a alins spiritul francez, nici literatura, care a rezistat frumos și simplu.

(André Beaunier. *Revue des Deux Mondes*, August).

Germanismul și Franța

Alitudinea anti-germanistă pe care inteligența franceză a luat-o în timpul războiului a fost un fapt natural și necesar. Tot ce susținea forțele războinice, tot ce punea Franța în stare de apărare împotriva străinului putea fi ținut drept bun. Spiritul trebuia și el să facă gimnastica necesară pentru a pășiri, odată cu liberalele lui, condițiile acelei libertăți, adică o patrie.

Lipsa de suplețe, întârzierile „demobilizării spirituale” a Franței se explică în bună parte prin considerațiuni foarte serioase, și printr-o situație materială încă și mai serioasă. Era tot așa de inevitabil ca furia împotriva germanismului să suprimă aproape cu totul curentul schimburilor intelectuale, cum sînt inevitabile negurile toamnei ori căldurile în luna lui Cuptor. Dar nu ține mereu aceiași vreme. Ar fi periculos ca reacțiunea necesară organismului după războiu să devie o stare cronică și generalizată. Ar însemna, vorbind fără înconjur, să se stabilească în Franța un curent xenofob.

Aceste reflecții nasc în chip firesc celind cartea d-lui L. Reynaud: *l'Influence allemande en France au XIX-e siècle*. Cu toate că prin formă ar părea diametral opusă, cartea profesorului dela Universitatea din Clermont poate fi așezată alături cu *Stupide XIX-e siècle* a d-lui L. Daudet și cu *Komantisme français* a d-lui P. Lasserre. Toate vor să arate că veacul al XIX-lea a fost o perioadă de ocupație străină în Franța. D. Reynaud nu denunță numai influența germană, ci influența străină în general. Ostilitatea dintre Franța și Germania ilinde să se mărească cu ostilitatea dintre Franța

și fostele ei aliate, ceiace în-samnă că o amenință o criză de xenofobie totală.

Nu trebuie să împrumutăm aici sistemul și imaginile militarului sau ale economistului. Ce urmărește o țară prin efortul militar? Forța. Ce caută prin efortul economic? Profitul. O forță care vine să stingherească forța noastră, o obligă să-i pună slavilă cu tranșee și forturi. O producțiune care vine să ne stingherească producțiunea noastră și să ne micșoreze profitul este controlată de vămile noastre. Dar întrucît celirea *Logicii* lui Hegel de călău un filozof francez poate fi asemuită cu o „ofensivă”? Întrucît studiul teoriilor selecției naturale, făcut de un naturalist francez, poate să fie asemănat cu un „transport” de bombăcării engleze, pe care publicul francez va trebui să le cumpere dacă sînt mai eficiente ca cele din Rouen? O marfă străină poate fi utilă sau dăunătoare; pentru ea s'au instituit vămi și tarife. Dar o teorie engleză este adevărată sau falsă exact în același fel și pentru aceleași motive ca o teorie formulată de un nababist din Auvergne sau de un filozof catalan. Un tarif vamal nu taxează o blană pentru că nu-i elegantă sau practică, ci pentru că nu-i de fabricație franceză. Inteligența, gîndirea fac cu totul altceva. Ele se întemeiază pe ideea că până astăzi adevărurile științifice și marile doctrine filozofice au fost găsite de oameni de națiuni deosebite și că și de-acum înainte se va întimpla același lucru.

Să lăsăm deoparte preocuparea care în timpul războiului a mobilizat altele condee pentru a face mulțimile să subscrie la împrumuturi. Să ne restrîngem în cîmpul crîlcei literare și să căutăm, cu ajutorul literaturii comparate, să-i ușurăm o cit mai grabnică „demobilizare”.

Cartea d-lui Reynaud este încă „subt arme”. D-sa socotește că Franța și Germania au fost, în toată perioada care precede anul 1870, niște realități politice, asemănătoare cu Germania unită și dușmănoasă de după 1871. Desigur, oamenii politici ar fi trebuit să ana-

lizeze mai bine posibilitatea unei Germanii unificate. Dar Germania care a exercitat asupra Franței o influență intelectuală vie, prin artiștii și gânditorii ei, nu era încă Germania unificată. Era numai o expresie geografică cuprinzând pe oamenii care vorbesc și scriu nemleste.

D. Reynaud numește galofob pe Rousseau, care a arătat întotdeauna o mare iubire pentru Franța. Iar despre M-me de Staël spune: „sentimentul național nu există pentru țara noastră la această scriitoare”.

Totuși M-me de Staël este Franța care se formează, într-o perioadă de transformare și de expansiune. Ea are caracter profund francez în genul conversației și al societății, desfășurat în liberalism, împins spre marile subiecte și răspândit în marile curente.

Secolul al XIX-lea francez avea nevoie de o șgduire pentru a produce ceva nou. În materie literară loji novalorii simt nevoe să se sprijine pe un exemplu, pe autoritatea unei tradiții. Și în timp și în spațiu: în timp, clasicismul s'a sprijinit pe cei vechi, romanticismul pe Shakespeare. În spațiu, Pleiada a cerut un imbold Italiei, secolul al XVII-lea Spaniei, secolul al XVIII-lea Angliei, secolul al XIX-lea Germaniei. Dar toate aceste influențe n'au slujit decit drept cauze ocazionale. Cînd geniul unei țări este sănătos și viguros, ele o fac (vorbind în felul lui Platon) să-și amintească ce face știa fără să știe, ele pun o etichetă străină și un decor plin de strălucire pe fructe autohtone.

Pentruce să învinuim pe M-me de Staël că a făcut cu puțință apariția unui Taine, mai ales într-o țară unde un Taine nu împiedică ivirea unui Lemaitre așa cum mărul din Bretagne nu împiedică creșterea lămiiului în Provence? Sînt, pentru o operă, pentru o influență, două mijloace: provocarea unei imitațiuni, provocarea unei reacțiuni. Imitația și reacțiunea alcătuiesc urzeala și bălătura cu care viața unei literaturi își țese covorul ei bogat.

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*, No. 108).

Intelectualii și Revoluția rusă

Pretutîndeni, în Europa, s'a înrădăcinat ideea că revoluția rusă e groaznică mai ales, prin *cruzimea* ei; și intelectualii continentului vechiu par a o socoti ca efectul desorientării unui stat semi-barbar. Părerea aceasta e cu totul neîntemeiată, căci s'au petrecut și se petrec evenimente care întrec cu mult în cruzime revoluția din Răsărit. Ba mai mult; cruzimea a avut esteții și teoriștii ei. Mentalitatea acestora a fost foarte bine lălmăcită în cîteva cuvinte de unul din străbunii politicienilor de astăzi, celebrul asasin mongol Lj-inghiz-Khan:

„Omul e în culmea fericirii cînd a nimicit pe răsvrății, cînd a învins și despoiat dușmanul de averile lui, cînd țara cucerită răsună de plîsete și cînd durerea urii mule apasă poporul întreg”.

Și dacă acest ucigaș ar fi scris o apologie a cruzimii, cartea aceasta ar fi cea mai populară și mai răspîndită în toată Europa creștină modernă. S'ar celi mai cu seamă în Franța pentru a îndreptăli tratatul dela Versailles; s'ar celi în Germania pentru a hrăni sentimentele de ură și de revanșă care cresc din zi în zi; în Italia s'ar inspira fasciștii; ar fi desigur lectura zilnică a antisemiților și a sprijinitorilor Justiției sumare față de Negri. Ar fi găsit cetitorii păi-mași chiar printre compatrioții mei — emigrații Ruși — care nu visază decit o intervenție armată pentru a masacra pe bolșevici cu femeile lor, copiii și animalele domestice.

Și astfel în continentul nostru civilizat, cuprins de negura greșelilor, cruzimea e legitimată de politicieni și cîntată de poeți. Renumitul istoric german Treitschke spune: „slăbiciunea este cea mai grea și mai urită din toate greșelile politice. E păcatul contra sfîntului duh al politiceii”. Această filozofie de singe și foc ne-a dat privilegiștea brutală și fără samăn de crudă dela 1914—1918. Microbul cruzimii hrănit în domeniul politiceii a otrăvit sufletul Europei.

Fără de cele spuse mai sus despre conducătorii politici, cruzimile maselor ar trebui să ne apară.

mai naturale, pentru că izvoarele ei se găsesc în originile biologice animale ale omenirii. Nu se poate lăgădui că sistemul statului capitalist a întărit aceste origini animale. Căci e greu să rămii bun, — chiar dacă te-ai născut astfel — în mijlocul unui sistem social care silește milioane de oameni să trăiască în mizerie, în neștiință și destrăbălare, să recurgă la belșug ca la ultima izbăvire sau la munca silnică în ocnele Siberiei, în vreme ce altora li se îngăduie a trăi în lux nerușinat. E greu să rămii bun când ai luat parte la un măcel de patru ani de zile. Această neegalitate socială, acest sistem al claselor provoacă ura, răutatea și cruzimea; în ea sînt rădăcinile tuturor tragediilor și rezultatul neînălăturat va fi sfărîmarea civilizației europene.

În Rusia, citeva sute de oameni învățați se puseseră în fruntea miilor de muncitori și alcătuiseră un partid. Voiau să desființeze starea de lucruri ce domnea într-o țară de 150 mil. loc. cu 85 la suta țărani neinstruiți, și să clădească o nouă țară pe mai multă dreptate. Planul era nebun, dar mult mai puțin nebun decît războiul mondial.

La început am fost împotriva revoluției; mă temeam ca zdruncinul anarhic să nu nimicească tot ce are mai adînc și mai bun sufletul rusesc. Dar astăzi, simt că cea mai mare importanță ce a avut-o revoluția rusă pentru lumea civilizată stă în faptul că ea a dat un avînt tuturor puterilor creatoare și productive ale omenirii, și a înlăturat puterea individului. Se spune că Sovietele au recunoscut capitalismul și că necesitatea istorică va triumfa în sfîrșit. Nu. După pasul mare ce s'a făcut cătră libertate rupîndu-se lanțurile necesității — după avîntul dat țărănilor — s'ar putea face un pas-doi cătră vechiul regim — dar o reîntoarcere este cu neputință.

Acest cîștig de libertate s'a înfăptuit cu multă vărsare de sînge. Dar toată risipa de energii, de pierderi morale și materiale pe care le-a suferit Rusia prin ea însăși — nu sînt așa de grave ca acelea pe care le-a suferit în 4 ani de măcel, Europa.

Conducătorii revoluției au făcut și greșeli mari. Una din ele, cea mai gravă, este aprecierea falsă a importanței ce o au în dezvoltarea ideii revoluționare intelectuali în genere și în special tehnicienii.

Din această pricină s'au dezbinat intelectuali și revoluția a pierdut mulți bărbați poate mai buni decît Lenin, Trozki și Krasin. Dacă sovietele ar fi recurs la serviciile oamenilor tehnici, dezastul industrial nu ar fi fost așa de mare.

Iată una din cele mai folositoare lecții pe care revoluția rusă a dat o intelectualilor și muncitorilor din apus. Cu cît participarea intelectualilor la mișcarea revoluționară e mai mare, cu atît transformarea în ordinea socială este mai grabnică, fără a se vîrșa alina sînge, fără a se nimici altă materie cerebrală care face toate minunile în știință, în artă și în tehnică.

(Maxim Gorki. *La Réconstruction de l'Europe*, Iulie, 1922).

Rusia țării în timpul marelui războiu. Misiunea lui Albert Thomas

Ministrul armamentului și fabricațiilor de războiu a Franței a sosit la Petrograd, însoțit de o lungă suită de ofițeri și secretari, în ziua de 22 April 1917. A doua zi, reunesc la deșun în jurul lui Albert Thomas pe Miliukow, Teretchenko, Konovalow și Neratow. Cei trei miniștri ruși sînt optimiști. Miliukow explică cu buna lui dispoziție obișnuită și cu o mare lărgime de idei, conflictul izbucnit între el și Kerensky. Albert Thomas ascultă, întrebă și se pronunță puțin, numai pentru a acorda Revoluției ruse un credit imens de încredere și un tribut elocvent de admirație.

La 24 April, am pus în contact pe Albert Thomas cu miniștrii Angliei și ai Italiei. Cartotti se declară de părerea mea, cînd afirmă că trebuie să susținem pe Miliukow contra lui Kerensky și că ar fi o greșală gravă să nu opunem sovietului autoritatea politică și morală a guvernelor aliate. Concluzia mea e următoarea: „Cu Miliu-

kov și cu moderații din guvernul provizor avem oarecare șansă de a opri în loc progresele anarhiei și de a menține Rusia în războiu. Cu Kerensky, e triumful sigur al Sovietului, adică dezlănțuirea pasiunilor populare, distrugerea armatei, ruptura legăturilor naționale, sfârșitul statului rus. Dacă prăbușirea Rusiei e inevitabilă, cel puțin să nu punem mîna la ea. Sprijinit de Buchanan, Albert Thomas se declară categoric pentru Kerensky: „Toată forța democrației ruse este în elanul ei revoluționar. Singur Kerensky e capabil de a funda cu Sovietul, un guvern demn de încrederea noastră”.

Miliukow îmi spune, în dimineața de 26 April, cu melancolie: „Socialiștii dv. nu îmi ușurează sarcina! La Soviet, Kerensky se laudă că l-a convertit pe toți, chiar pe Albert Thomas la ideile lui și se crede deja singurul stăpîn al poliției externe. El a anunțat prin presă că guvernul provizor pregătește o notă către puterile aliate pentru ca acestea să expună în mod precis scopurile de războiu. Și eu, ministru al afacerilor străine, aflu din gazete această pretinsă hotărîre a guvernului provizor. Iată cum sînt tratat! Voesc desigur să-mi forjeze mîna. Votul pune în aslăsară chestia în consiliul de miniștri”.

Reflecțind la orientarea împinșă de Albert Thomas misiunii sale, mă decid a trimite lui Ribot telegrama următoare: „Dacă guvernul rus ne solicită să revizuiem acordurile noastre anterioare asupra bazelor păcii, noi nu trebuie să ezităm a declara că noi menținem aceste acorduri, afirmînd încă odată hotărîrea noastră de a urmări războiul pînă la victoria definitivă. Dacă nu înlăturăm negocierile la care conducătorii social-democrați și chiar Kerensky speră să ne aducă, urmările pot fi ireparabile. Primul efect va fi de a ridica orice credit oamenilor guvernului provizor ca prințul Lvov, Gutchkow, Miliukow, Singarew, care luptă alături de curajosi pentru deșteptarea patriotismului rus și salvarea Alianței. În același timp

vom paraliza forțele, care în rezultatul jării și în armată, n'au fost încă atinse de propaganda pacifistă. Aceste forțe sînt prea lente pentru a reacționa împotriva preponderanței despolice a Petrogradului, pentru că sînt rău organizate și risipite; ele constituie totuși o rezervă de energie națională care poate exercita asupra continuării războiului o influență enormă. Alitudinea pe care v'o recomand, riscă desigur de a avea drept consecință extremă, ruptura alianței. Dar oricît de gravă ar fi această eventualitate, eu o prefer încă urmărilor unei negocieri echivoce. În cazul în care vom trebui să continuăm războiul fără concursul Rusiei, vom putea obține pe socoteala ei, o samă de foloase apreciabile. Și această perspectivă impresionează pe mulți patrioți ruși. În cazul contrar, mă tem că Sovietul din Petrograd va deveni repede stăpînul situației și că, prin complicitatea pacifiștilor de pretulindeni, el va impune pacea generală”.

Citind această telegramă lui Albert Thomas, înainte de a o trimite, el îmi răspunde cu un ton sec:

Opinia mea e absolut contrară. Tezele noastre sînt opuse. Cejace ne separă e că d-la nu ai încredere în virtutea forțelor revoluționare, pe cînd eu cred în ele în mod absolut.

Sînt gata să admit că la popoarele latine și anglo-saxone forțele revoluționare au adeseori o virtute uimitoare de organizare și de renovare. Dar la popoarele slabe, ele nu pot fi decît dizolvante și destructive, sfîrșind cu anarhia.

La 11 Mai, dejunez la ambasada Italiei cu Miliukow, Buchanan, președintele consiliului din România brătiano, care a sosit la Petrograd pentru a conferi cu guvernul provizor, prințul Borgheze, contele Mocenigo, etc.. Pentru întâia oară Miliukow îmi pare alîns în curajul lui optimism, în voința lui de încredere și de luptă. Dacă în vorbă afectează aceeași siguranță, cu toții sîntem izbiji de timbrul

su' d' al vocii și de aspectul figurii, care trădează neliniștea lui interioară.

După dejun, Bratiano îmi spune înspăimântat: „In curind vom pierde pe Miluicow... Apoi va veni rindul lui Gutchkow, a prințului Lwow, a lui Șingarev... Atunci revoluția rusă va cădea în anarhie. Și noi, Romînii vom fi pierduți!”

O lacrimă îi veni în ochi; dar repede își ridică capul, reluîndu-și slăpînirea de sine.

(Maurice Paléologue. *Revue des Deux Mondes*, Iulie).

Rusia

La izbucnirea războiului european, Rusia avea o populație cam de 150 milioane suflete. Creșterea anuală era, începînd de atunci, de aproape 4 milioane. O populație mereu crescîndă ca aceea a Rusiei avea nevoie, ca să poată trăi, pe lângă izvoarele de bogăție naturală ale țării, de *instrumente de muncă* și de *organizarea muncii*. S'au găsit capitaliști străini care, înainte de războiu, au căutat să-și împlinească aceste lipsuri. Capitalurile țării apăsene, vărsate în Rusia sub diferite forme, au fost în mare parte risipite sau cheltuite zădarnic de vechiul regim care, deși a înmulțit căile ferate, a perfecționat porturile și a înființat multe fabrici, nu a sporit producția destul ca să poată îndestula norodul și să poată întrebuința toți oamenii în stare de a munci. Populația creștea mereu până ce a ajuns ca în fiecare an să existe aproape 1 mil. de brațe de muncă nouă.

Acest popor cu putere de înmulțire așa de mare acoperind a șaptea parte din globul pămîntesc, a fost slăpînit de cel mai corupt și mai incapabil din toate guvernele numite civilizate. Pătura conducătoare era formată din cițiva capitaliști englezi ori indigeni, proprietarii tuturor bogățiilor țării. Ducea o viață de lux și trîndăvie. Dar dedesubtul acestei poșghile, o clasă întreagă de revoluționari pregăteau prăbușirea. Nepriceperea și neștiința guvernului se vădi odată cu începerea războiului. De

aceia revoluția a izbucnit în mod lălat.

În 1917, la deslănțuirea revoluției, trei elemente au luat puterea: Țăranii, partizanii dogmei comuniste care credeau în mitul revoluției, și acei ce doreau pur și simplu dărîmarea vechiului regim.

Lenin și oliferii lui făceau parte din această din urmă categorie; el s'a servit de teoria economică comunistă, pentru care se pare că nu avea simpatie, ca să ia în mînă frînele puterii. Istoria acestei revoluții nu cunoaște nimic mai măreț și mai strălucitor decît cariera lui Lenin care se pierde în întunericul suferinții fizice.

A doua categorie, doctrinarii comuniști erau de o mediocritate înspăimîntătoare. Acești oameni nu cunoșteau natura puterilor economice care slăpînesc toate societățile și erau incapabili să deosebească ce care trebuia să rămînă din vechiul regim și ce care trebuia și se putea schimba. Regimul comunist a și dat faliment în 1921. Acum s'ar fi putut îndeplini opera lui Lenin. Dar populația Rusiei crescuse mereu și multe milioane de oameni ațîrșese vrîsta de muncă. Cîmpurile, apele și stepele care hrănise odată pe părinții lor nu-i mai putea îndestula. Căi ferate, fabrici, instrumente agricole, nu se mai găseau deajuns în această țară dezorganizată. Și foamea s'a deslănțuit asupra lor în cele din urmă ca singurul mijloc al naturii de a stabili echilibrul între oameni și cele încunjurătoare.

Care a fost iniurierea celor pe care i-a înținat în Rusia, asupra Europei?

La început, toate statele apuse s'au cutremurat de spăimă. Done s'au culesse numeroasele expediții vadă sînt cheltuielile făcute pentru militare și cheltuielile revoluționară lru a nimici puterea revoluționară lru a să nu se întindă asupra. În ca să nu se întindă asupra. În al doilea rînd, statele apusului erau îngrijate ca, odată Rusia să-și călătească economică, să nu le fie alînsă proprietatea lor. Deaceia preferă să cheltuiască cu ajutoare economice pentru repunerea Rusiei în stare de a produce. Și așteptă să-și ajutată fără a ceastă țară trebuie să-și cererile creditorilor samă de cererile creditorilor vechiului regim și de dușmă-

nia emigrațiilor care urăsc pe bolșevici. Cererile creditorilor sînt anulate prin însăși starea de lucruri care domnește acolo.

Revoluția rusă are cauze adînci și nu trebuie judecată ușor. Tolstoi, cel mai mare dintre Ruși, ne învață cum trebuie privită istoria: „marile revoluții sau evoluții nu rezultă din judecata a cîțiva indivizi, ci din activitatea tuturor acelor care iau parte la eveniment și care sînt veșnic așa fel organizați încît acei care diriguiesc afacerile să-și ia asupra lor cea mai mică parte de răspundere.

„Timp de douăzeci de ani multe cîmpuri n'au fost lucrate, case au fost arse, comerțul și-a schimbat cursul, milioane de oameni se îmbogățesc ori sărăcesc, schimbîndu-și așezarea. Și milioane de creștini care propovăduiesc religia iubirii, se omoară între ei. Ce însemnă toate acestea? Care sînt cauzele? Cine a împins pe oameni să-și ardă casele și să-și ucidă frații?

„Iată răspunsul pe care-l dă istoria modernă: Ludovic al XIV era un om foarte mindru și încăpățînat. Avea cutare ori cutare maîtressă, cutare ori cutare ministru, și cîrnuia rău Franța. Urmașii lui erau oameni tot așa de slabi care n'au cîrnuit mai bine și aveau favoriți și maîtresse. Mai mult, erau în acea vreme oameni care scriau cărți. La sfîrșitul sec. XVIII erau la Paris cîțiva cărturari care începuse a spune că oamenii sînt liberi și egali; ceiace făcu ca întreaga populație a Franței să se ucidă cu pumnii și cu săbiile”.

Așa își bate joc Tolstoi de istoricii al căror răspuns e acela al unui om care observă mișcarea turmei fără să observe diferitele cauzități de pășune, nici munca păstorului și care crede că turma apucă pe un drum numai pentru că s'a întîmplat că un animal să apuce întîiu chiar pe acea cale.

Rusia se va restabili economiceste. Căci, cum individul nu-i destul de tare să conducă evenimentele care sînt rezultatul final a miș de acțiuni deosebite, mi se pare că totalitatea voințelor individuale bine îndreptate vor fi în

stare să repare pagubele pe care o altă totalitate de voințe rău îndreptate le-a pricinuit.

(John Maynard Keynes. *La Réconstruction de l'Europe*, Iulie, 1922).

Statele-Unite și Pacificul

Comerțul exterior al Statelor-Unite este lină, avînd inceputul lui abia acum treizeci de ani. Necesitățile de import și export în situația actuală însă a Statelor-Unite le-a impus o acțiune economică puternică în afară, înclinată de toate circumstanțele către țările Pacificului. Avînd de exportat fabricate pentru toate clasele de importatori, cea mai mare piață de desfacere a Statelor-Unite o reprezintă zona care se întinde în jurul Pacificului, pînă la India, și care reprezintă ca populație mai mult de jumătatea omenirii: Japonia, Australia engleză, India, China, America latină, insulele Oceaniei.

Această zonă le produce și tot ce le este necesar pentru import: zahăr, cafea, ceai, cacao, banane, cauciuc, materii textile; aproape toate alimentele și materiile industriale produse de zona tropicală.

Astfel că Statele-Unite, eșind din provincialismul lor economic și devenind putere mondială, trebuiau să-și întoarcă privirile către domeniul Pacificului capabil de a le furniza produsele brute și de a le absorbi produsele de manufactură. Și cu toate că statele dela Pacific nu reprezintă decît 9 la sută din populația totală a Statelor-Unite, totuși ele exercită o acțiune serioasă asupra politicii generale prin 22 reprezentanți în Senat. Politica economică astfel îndrumată are următoarea direcție:

Paza de „invazia galbenă”, dar a face totul pentru ca Statele-Unite să aibă cu rasa galbenă cele mai largi relații comerciale prin porturile americane ale Pacificului.

În timpul războiului, dispariția Germaniei și absența parțială a Angliei, Franței și a întregii Europe de pe piața Pacificului, au în-

lesnil acțiunea viguroasă a Statelor-Unite în Marele Ocean.

A contribuit apoi la aceasta și creierea unei mari fote comerciale care azi se urcă la 12 milioane de tone, și în fine deschiderea canalului de Panama inaugurată la 15 August 1914, care a dat posibilitatea ca comerțul american cu Pacificul să nu se facă numai prin porturile americane situate pe acest ocean, ci și prin porturile Atlanticului, și mai ales prin New-York. Astfel azi New-York-ul înamnă singur trei optimi din schimbul Statelor-Unite cu Japonia, jumătate din importul Americii și a șasea parte din export.

Acțiunea Statelor-Unite în Oceanul Pacific s'a manifestat mai întâiu în propriul lor domeniu colonial: Insulele Hawai, Arhipelagul Filipinelor. Din Hawai importând zahăr, a cărui cultură au intensificat-o acolo sistematic, înfiinșând în Honolulu un întreg stat major de experți, ingineri agronomi, chimiști, mecanici, astfel că astăzi metodele coloniei americane fac școală. De asemeni importul acestor insule se face aproape exclusiv din America.

Arhipelagul Filipinelor prezintă o importanță mai mică din punct de vedere comercial, fiindcă încă în 1905, mai mult de nouă zecimi din teritoriul era acoperit de păduri, și fiindcă populația este foarte rară și înapoiată (25 locuitori pe km. pătrat). Politica americană în Arhipelag a fost să intensifice cultura porumbului și a orezului care sînt hrana lor obișnuită pentru a nu fi obligați să facă import străin.

Din suma însă de 2.278 milioane dolari care reprezintă comerțul Statelor-Unite cu țările Pacificului, abia 136 milioane înamnă comerțul cu Filipinele. Principala acțiune economică e deci în afară de colonii, și în primul loc cu Japonia care joacă față de America rolul unei țări noi, furnizoară de alimente și materii prime. În primul loc importînd: ceai (din 23142 tone cît a exportat Japonia în 1918 18.990 tone au fost cumpărate de America), măsă brută (51.3 la sută din exportul Japoniei), și di-

verse fabricate a căror import a început să scadă de cînd Germania și-a reînceput activitatea comercială; - și exportînd în Japonia: petrol și bumbac.

În genere industria mătasei și a celuloidului depind în America de importaliunea japoneză, și industria metalurgică și lexihă depinde în Japonia de importaliunea americană.

În marele comerț american pe Pacific, Japonia înamnă azi 34 la sută (776.3 milioane de dolari din totalul de 2,278 milioane, din anul 1919).

Cu China raporturile sînt mult mai reduse, importul fiind în 1919 de 154.2 milioane de dolari și exportul 105.5.

India, Australia britanică și Statele Americii de Sud riverane Pacificului, nu interesează comerțul Statelor-Unite decît dela războiu încoace și într'o măsură care descrește cu recuștigarea piejii de călă Anglia în Australia și India. Numai cu America de Sud comerțul crește fără concurența Japoniei și Angliei.

Extinderea comerțului american în Pacific a creat porturi mari ca Puget Sound, Seattle, Tacoma și Portland.

Din 2.568.608 tone a vaselor ce au trecut canalul de Panama în 1919, 1.684.575 (adică 65.5 la sută) erau consacrate comerțului Statelor-Unite a Atlanticului cu diferite regiuni ale Pacificului.

(Revue Economique internationale).

Imprumutul Internațional și datorii interaliate

Tot mai mult se depărtează pentru Franța ziua încasării despăgubirilor de războiu dela Germania. Paginile acestui studiu arată fazele succesive prin care a trecut această problemă dela semnarea tratatului la Versailles pînă astăzi și precizează punctul de vedere francez în această iritantă chestiune a reparațiilor.

Dală fiind mărimea datoriei germane, Francezii dela început au voit să mobilizeze creanța luată asupra învinsului prin emiteri de

bonuri la purtător, privilegiate, față de datoria internă germană. Aceste bonuri ar fi dat creditorilor, în special Franței și Belgiei, posibilitatea unei plăți rapide și în același timp, colindându-se pe principalele piețe mondiale, ar fi dat aliaților o monedă internațională ce le-ar fi servit să-și plătească datoriile reciproce. Tratatul de pace, cum și înțelegerea dela Londra din Mai 1921 care a redus datoria de războiu, hotărâse să se emită trei serii de obligațiuni în valoare de 132 miliarde mărci-our cu dobîndă de 5 la sută. Internaționalizarea creanței nu s'a putut însă efectua. Înău pentru că Germania nu inspira încredere în solvabilitatea ei, al doilea fiindcă dobînda era prea mică față de 6 la sută plătită de statul francez și de 8 la sută luată de bancherii americani pe propriile lor piețe, — unde se spera tocmai că vor fi absorbite cele mai multe din noile obligațiuni, dată fiind abundența de capitaluri. Cu toate acestea, pentru reluarea normală a relațiilor economice, era necesar să se rezolve problema reparațiilor, cum constată în raportul ei și comisiunea Camerelor de comerț americane care a parcurs Europa în anul 1921. — Intre timp situația economică a Germaniei se agravează; la Cannes ea obține un moratoriu provizor până la Ianuar, iar în 4 Mai 1922 cancelarul german, printr'un memoriu adresat comisiei de reparațiuni, cere un împrumut extern, care să-i furnizeze fondurile cu care să acopere plățile făcute dela 1 Aprilie 1922 în monedă străină. Această comisiune însărcinează un comitet de experți cu studierea cererii.

Raportul acestui comitet, înaintat la 24 Mai curent, e foarte important: în situația serioasă a Germaniei, conchide la un împrumut restrîns, garantat și pe termen scurt—ceia ce, în treacăt fie zis, a produs o impresie dezastruoasă în Franța, — dar în același timp condiționează împrumutul de limitarea datoriei germane și, în proporție, de reducerea datoriei inferaliate. Formula era cu atât mai isplitoare cu cît aceste datorii constau

de datorii foarte serioase lichidări financiare a războiului. Sînt prea cunoscute cifrele acestor datorii, ca să le mai redăm; destul să amintim că din primul ceas al încheerii păcii, ele au preocupat cercurile conducătoare și au provocat diferite planuri, care toate lîneau să arunce aceste sume în spatele Germaniei. Dar Statele-Unite au refuzat categoric să accepte hîrtiile fără valoare germane în schimbul polițelor engleze și franceze și adunarea deputaților a hotărît să ia măsuri legislative pentru a converti și consolida sumele datorite de foștii aliați. E clar însă că Franța nu-și poate plăti datoria decît pe măsură ce încasează dela Germani, cîci aurul este peste ocean și, în mărfuri, e cu neputință de oarece tocmai acum Statele-Unite, pentru a restaura legăturile comerciale cu rășăritul asiatic, au pus taxe vamale prohibitive asupra produselor europene.

Impasul pentru Franța este tragic: pedeparte este imposibil să plaseze în străinătate bonurile de reparațiuni germane, iar pe de alta cei doi principali creditori ai săi, Anglia și America, vor să opereze fără întîrziere acoperirea creanțelor lor. Ce-i rămîne de făcut? Să opereze o formidabilă presiune asupra Germaniei spre a o sili fie să plătească ea însăși, fie să-și amelioreze astfel finanțele încît să facă posibil un împrumut internațional. Va reuși?

Un singur lucru e sigur: dela Mai încoace Germania scoboară cu un pas în prăpastie la fiecare termen de plată ce se apropie.

(C. I. Gignoux. *Mercur de France*, August, 1922).

Problema Bavareză

Problema înglobării Bavariei în statul german chiar atunci cînd s'a creat imperiul, a avut nevoie pentru a fi rezolvită de toată arta politică a unui Bismarck. Străvechea independență a Bavariei și faptul nu mai puțin însemnal, că ea e al doilea mare stat din imperiu, după Prusia, dău pretențiilor sale o forță internă, peste care numai un

diletanți poate trece cu ușurință.

În transformarea actuală a statului german, Bavaria a devenit iar o problemă, am putea spune, problema germană. Acei care învinuesc Bavaria de trădare față de imperiu, o judecă pasional sau superficial, fără a căuta să înțeleagă voința proprie a poporului bavarez, nici tendințele lui profunde. Căci problema bavareză nu trebuie concepută, nici separatist, nici unitar, nici monarhic, nici republican, nici parlamentar, împotriva reprezentării profesionale, nici rural împotriva industrialismului. Ea nu poate fi redusă la unul din aceste elemente, deși le cuprinde pe toate.

Toate încercările de a rezolvi problema bavareză au dat gres, fiindcă au nesocotit dezvoltarea organică și condițiile vitale ale acestui stat. Prima eroare a fost introducerea sistemului parlamentar la sfârșitul anului 1918, cu puțin timp înainte de izbucnirea revoluției. Această încercare era un păcat de moarte împotriva structurilor interne a poporului bavarez; ea s'a terminat în mod necesar cu dictatura lui Eisner.

Democrațismul poporului bavarez are un caracter conservator și profesional și nimic nu e mai străin de natura sa decât parlamentarismul. Țăranul bavarez nu știe ce să facă cu această instituție, el aspiră la o guvernare cu un caracter personal; lui îi impun figurile marcante de conducători, ca regele Ludovic I sau al II, Dr. Heim, Dr. Kahr. Cu bunul lui simț rural, el cere înainte de toate, în vremile de criză, autoritatea absolută a unei voinți puternice. De aceia, în urma revoluției, un parlament de partid cu un caracter demagogic nu se putea menține, ci numai o cameră economică, având în fruntea ei o viguroasă dictatură personală.

Cu un instinct just al situației, Kurt Eisner și-a dat seamă că aici e nodul vital al problemei bavareze, răsămîndu-și dictatura sa pe consiliile de muncitori, țărani și soldați. Cu tot diletanțismul lui singeros, Eisner cîștigase încrederea maselor populare și e probabil că

s'ar fi putut menține. Încercările lui de a alipi Tirolul Bavariei, dovedesc vederi largi, iar alitudinea lui separatistă față de Berlin, era împărtășită de cea mai mare parte a poporului. Nimeni nu poate spune ce ar fi devenit Bavaria dacă el nu ar fi fost ucis de contele Arco la 21 Februar 1919. Succesiunea lui a fost luată de social-democrații conduși de un îngust și fanatic doctrinar, învățătorul Hoffmann. Acesta a guvernat, dela Bamberg, Bavaria cu rețele socialiste, încercînd s'o încorporeze în Germania unitară și să facă din ea o simplă provincie, cu o umbră de administrație proprie. Politica lui Hoffman a înlimpinal însă o rezistență îndărănică în poporul bavarez, iar cînd lovitura de stat a lui Kapp a avut loc, guvernul socialist a fost răsturnat.

Guvernul Kahr, care a luat frînulele, a intrat în conflict cu Berlinul, el nu a găsit însă în parlamentul bavarez puterea de rezistență care putea să-i asigure succesul. Nevoii să se retragă, Kahr a făcut loc unui diplomat Lerchenfeld, care s'a ferit până acum să atingă rădăcinile problemei.

Pentru a face Bavaria să reintră în drepturile ei vechi, unii politicieni se gîndesc la încheierea unui pact cu Franța sau la deșeptarea federalismului în provinciile renane, Saxonia, Hessa, pentru formarea unui front de apărare împotriva centralismului prusian. O încercare franceză de a separa cu forța Bavaria din imperiu, ar aduce însă probabil o restaurare violentă a monarhiei, statul bavarez avînd nevoie, în momentele de criză, de o mină tare. Dar partidele burgheze nu sînt realiste, iar un monarh puternic nu ar putea governa cu Landtagul și cu un ministru, care să depindă de parlament.

Primul pas pentru rezolvirea problemei bavareze ar fi crearea unei camere profesionale sau economice. Bazele ei se pot găsi în Bavaria: în asociațiile rurale, sindicatele industriale, asociațiile comerciale, acelea ale funcționarilor sau a profesilor libere cași în comunitățile religioase.

Aceste grupuri ar avea îndărățul lor puterea reală a statului, ele ar forma adevărata reprezentare a poporului.

Deslegarea problemei bavareze ar fi însă incompletă dacă statul nu ar avea în fruntea sa un preșident cu puteri depline. El nu trebuie să aibă de parlament, ci fundamentul autorității sale să fie camera economică. Dacă acest preșident trebuie să fie sau nu, un precursor al monarhului e o chestiune secundară, căci aici e vorba de clădirea organică a statului și nu de forma lui. Această soluție e însă singura care corespunde naturii poporului bavarez și numai astfel, el poate deveni o parte integrantă și vie a patriei germane.

(Franz Wetzel. *Deutsche Rundschau*, Iulie).

Centenarul lui Shelley

Spre deosebire de cel al lui Keats de anul trecut, centenarul lui Shelley în Anglia și aiurea n'a trezit alina pietate; omintirea nu s'a încălzit prea mult cu recunoștință, după cum știnta literară n'a crescut cu nici-un „Memorial” sau monografie.

Anglia puritană are desigur un dîn'e împotriva impiului svintural. Și fraza criticului Matheo Arnold, judele lui Hades în literatura engleză, atiră încă greu de frăgezimea nouă a acestui „frumos inger fără roși, bălind în vid aripi de lumină zădarnică”.

Un articol care face totuși mai mult chiar decît o reabilitare morală, îl închină cea mai de samă revistă literară engleză:

„Shelley în orice caz era o ființă extraordinară. N'a făcut nimeni apropiere între el și Sir Bysshe Shelley, bunicul ciudat născut în

America, un medic oleacă șarlatan, cu o înclinare deosebită să se însoare cu moștenitoare bogale.

Pe deasupra acestui strămoș, Shelley mai trăi în epoca cea mai excesivă a Europei moderne, cu războaiele napoleoniane și congresul din Viena, Sfînta Alitanță și Războiul Liberației grecești și Reforma în Anglia.

Cași vremea sa, Shelley era tipul susceptibilului. Cînd își aruncă pamfletele politice în sticle pe mare ca să fie distribuite, — mai ușor, am zice noi!, sau cînd se plînge de otitica, pe care nu o avea, și de „elephantiasis”, pe care nu putea să o vadă, nici în proeminarea nasului nici a bărbiei! vedem bine un început de nevropat dintr'un hipersensibil.

Până ce împrejurările, și mai ales o Anglie care exasperează ca o cușcă, să-l ducă acolo, Shelley a ajuns la „Prometeu deslănțuit în suprema libertate”.

În acest cîmp deschis nervii lui s'au destins, și dedîndu-se la toate voile el a tremurat o zi, ca o mimosă în soare.

„Shelley e în literatura adolescentul perpetuu”. Lirismul lui e senzație și sfidare. Versul lui, imaginea, trăesc într'o mișcare destrînată. Inegal tocmai de acela, de o improvizajie care a uitat pe Poe, el e creația care apropia misterul în frîmintate plămînuiri din *Epi-psychidon* sau *Alastor Prometeu* sau *Revolta Islamului*.

„Byron pentru băeși, Shelley pentru tineri, Keats pentru oameni” e o vorbă curentă în critica engleză.

Shelley n'are de ce să se plîngă”, (*The London Mercury*, Vol. VI, No. 32).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA

Elémir Bourges, *Le nef*, Stock, Paris.

Opera acestui autor vrea să fie, cași Faust, poemul neliniștii omenesii, al călăritii fericirii și, cași Divina Comedie, poemul cauzelor primare și al soartei Universului.

Ea este alcătuită din treizeci și trei de scene. Singurul erou al dramei e Prometeu, care apare în fiecare scenă înconjurat de deosebite personaje. Acțiunea este comentată de un cor antic, corul Argonauților unii uneori cu acel al femellor captiv de pe corabia Argo, cu al oamenilor, Titanilor, Centaurilor.

Prometeu, care a fost înălțat pe stîncă, este eliberat de Heracles. Astfel domnia lui Zeus se sfîrșește și toate luminile din izvor dumnezeesc se sting în fața victoriei prelinului oamenilor. În locul acelor lumini, șapte stele îșinesc din fruntea lui Prometeu, șapte lumini nouă, de obirște omenescă. Dar mai înainte de a da lumină nouă, Universul trebuie vindecat de suferințe. Prometeu reprezintă rațiunea umană în luptă cu răul. El trebuie să învingă mai întâiu pe Zeus care stăpînește cerul și trăsnetul. Deaceia Prometeu își făurește aripi și încearcă să deschidă cerul cu ajutorul celor șapte lumini: Inteligența, Cuvîntul, Iubirea, Bucuria, Dorința, Înțelepciunea, Armonia, — veșnic contrazise și amenințate de: Materie, Moarte, Ură, Durere, Mărginire, Ignoranță și Discordie.

Dar Prometeu nu poate învinge pe Zeus, nu poate stîrpi răul din lume și nici nu vrea să mai relacă vechea alianță dintre oameni și zeltăji.

Omul rămas singur, față 'n față cu propriul lui gînd, se întreabă cine-l va fi Dumnezeu? Rînd pe rînd, Prometeu înălțură concepția unui Dumnezeu personal și transcendent, concepția pantheistă a

Dumnezeului-ființă, concepția materialistă, concepția hegeliană a idealismului absolut, concepția identității gîndirii cu ființa.

Prometeu vrea să creeze o nouă omenire. El pregătește lutul dar Gaia, mama pămîntului, nu-l poate da, odală cu viața, nemurirea și fericirea visată de Titan. Demoul morții însufflește lutul și-l dă viață muritoare, căci moartea naște viață și cilimea de energie este neschimbată în Univers.

În cele din urmă, Prometeu se mulțumește să se facă stăpîn pe cete două focuri ale morții: focul roșu și focul alb. Ar vrea cel puțin să însuffle zămislirii lui focul alb al inteligenței. Dar fără focul roșu (curiozitate, dorință, aspirație, neliniște) creatura nu poate avea o adevărată existență. Copilul se naște din pămînt; el e orb. Asifel s'a răzburat Dumnezeirea. Și cum cheia lăinii aceștia nu se allă pe pămînt, Prometeu își la copilul pe umăr și părăsește pămîntul în călătarea secretului prin care să dea vedere copilului său.

Și oamenii resemnați în Ignoranța lor vor trăi cîstind zelt care poate nici nu sint. Lupta cea mare se sfîrșește cu înfrîngerea rașunii.

A. Kouprine, *Sulamite*, Ed. du Monde Nouveau, Paris.

Kuprin, unul din cei mai de samă dintre tinerii scriitori ruși, este inspirat în cartea aceasta de poveștile biblice ale lui Flaubert, și mai cu samă de „Herodias”.

Poetul semi-asiatic tratează tema biblică cu totul deosebit de Francezul din Normandia.

„Sulamita” este inspirată de „Cîntul lui Solomon” și vorbește de Regele Solomon și de Regina din Shaba.

Zugrăvind pe regele înțelept, Kuprin nu urmează verslunea biblică și tradiția. Într'un loc, el pune pe rege să vorbească despre proprietățile magnetice și în-trebuințările tainice ale pietrelor prețioase.

Sulamita este o simplă fată de țară, o păstorijă care slă smerită la picioarele regelui Solomon ca Rulh la picioarele lui Booz sau ca fata cerșetoare la picioarele regelui Cophetua.

Volumul are o interesantă prefață de Camille Mauclair.

Petronius Arbiter, *Le Satyricon*, traduit par Laurent Tailhade, éd. de la Sirène, Paris.

Manuscrisul Satiricon-ului a fost descoperit acum vre-o trei sute de ani în Dalmația. S'a găsit numai un fragment din lucrarea originală cu mult mai mare. Aulorul a fost recunoscut de toți a fi Titus Petronius, descris cu de-amănuntul de Tacitus în Anale. Petronius, al cărui bun simț și gust era vestit, descrie cu dispreț vulgaritatea. El era singurul om în stare să facă portretul satiric al parvenitului din acea vreme, și-l găsim în episodul intitulat „Banchetul lui Trimalchio”. Trimalchio a slujit multă vreme ca sclav la un stăpîn bogat, a moștenit bani dela el, a construit corăbii, a făcut negoț cu vin, cu grîne și cu sclavi, a făcut și cămătărie. Apoi și-a prefăcut coliba într'un palat care conținea patru săli de mîncare, douăzeci de iatacuri, două porțice de marmură, încăperi separate pentru el și altele pentru soția lui.

Traducerea lui Laurent Tailhade, riguroasă și în spiritul textului latin, face din ediția aceasta o carte utilă și prețioasă.

Grazia Deledda, *Il segreto dell'uomo solitario*, Treves, Milan.

Cristian, eroul romanului, s'a retras pe malul mării într'o colibă unde îl slujește Ghiana, o fată sărmană. În viața lui de singuratic, el disprețuește iubirea și pe semenii lui.

Intr'o bună zi, se clădește o vllă în apropierea colibei lui Cristian. O pereche vine s'o locuiască: bărbatul e neurastenic, citeodată trece chiar prin crize de demență; femeia, Sarah, frumoasă și sănătoasă, își îngrijește bărbatul cu devotament. Toți cînd părăsește casa, simte că soarele, marea, tinerețea îi cer cu putere să trăiască. Sarah și Cristian încep să se iubească. Bărbatul moare. Vor

putea ei acum să fie fericiți? Aici intervine deslănuirea lui Cristian: el a fost nebun cași primul bărbat al Sarei. La început, iubirea pare mai tare decît leama, Sarah e gata să-și lege din nou viața de un neurastenic. Dar încetul cu încetul viața birue, ea părăsește pe Cristian.

J. Joseph Renaud, *Sur le ring*, éd. Eugène Fasquelle, Paris.

Un șir de povești despre box și boxori. Ele ne fac să înțelegem că în luptele de întrecere sînt rivalități aprige, patimi și superstiții care fac din lumea boxului o lume aparte.

FILOLOGIE

Hermann Hirt, *Der indoarmanische Vokalismus*, Carl Winter, Heidelberg.

Lucrarea profesorului de sanscrită dela universitatea din Gießen alcătuiește tomul al doilea dintr'o gramatică indo-europeană care va cuprinde patru volume. În cel dintăiu va fi o introducere și se va vorbi despre consonalism, în al treilea despre accentuare, în al patrulea despre formarea temelor și despre morfologie.

Tomul al doilea, singur tipărit până acum, tratează despre vocalismul indo-european și despre afonia lui. Un mare număr de etimologii adoptate în cursul secolului al XIX-lea, apoi îndepărlate ca fiind în contradicere cu legile fonetice, primesc o lumină nouă prin interpretarea proprie a autorului.

Giulio Bertoni, *Italia dialettale*, Hoepli, Milan.

G. Bertoni rezumă într'un volum de aproape trei sute pagini, ce se știe despre fonetica și sintaxa lătaltei de nord, de mijloc și de sud. Primul grup cuprinde dialectele italo-galo-latin și venețian. Noștinea de dialect, nedespărțită de legea fonetică, este o construcție a spiritului nostru. Geografia lingvistică a făcut să pulem înțelege aceasta. Se vede citeodată un dialect dezvoltindu-se în afară de provincia lui. Italia are insule lingvistice, pe care autorul le numește *colonii dialectale*, de pildă dialectul genovez la Bonifacio (Cor-

sica) sau cel italo-galo-latin în Sicilia.

PSIHOLOGIE

L. Lévy-Brühl, *La mentalité primitive*, ed. Alcan, Paris.

O samă de lucruri interesante asupra mentalității primitive.

Faptul esențial în mentalitatea primitivă este indiferența față de cauzele secundare. Dacă pe un sălbatic îl interesează un fenomen, el se gândește numai deocamdată la puterea oculă pe care o manifestă acel fenomen și nu la o cauză naturală.

„Cauzele secundare sînt necunoscute” spunea un misionar englez; „o influență invizibilă le ține locul”. Astfel, supranaturalul, care subsistă în stare de explicație ultimă la oamenii civilizați, „este capătul de toate zilele” pentru sălbatici; la ei, nu omori, ci ești omorînd; nu te naști, ci reîncarnezi pe un străbun.

ISTORIE

Edmond Pilon, *Sous l'égide de la Marne*, Bossard, Paris.

O descriere și un istoric al rîului Marna, pe țărnicurile cărora au fost cîștigate cele mai decisive victorii franceze.

Țărnicurile Marnai au fost marlore la o izbîndă militară încă de la 451, cînd, după Victor Hugo, „cîmpurile Champagne-i au înghițit pe Huni”. Sosirea Janei D'Arc sub zidurile cetății Troyes a însemnat începutul minunatelor ei isprăvi. Mai tîrziu, în 1814, Napoleon luptă pe amîndouă malurile Marnai în timpul vestitei „campanii din Franța” apreciată de cunoscătorii ca încoronarea geniului său militar. Apoi ajungem la Marna lui Gallieni și Gouraud și cele două bătălii dela 1914 și 1918 care salvează din nou Franța.

N'au fost uitate nici aspectele peșnice ale Marnai, frumusețea malurilor după care Walleau a zugrăvit una din cele mai frumoase pinze ale lui: „l'Embarquement pour Cythere”. Un capitol special este

consacrat recoltelor bogale și renumitelor vinuri ale Marnai.

Raffaello Petazzoni, *Le Religione nella Grecia antica fino ad Alessandro*, ed. Zanichelli, Bologna.

Volumul de față face parte din colecția intitulată „Storia delle religioni”, care va cuprinde douăsprezece volume.

R. Petazzoni se folosește de cele mai noi cercetări asupra religiei grecești; d-sa nu dă o prea mare atenție culturilor misterioase.

Lucrarea are următoarea împărțire: I. Originile; formele elementare ale religiei. II. Despre polis; politeism olimpic și religie civică. III. Plebea; culturile agrare și misticismul. IV. Precăderea religiei olimpice; atracția culturilor agrare în orbila religiei civice. V. Orfismul; noi curente mistice și tentative de reforme religioase. VI. Filozofie; gîndirea speculativă împotriva tradiției. VII. Atena și războaiele medice. Religia tradițională consacrată din nou de sentimentul patriei și al artei. VIII. Atena în timpul lui Pericles; religia patriei, echilibrul și mîrire. IX. Criza sofismului; Socrate. X. Sfirșitul elementismului antic; individualism și umanism.

La finele fiecărui capitol se găsesc bogale note bibliografice.

Albert Carnoy, *Les Indo-Européens*, éd. Vromant, Bruxelles.

Autorul caută să reconstituie viața materială, intelectuală, morală și religioasă a Arienilor dinaintea de separația lor, cînd străbunii Grecilor, Indienilor, Perșilor, etc. locuiau încă în cîmpiile Rusiei meridionale, cam pe la anul 2000 înainte de Christos. Mijlocul de care se slujește autorul mai cu osebire este lingvistica. Multe din cele ce se afirmă în această lucrare sînt încă supuse controverselor. Totuși cartea aceasta va aduce serioase servicii.

CHESTIUNI SOCIALE

Robert Veysse, *Le régime des huit heures en France*, Ed. du Monde Nouveau, Paris.

Autorul discută situația care de-

curge din legea votată în April 1919 pentru opt ore de lucru în Franța.

Muncitorii vor menținerea legii și acuză pe crificii ei că urmăresc consolidarea privilegiilor și profiturilor capitalismului, cerind reducerea salariului și mărirea orelor de lucru.

Patronii atribue criza economică actuală legii de opt ore. Ei arată că din toate țările care au fost reprezentate la Conferința de la Washington în toamna anului 1919, numai patru: India britanică, Grecia, România și Cehoslovacia au ratificat convenția zilei de opt ore recomandată de Conferință.

Ei pretind că Germania nu aplică convenția, lucrează cu mulți peste opt ore și că, după declarațiile Președintelui Statelor-Unite la un banchet din Mai 1922, ziua de douăsprezece ore este obișnuită în fabricile de fier americane.

Patronii cer, deci, desființarea legii votate de Parlamentul francez în April 1919, susținând că menținerea ei pune Franța în inferioritate cu concurenții ei.

Deși expune ambele puncte de vedere, R. Veysse simpatizează cu acela al patronilor. Cartea este completată cu numeroase răspunsuri date la această chestiune de reprezentanți din amândouă taberele.

Général Spiridovitch, Histoire du bolchevisme en Russie, Mercure de France, Paris.

Un mănușiu de conferințe pe care autorul, celebrul șef al Ohranei, le-a ținut subalternilor săi din poliție și jandarmerie.

Materialul întrebunțat se sprijină în cea mai mare parte pe rapoartele poliștilor secrete din timpul războiului.

Autorul face istoricul bolșevismului dela 1833 până la 1917. Inceputurile acestei mișcări, după d-șă, pornesc dela răscoala marinarilor de pe cuirasatul Potemkin.

Urmează apoi istoricul renumitului sfat al delegațiilor muncitorilor și soldaților alcătuit cu prilejul greveilor din 1905. Odată cu aceasta, și din inițiativa social-democraților menșevici apăru la St. Petersburg primul „sfat al delegațiilor muncit-

tori ai orașului Petersburg”, — cel dintâiu soviet (un reprezentant la 503 lucrători). În Noembrie 1905 sovietul avea 562 delegați care reprezentau 147 fabrici și uzine, 34 ateliere și 16 uniuni profesionale.

Sovietul avea un organ de execuție: „Comitetul executiv”. Era deci prototipul organizației bolșeviste de astăzi. Cel dintâiu soviet a trăit puțin. Președintele Khroustalov-Nassar a fost arestat la 27 Noembrie 1905. În locul lui fu ales Trotsky. Acesta începu să pregătească răscoala armată și la 2 Decembrie 1905 apare renumitul manifest „Cătră Popor” îndemnându-l să nu plătească birurile, să reuze serviciul militar, și să ceară plata salariilor în aur. La 3 Decembre tot comitetul executiv a fost arestat. Astfel a murit cel dintâiu soviet.

Bolșevismul — cași alte mișcări revoluționare rusești, a trecut prin perioade de zeificare a poporului și mulți social-democrați voiau să împingă mișcările socialiste un caracter religios. După ei, poporul e Dumnezeu, orb ca o forță naturală. Trebuie să i te pleci nu din dragoste ori de teamă, ci să te topești în el, să-i sacrifici personalitatea, voința, cultura.

Profetul acestei doctrine a fost Lunatcharski — actualul comisar al poporului la Instrucțiunea publică, iar Maxim Gorki a fost talmăcitorul ei.

Cartea d-lui general Spiridovitch conține biografiile tuturor șefilor bolșevismului actual.

POLITICĂ

Ambroise Gott, L'Avenir des relations franco-allemandes, ed. Chiron, Paris.

D. Gott arată că după sfârșitul ostilităților, Franța ar fi avut prilejul să înărească și chiar să conducă mișcarea democratică care se manifesta în Germania. Dar Francezii nu s'au amestecat în această țară până la încheierea păcii, cind clauzele vexatorii și greutatea reparațiilor cerute avură ca urmare o reînviere a elementelor naționaliste care porniră o vie campanie anti-franceză.

Cu toate acestea astăzi puterea este în mâinile moderaților. Partidul centrului și social-democrații sînt pentru pace și regimul republican.

Oameni eminenți ca Pr. Foerster, publiciști ca G. Bernhard, M. Harden, M. Cohen sînt pentru o apropiere sinceră de Franța. Dar această țară nu cunoaște nici cărțile și scrierile acestor oameni eminenți, nici că ele determină bunăvoința masei lucrătorilor, acest zid indestructibil al Germaniei Noi*.

Tabăra opusă se alcătuiește din nobili, funcționari ai regimului trecut, magnați ai industriei ca H. Stinnes.

Autorul își exprimă cu căldură dorința ca partidele moderate de ambele părți ale Rinului să se cunoască mai bine și să-și dea mîna. Alunci rivalitățile din trecut s'ar uita într-o fructuoasă colaborare economică.

ȘTIINȚĂ

E. M. Lemeray, *L'éther acétuel et ses précurseurs*, Gauthier-Villars, Paris.

Eterul fizicienilor, această misterioasă substanță cu proprietăți contradictorii, a avut multe de suferit în istoria științelor. Descartes umple spațiul cu eter. Newton îl suprimă. Fresnel și Maxwell îl readuc, și 'n veacul al XIX eterul triumfă. Dar cu Lorentz, Einstein și relativității, el cade din nou în uitare.

D. Lemeray, fiind relativist, nu prea crede în existența eterului. D-sa explică tendința unor savanți de a menține noțiunea de eter cu toate că s'a dovedit alit de nestabilă în timp, prin aceea că ea a prins rădăcini în credințele ancestrale. Pentru a-și demonstra punctul de vedere, studiază pe scurt în cursul vremii, începînd dela filozofii greci, evoluția conceptelor de care se leagă ideea de eter.

Victor Auger, *Les principes de l'Analyse chimique*, ed. Collin, Paris.

D. Auger expune ceia ce chimistul trebuie să știe pentru a înțelege și a perfecționa analiza chimică. Multă vreme analiza în chimie a fost considerată ca fiind alcătuită numai din reacțiuni și rețele convenționale. Dar dela lucrarea lui Ostwald asupra *Principiilor analizei chimice*, autorii au făcut un loc și pentru noțiunile teoretice elementare. În cartea de care vorbim, începătorii vor vedea legătura care înlănțuiește reacțiuni în aparență independente sau care, cîteodată, par chiar în contradicție. Practicienii din vechea școală vor găsi o expunere a noilor metode cu care nu sînt încă destul de obișnuși.

L. de Launay, *Traité de géologie et minéralogie appliquées à l'art de l'ingénieur*, éd. Baillière, Paris.

Cartea aceasta este reproducerea cursului profesat de autor la Școala de Poduri și Șosele din Paris. Ea are de scop să arate ce este știința geologiei și să dea cunoștințe generale îndestulătoare pentru a putea consulta cu folos lucrări mai amănunțite sau specializate.

La partea întâia se expun elemente de mineralogie, petrografie, paleontologie, stratigrafie și tectonică.

Partea practicei cuprinde explicațiuni asupra hărților geologice și asupra felului de întrebuintare. Într'un capitol intitulat Metalogenia, autorul arată starea geologică a materialelor celor mai folosite în industrie: mal de construcție, sulf, sare de mare, cărbuni și petrol, fosfați, metale. Apoi trece la lucrările publice, arătînd că este necesar să se facă un serios studiu geologic înainte de a porni la executarea unui proiect; aceeași ajută la organizarea metodică a muncii ulterioare și evită adesea accidente grave și greșeli costisitoare.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

- I. Creangă**, *Dănilă Prepeleac*, Bibl. Pagini alese din Scriitorii Români, No. 90—91, „Cartea Românească”, București, Prețul 2 lei.
- I. Nisipeanu**, *Religia pentru copii*, Edit. Libr. H. Steinberg et Fiu, București, Prețul 18 lei.
- Virgil Benișache**, *Legea asupra dreptului proprietarilor rezultând din contractele de închiriere și de arendare*, Partea a II-a, Imp. „Independența”, București.
- Anuarul al III-lea al Școlii Medii de stat din Hunedoara, anul școlar 1921—22*, Tipografia lui Iosif Wachler, Hunedoara, 1922.
- A. Vlahuță**, *Dreptate*, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 15 lei.
- Dr. V. Teodoru**, *Boalele venerico-sifilitice*, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 15 lei.
- Mihail Lungeanu**, *Sfirșituri*, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 16 lei.
- Ion Gorun**, *Robinson în țara românească*, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 16 lei.
- D. Anhel**, *Poezii*, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 20 lei.
- I. Agîrbiceanu**, *În întuneric* (Povestiri și schițe), Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 20 lei.
- N. V. Gogol**, *Taras Bulba*, Trad. de L. L. Brînză, „Biblioteca Minerva”, No. 16—17, 1922, București, 2 vol., Prețul 6 lei.
- Ivan Turghenev**, *Povestiri vîndătorești*, „Biblioteca Minerva”, No. 21, 1922, București, Prețul 3 lei.
- I. Slavici**, *Din valurile vieții*, „Biblioteca Minerva”, No. 19, 1922, București, Prețul 3 lei.
- Concursuri pentru premii*, „Academia Română”, 1922, București.
- T. A. Bădărău**, *Furnicile*, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 2 lei.
- P. Ispirescu**, *Aleodor împărat*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Români”, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 1 leu.
- P. Dulfu**, *Din isprăvile lui Păcală*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Români”, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 1 leu.
- G. Rotică**, *Poezii*, Bibl., „Pagini alese din Scriitorii Români”, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 1 leu.
- G. Nastase**, *Basarabia*, Bibl. „Cunoștințe folositoare”, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 2 lei.

V. Alecsandri, *Dridri*, Bibl., „Pagini alese din Scriitorii Români”, Edit. „Cartea Românească”, 1922, București, Prețul 2 lei.

I. Gr. Opreșan, *Lanțuri frânte*, Tipografia „Lupta”, 1922, București, Prețul 7 lei.

Dr. Emil Precup, *Dor și jale*, Tip. Diecezană, 1920, Gherla.

Teodor P. Păcescu, *Evangelizările neo-protestante și evangelizarea ortodoxă*, Edit. Nouei Reviste Bisericești, 1922, București, Prețul 5 lei.

N. Popovschi, *Problema Naționalizării în Basarabia*, Tip. „Lucceafărul”, 1922, Chișinău.

Dr. Emil Precup, *Anuarul liceului Petru Maior din Gherla*, pe anul 1921—1922, Tiparul tipografiei Augustin S. Deac, Gherla, 1922.

Otto Bauer, *Noua orientare în Rusia Sovietică*, în românește de Maria Voinea, Edit. Cercul de Studii C. Dobrogeanu-Gherea, 1922, București, Prețul 4 lei.

Dr. Eugen Seles, *Anuarul al III-lea al liceului de stat Mihail Eminescu, Satu Mare*, pe anul 1921—1922, Tip. I. Simon, Satu Mare, 1922.

Virgil Gabrielescu, *Consiliul legislativ permanent*, Inst. Arte Grafice „Samilca”, Craiova, 1922, Prețul 20 lei.

Ion Cheri, *Anuarul liceului de băieți „Al. Papiu Ilarian” din Tîrgu-Mureș*, Tip. „Ardealul”, Tîrgu-Mureș.

G. Tutoveanu, *Balade*, Tip. „Convorbiri Literare”, 1919, București, Prețul 4 lei.

G. Tutoveanu, *Albastru*, Birlad, 1918, Prețul 3 lei.

Anuarul I-ii al Școlii Medii (ciuile de fete din Cluj pe 1921—1922), Tipografia Bernati, Cluj, 1922.

Anuarul III al Școlii medii p. băieți și fete din Satu-Lung Săcele, 1921—1922 înlocuit de F. Oder, Brașov, 1922.

Adevărul Literar și Artistic, No. 91; *Solidaritatea*, No. 1—3; *România Politică*, No. 5; *Buletinul de studii și informațiuni economico-financiare*, No. 7; *Buletinul Muncii*, No. 1, 2 și 3; *Mercure de France*, 15 Août; *România Politică*, No. 5; *Ideea Europeană*, No. 99; *Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations*, No. 7; *Arhiva C. F. R.*, No. 5—6; *Sămănătorul*, No. 5—8; *România Politică*, No. 5; *Paris-frumoase*, No. 5; *Sezătoarea*, No. 1; *Izvoarașul*, No. 9—12; *Artele*, No. 33—34; *Lumina*, No. 4; *Curentul Artelor*, No. 10; *Slove*, No. 4—5; *Cîmpul*, No. 16.

Grănicerul Banatului; *Gazeta Transilvaniei*; *Dacia*; *Glasul Bucovinei*; *Infrățirea*; *Patru*; *America*; *Galații Noi*; *Făclia*; *Unirea Poporului*; *Foaia Diecezană*; *Soarele*; *Nădejdea*; *Primavara*; *Drum Nou*.

Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcția revistei, au scopul să dea celuilorului, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor care agită astăzi lumea.

Ulciorul la apă...

— Iată ce-i așteaptă pe Aliați, dacă nu se hotărăsc să ușureze sarcina măgarului german (reparațiuni, întreținerea armatei de ocupație, Depreclerea mărcii germane, etc.).

(Der Wahre Jacob)

Arca lui Noe

— Noe (Lloyd George) — Dacă ursul moscovit nu-i dă pace cocoșului francez, o să fie nevoit să-l arunce peste bord: e prea „ancombrant”
(După Le Rître)

O partidă frumoasă

— Posed câteva sute de kilograme de cartofi și o arterio-scleroză destul de înaintată. Pe deasupra, știu și unde se află asasinii lui Erzberger.
(Lustige Blaetter)

Spectrele din Rusia, călără Poincaré: — Alianța de război dintre Rusia țaristă și Franța, și-a plăcut mai mult decât alianța pentru pace dintre Germania și Rusia sovietelor!
(Simplicissimus)

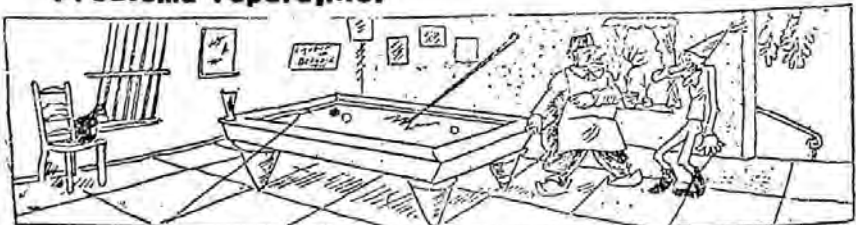
Mirajul petrolului rusesc și fluturlițele noaptele.
(Il Travasi)

În vilegiatură

- E bun aerul pe aici, pe la dumneavoastră ?
— E foarte bun, cucoană. În scurtă vreme poți să ajungi centenar.
- (Le Rire)

Problema reparațiilor

- Ei bine, da! Ți-am făcut o rupătură în postav, dar asta nu înseamnă să mă poți să-ți plătesc toată casa !

(Lustige Blaeiter)

II

<i>Iliescu Lazăr, dr.</i> —Tendințe ale politice economice mondiale (Rusia și lupta pentru supremația economică)	275
<i>Pallade T. G.</i> —Efectele votului universal în România	367
<i>Protopopescu Dragoș.</i> —Scrisori din Londra (Aspecte de literatură comparată. Folklor englez și folklor român)	106
<i>Protopopescu Dragoș.</i> —Studii engleze (Un părinte al criticismului englez: John Dryden)	171
<i>Protopopescu Dragoș.</i> —Studii engleze (Un părinte al criticismului englez: John Dryden)	334
<i>Ralea D. Mihai.</i> —Scrisori din Germania	100
	428
<i>S. C.</i> —„Din carnetul unui solitar („Viziunea lui Babouc“)	193
<i>S. C.</i> —Din carnetul unui solitar (Suveranitatea națională și Constituanta)	409
<i>Savul Gheorghe.</i> —Scrisoarea a treia (starea de fapt și de drept a evaluării estetice)	267
<i>Slavici I.</i> —Eminescu la București	5
<i>Suchianu I. D.</i> —Doctrina financiarului public și doctrina financiarului privat (Consolidarea bonurilor de tezaur.—Proiectul d-lui Aristide Blank)	245

III. Note pe marginea cărților

<i>Savul Gh.</i> —Dr. Gavril I. Kazarow: „Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker“	399
<i>Topîrceanu G.</i> —Curiozități poetice	95

IV. Cronici

<i>Filotti Eugen.</i> —Cronica externă	127
— „ „ „ (Criza germană)	445
<i>Grimod Jean.</i> —Cronica literară (Literatura japoneză în epoca clasică)	116

V. Miscellanea

Aur sterp	450
<i>Sd. M.</i> —Moartea lui Andreiu Bîrseanu	449
<i>Sd. M.</i> —† Mihai Lupescu	450

VI. Recenzii

<i>Adès A. și Josipovici A.</i> —Le livre de Goha le simple (Cora Irineu)	138
<i>Bart Jean.</i> —Jurnal de bord (M. Sd.)	296

<i>Beza M.</i> —Din Anglia (O. B.)	299
<i>Bogdan-Duică G.</i> —Viața și opera întâiului țărănist român. Ion Ionescu dela Brad (M. Jacotă)	134
<i>Cancel P.</i> —Despre Rumîn și despre unele probleme lexicale vechi slavo-romîne (I. Șiadbei)	453
<i>Caragiale L. I.</i> —Versuri (G. Ibraileanu)	451
<i>Celtus.</i> —La France à Gênes (George Strat)	304
<i>Fundoianu B.</i> —Imagini și cărți din Franța (Octav Botez)	297
<i>Leon N., Prof. dr.</i> —Amintiri (G. I.)	451
<i>Marvaud Angel.</i> —L'Espagne au XX-e siècle (M. Jacotă)	458
<i>Precup Emil, dr.</i> —Viața și opera lui Ion Creangă (I. Șiadbei)	136
<i>Relgis Eugen.</i> —Umanitarismul și internaționala intelectualilor (Octav Botez)	132
<i>Scraba D. G.</i> —Ion Heliade Rădulescu. Inceputurile filozofiei și sociologiei romîne (I. Șiadbei)	300
<i>Strat Z. Georges.</i> —La rôte du Consommateur dans l'économie moderne (Octav Botez)	455
<i>Theodorian-Carada Marin.</i> —Eugeniu Carada (G. I.)	453
<i>Thibaudet Albert.</i> —II La vie de Maurice Barrès (Octav Botez)	302
<i>Urban Jarnic Ioan, dr.</i> —Sezători romînești de pe muntele Sion din Praga (I. Ș.)	141

VII. Revista Revistelor

<i>Auriant.</i> —Formarea națiunii egiptene (Mercure de France)	153
<i>Barker Granville.</i> —Problema teatrului în Anglia (The Exemplary Theatre)	146
<i>Beaunier André.</i> —Influența germană în Franța (Revue des Deux Mondes)	456
<i>Berthelot Daniel.</i> —Viața unui savant: Gabriel Lippmann (Revue des Deux Mondes)	307
<i>Bouchot.</i> —China suverană (Mercure de France)	150
<i>Budde Eugen.</i> —Reflexiuni asupra socializării (Deutsche Revue)	311
<i>Dibellus Wilhelm.</i> —O nouă biografie a lui Shakespeare (Deutsche Revue)	146
„Est și Vest” de Rabindranath Tagore	148
<i>Ghibănescu Gh.</i> —Catastihul vânilor Moldovei (1765) (Ion Niculce)	453
<i>Ghibănescu Gh. și Costăchescu M.</i> —Prețuri de altădată (Ion Niculce)	454
<i>Gignoux I. C.</i> —Imprumutul Internațional și datorile interaliate (Mercure de France)	463

IV

<i>Gorki Maxim.</i> —Intelectualii și Revoluția rusă (La Réconstruction de l'Europe)	458
<i>Goroznev.</i> —Motivele de stabilitate ale puterii sovietelor (Mercure de France)	312
Hamlet redivivus	309
<i>Hone M. J.</i> —Poezia lui Thomas Hardy (The London Mercury)	145
«Ion Niculce».—Tradiții	455
<i>Keynes Maynard John.</i> —Rusia (La Réconstruction de l'Europe)	461
<i>Lewandowski Maurice.</i> —Ideile lui Frank Vanderlip (Revue des Deux Mondes)	143
„Liga dramatică britanică” și „Expoziția de artă dramatică internațională”	309
<i>Paléologue Maurice.</i> —Rusia țărilor în timpul Marelui Războiu. Misiunea lui Albert Thomas (Revue des Deux Mondes)	459
<i>Qnepel Ludvig.</i> —O privire asupra Conferinței dela Genua (Sozialistische Monatshefte)	151
<i>Revue Economique internationale.</i> —Statele-Unite și Pacificul	462
<i>Rivière Jaques.</i> —Pericolele unei politici consecutive (Nouvelle Revue Française)	149
<i>Sever Zotta.</i> —Un nobil francez despre Iași din 1807 (Ion Niculce)	454
<i>The Times Literary Supplement.</i> —H. de Regnier în critica engleză	308
<i>The Times Literary Supplement.</i> —Shakespeare în Serbia	310
<i>The London Mercury.</i> —Centenarul lui Shelley	466
<i>Thibaudet Albert.</i> —Germanismul în Franța	457
<i>Times.</i> —Englezii mari apărați împotriva posterității	147
<i>Times Literary Supplement.</i> —Poporul englez judecat de un istoric al lui	150
<i>Wetzel Franz.</i> —Problema bavareză (Deutsche Rundschau)	464
<i>Wolfgang Heine.</i> —Dreptul la grevă (Sozialistische Monatshefte)	310
VIII. Mișcarea intelectuală în străinătate	154, 315, 467
IX. Bibliografie	159, 319, 472
X. Revista Caricaturii	474